

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ლევან ბრეგაძე

კავკასიური თემატიკა გაზეთ «კაუკაზიშე პოსტის»

ფურცლებზე (1906 - 1914)

ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის

მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

10. 01. 10 - ჟურნალისტიკა

მეცნიერ-ხელმძღვანელი: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,

პროფესორი **ნოდარ ტაბიძე**

2004

საკითხის შესწავლის ისტორიისათვის

„კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებ მასალები მწირია. 1947 წელს გამოცემულ გ. ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიაში“ მისი დაარსების თარიღიც კი არასწორად არის მითითებული (1909 წელი 1906 წლის ნაცვლად). იქვე ვკითხულობთ: „რამდენი ნომერი გამოვიდა 1909-1917 წლებში – გამოურკვეველია. ბიბლიოთეკებში არ მოიპოვება“ [7, 206].

„კაუკაზიშე პოსტს“ იხსენიებს ლევან ასათიანი მის დამაარსებელსა და პირველ რედაქტორზე, არტურ ლაისტზე, საუბრისას იაკობ მანსვეტაშვილის მოგონებების შენიშვნებში [25, 268-269]. ასევე გაკვრით ეხება მას შოთა რევიშვილი [38, 37].

„კაუკაზაშე პოსტის“ 1918 წლის 39-ე ნომერში გამოქვეყნებულ ერთ წერილს იმოწმებს აკად. პაატა გუგუშვილი 1946 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „გერმანელი კოლონისტები და ადგილობრივი გლეხობა ამიერკავკასიაში“ [14, 212].

1969 წელს თბილისის უცხო ენათა ინსტიტუტის შრომების მე-10 ტომში დაიბეჭდა რ. დოლიძის გამოკვლევა „რამდენიმე შენიშვნა საქართველოში გერმანელთა გადმოსახლებისა და მათს მეტყველებაში უცხო ენობრივი გარემოდან შესული ზოგიერთი სიტყვის ხმარების თავისებურებათა შესახებ“. გერმანელ კოლონისტთა მეტყველების დახასიათებისას მკვლევარი „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული მასალების მონაცემებსაც იყენებს [17].

1974 წელს გამომცემლობა „მეცნიერებამ“ დასტამბა გურამ მანჯგალაძის წიგნი „გერმანელი კოლონისტები ამიერკავკასიაში“, რომელშიც „კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებაც არის საუბარი [26, 120-121].

1978 წელს „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ მე-6 ტომში დაიბეჭდა ვლადიმერ ყავლაშვილის წერილი „გაზეთ „Kaukasische Post“-ის უცნობი ნომერი“ [57].

1981 წელს „მაცნეს“ (ენისა და ლიტერატურის სერია) მე-4 ნომერში გამოქვეყნდა ვენერა კავთიაშვილის ნაშრომი „ქართული ლიტერატურული თემატიკა ჟურნალ „Kaukasische Post“-ის ფურცლებზე“ [19].

შევეცადეთ, ყველა ავტორი დაგვესახელებინა, რომელიც თუნდაც სხვათა შორის იხსენიებს „კაუკაზიშე პოსტს“. ჩვენ ერთ-ერთი პირველი დავინტერესდით ამ გაზეთით და არაერთი ნაშრომიც მივუძღვენით.

„კაუკაზიშე პოსტის“ არსებობის შესახებ 1969 წელს, სტუდენტობისას, შევიტყვე ბატონ ნოდარ ტაბიძისაგან, მანვე შემაგულიანა, გავცნობოდი თბილისში გამოძავალ ამ გერმანულენოვან გაზეთს. თბილისის წიგნსაცავებში „კაუკაზიშე პოსტის“ სრული კომპლექტი არ აღმოჩნდა და ბატონი ნოდარისავე რჩევით ლენინგრადს გავემგზავრე, სადაც სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკაში მივაკვლიე კავკასიელ გერმანელთა პერიოდულ ორგანოს, მიკროფილმები დავამზადებინე და თბილისში ჩამოვიტანე.

იმ დროს, როცა ჩვენ ამ გაზეთის შესწავლას მივყავით ხელი, „კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებ საგაზეთო წერილიც კი არ მოიპოვებოდა.

1971 წელს გაზეთ „თბილისის უნივერსიტეტის“ 21 მაისის ნომერში გამოვაქვეყნე „კაუკაზიშე პოსტის“ პირველი მიმოხილვა სათაურით „გერმანული გაზეთი თბილისში“. სადიპლომო ნაშრომიც, პროფ. ნოდარ ტაბიძის ხელმძღვანელობით, ამ თემაზე დავწერე (დიპლომის დაცვა 1971 წლის ზაფხულში შედგა).

1974 წელს „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ მე-3 ტომში დაიბეჭდა „კაუკაზიშე პოსტისადმი“ მიძღვნილი ჩემი ნაშრომი სათაურით „არტურ ლაისტის ჟურნალისტური მოღვაწეობიდან“.

1975 წელს აღმანახ „კრიტიკაში“ (№ 3) გამოვაქვეყნე სტატია „არტურ ლაისტის გაზეთი და საქართველო“, რომელიც შესულია აგრეთვე ლიტერატურული წერილების ჩემს კრებულში „პერსონაჟები ხვდებიან ერთმანეთს“ („მერანი“, 1982).

გაზეთ „სიტყვა ქართულის“ 1993 წლის პირველ ნომერში გამოვაქვეყნე გამოკვლევა „ქართული სიტყვა გერმანული გაზეთის ფურცლებზე“.

2001 წელს გამოცემულ კრებულში „გოეთე – 250“ (ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის სამეცნიერო კონფერენციის მასალები) დავბეჭდე ნაშრომი „გოეთე „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე“ (კრებული ორენოვანია – ტექსტები მასში ჯერ გერმანულად და შემდეგ ქართულად არის დაბეჭდილი).

„გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალის“ 2004 წლის მე-2 ნომერში გამოვაქვეყნე გამოკვლევა „არტურ ლაისტის მხატვრული და პუბლიცისტური შემოქმედება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე“.

თბილისში გამოძავალი გერმანულენოვანი გაზეთის „კაუკაზიშე ცაიტუნგის“ 1996 წლის 1, 2, 3, 4 ნომრებში გაგრძელებებით დაიბეჭდა ჩემი წერილი

„გერმანელები კავკასიაში“ („Deutsche im Kaukasus“), რომლის დიდი ნაწილი „კაუკაზიშე პოსტს“ ეძღვნება.

გარდა ამისა, ქართულად ვთარგმნე და გამოვაქვეყნე „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი რამდენიმე მასალა: არტურ ლაისტის სტატია-ნეკროლოგი „თავადი ილია ჭავჭავაძე“ (ჟურნალი „ახალგაზრდა ჟურნალისტი“, 1975, № 12), მისივე „იშვიათი ნადიმი“ (გაზეთი „სიტყვა ქართული“, 1993, № 5), „კაუკაზიშე პოსტი“ – თბილისური გერმანული გაზეთი“ (გაზეთი „მშობლიური კერა“, 1992, № 5), ედუარდ იუონის „ერთი წელი ამბოხებულ გურიაში“ („სალიტერატურო გაზეთი“, 1997, № 8).

წინამდებარე ნაშრომი ზემოთ დასახელებული ჩვენი გამოკვლევების საფუძველზე შეიქმნა; ზოგი რამ დაზუსტდა, ზოგი დებულება, ადრე თეზისური სახით წარმოდგენილი, უფრო გაღრმავებული ანალიზით განვამტკიცეთ და ახალი მასალებიც შემოვიტანეთ კვლევის სფეროში.

ამ ნაშრომის წამკითხველს ნათელი წარმოდგენა უნდა შეექმნას გაზეთის სახეზე, მის მიზნებსა და ამოცანებზე. მაგრამ ჩვენი ინტერესის უმთავრეს საგანს „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე კავკასიის, მეტადრე საქართველოს, შესახებ გამოქვეყნებული მასალები წარმოადგენს. როგორ აისახა კავკასიელ გერმანელ კოლონისტთა პერიოდულ ორგანოში ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება, საქართველოს კულტურა და ისტორია, კავკასიის ხალხთა ლიტერატურა? რა ჟანრებს, რა ჟურნალისტურ ფორმებს მიმართავდა საამისოდ გაზეთის რედაქცია? როგორია ქართული თემატიკისადმი მიძღვნილი პუბლიკაციების ლიტერატურული და მეცნიერული დონე? ვინ არიან მათი ავტორები? რამდენად აისახა „კაუკაზიშე პოსტში“ იმდროინდელი პროგრესულ-დემოკრატიული ტენდენციები? ამ კითხვებზე პასუხს წარმოადგენს ეს გამოკვლევა, რომელშიც პირველად არის გამოწვლილვით გაანალიზებული არტურ ლაისტის პუბლიცისტური და მთარგმნელობითი მოღვაწეობა, აგრეთვე რამდენიმე სხვა ავტორის უაღრესად საყურადღებო კავკასიოლოგიური და ქართველოლოგიური ნაშრომები, რომლებიც დღემდე ჩვენი მკვლევარების ყურადღების მიღმა იყო დარჩენილი (კარლ ფონ ჰანის, ალექსანდერ ფუფაევის, ედუარდ იუონის, ვოლდემარ ფონ იუქსკიულის ქართულ-კავკასიურ თემატიკაზე შექმნილი მეცნიერული, მემუარული და მხატვრული თხზულებები).

ნაშრომის მიზანია აქამდე უცნობი მასალების მოხმობითა და გაანალიზებით გაამდიდროს მკითხველის წარმოდგენა გერმანულ-ქართული ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობის ხასიათსა და თავისებურებებზე იმ დროისათვის, როცა ჩვენში გერმანული დასახლებები არსებობდა; გაარკვიოს კავკასიელ

გერმანელთა გაზეთის მნიშვნელობა ქართული კულტურისთვის და განსაზღვროს „კაკაზიშე პოსტის“ ადგილი საქართველოს მრავალფეროვან და მრავალენოვან პერიოდულ გამოცემათა შორის.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს მრავალეროვან კავკასიას ერთი ხალხიც შეემატა: აქ დაამთავრა თავისი შორსგამიზნული მოგზაურობა სამშობლოდან აყრილმა რამდენიმე ათასმა გერმანელმა. საქართველოს ტერიტორიაზე და მის მახლობლად გაჩნდა სოფლები უცნაური სახელებით: მარიენფელდი, ალექსანდერსდორფი, პეტერსდორფი, ელიზაბეტტალი, კატარინენფელდი, ანენფელდი, ჰელენენდორფი...

კავკასიაში გერმანული კოლონიების დაფუძნების ისტორია ჩვენში ყველაზე ვრცლად და საფუძვლიანად აკად. პაატა გუგუშვილს [15, 470-512; 14] და გურამ მანჯგალაძეს [26] აქვთ ნაკვლევი. ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე, ამ თვალსაზრისით საკვანძო, საკითხს შევეხებით დასახელებულ და უცხოელ ავტორთა შრომებზე დაყრდნობით.

კოლონისტების უდიდესი ნაწილი ვიურტემბერგის, ანუ შვაბიის, მკვიდრი იყო. ამ ადამიანების მიერ თავიანთი სამშობლოს მიტოვება ღრმა პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და რელიგიურმა მიზეზებმა განაპირობა.

ნაპოლეონის ლაშქრობებმა გააღატაკა გერმანია და მეტადრე ვიურტემბერგის სამეფო. ეკონომიკურმა სიღუჭირემ, როგორც პროფესორი კარლ კოხი წერს, „სულსაც თავისებური მიმართულება მისცა“ [97, 137] და რელიგიური სექტების გააქტიურებას შეუწყო ხელი. ჯერ შედარებით უწყინარი „პიეტისტთა“ ჯგუფი გაძლიერდა, ხოლო შემდეგ – „სეპარეტიისტებისა“, რომლებიც ვერც ეკლესიამ და ვერც საერო ხელისუფლებამ ვეღარ იგუა.

მეფე ფრიდრიხ პირველმა (ვიურტემბერგელმა) მოლაპარაკება გამართა რუსეთის ხელმწიფე ალექსანდრე პირველთან და სთხოვა მას, იქნებ გამოეძებნა თავის იმპერიაში ადგილი ამ ახირებული ადამიანებისთვის, რომლებიც განუდგნენ ოფიციალურ ეკლესიას და მრავალი არეულობის მიზეზნი იყვნენ. ალექსანდრე პირველი დათანხმდა. მან გადაწყვიტა გაეგრძელებინა ეკატერინე მეორის პოლიტიკა, რომელიც რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის კუთვნილ მიწებზე გერმანელებს ასახლებდა.

ხელმწიფეთა ამ შეთანხმების განხორციელებას იმანაც შეუწყო ხელი, რომ ამ დროისთვის სექტანტებში იმძლავრა „ათასწლოვან სამეფოში“, პალესტინაში, დასახლების სურვილმა. კავკასიაში გადმოსახლება მათ ამ მიზანთან აახლოებდა.

1816 წლის სექტემბერში მოგზაურობა დაიწყო. რელიგიური გზებით შეპყრობილთ თან გამოჰყვა ბევრი არასექტანტიც, უბრალოდ, ავანტიურისტი და

ბელის მაძიებელი. კავკასიაში გადმოსახლების მსურველთა რაოდენობა 7000 კაცს აღწევდა. „მათ გაიარეს რეგენსბურგი, ვენა, პრესბურგი, ბელგრადი და დაბანაკდნენ ოლესაში, სადაც უნდა დაეცადათ კავკასიაში დასასახლებელი ადგილების მიცემამდე. ოლესაში მათ დაერია სახადი, რამაც მთელი რაოდენობის თითქმის ნახევარი იმსხვერპლა“ [15, 470-471]. გადარჩენილებმა გზა განაგრძეს და ხანგრძლივი და მძიმე მოგზაურობის შემდეგ მათი პირველი ჯგუფი 1817 წლის 20 სექტემბერს მოადგა თბილისს. „1819 წლის ბოლოსათვის გერმანიიდან გადმოსახლებულებმა ქვეყნის ადმინისტრაციის დახმარებით სულ რვა კოლონია შექმნეს...“ [26, 30]. შემდეგ კიდევ შეიქმნა რამდენიმე კოლონია.

კოლონიები ძირითადად თბილისის ახლომახლო არსდებოდა. ხელისუფლებისგან ხელშეწყობა არ აკლდათ: დაურიგდათ მიწები, მიეცათ ფულადი დახმარება, განთავისუფლდნენ ბეგარისაგან. ძნელი მგზავრობით, ეპიდემიებით, კარანტინებით, ცუდი კვებით გატანჯული ადამიანები ახალ გარემოს ეჩვეოდნენ და ნელ-ნელა იმართებოდნენ წელში. მაგრამ: „რამდენიმე წლის შემდეგ ეკონომიურად რამოდენიმედ მოლონიერებულ კოლონიებს თავს დაატყდა დიდი უბედურება: სახელდობრ, 1826 წ. რუსეთ-ირანის ომის დროს აოხრებულ იქნა კოლონიები: ჰელენენდორფი, ანენფელდი და ეკატერინენფელდი. ირანელთა შემოსევით ისარგებლეს აგრეთვე ახალციხელ მოთარეშე თურქებმაც და შემოესიენ რა ამ კოლონიებს, მოკლეს 29 კაცი, ხოლო ტყვედ წაიყვანეს 142“ [15, 479].

ამ უბედურებას მერე ქოლერის ეპიდემიაც დაერთო და კოლონიებში დიდმა გაჭირვებამ დაისადგურა. ამან კვლავ გააღვივა რელიგიური ფანატიზმი, რამაც კულმინაციას 1843 წელს მიაღწია. სარწმუნოებრივ ნიადაგზე გერმანელ კოლონისტთა შორის განხეთქილებამ იჩინა თავი. უმეტესობა „ათასწლოვანი სამეფოსაკენ“ გზის განგრძობას მოითხოვდა.

მაშინ ხელისუფლებამ ურჩია მათ, ჯერ დელეგატები გაეგზავნათ პალესტინაში იქაური საცხოვრებელი პირობების შესასწავლად. წარგზავნილნი 1843 წლის გვიან შემოდგომაზე იმედგაცრუებულნი დაბრუნდნენ უკან და განაცხადეს, პირადად ჩვენ არავითარი სურვილი აღარ გვაქვს პალესტინაში დასახლებისო [97, 161-164; 15, 482-483].

ამის შემდეგ რელიგიური ვნებები და კავკასიიდან გამგზავრების სურვილი კოლონისტებს ნელ-ნელა დაუცხრათ.

ძირითადად სოფლის მეურნეობას, კერძოდ, მიწათმოქმედებას მისდევდნენ, უფრო მეტინდგრობასა და მევენახეობას, ქალაქში – ხელოსნობასაც. მათი გავრცელებულია კარტოფილის კულტურა ამიერკავკასიაში [26, 74] („კაუკაზიშე

პოსტში“ ერთგან ვკითხულობთ, ოცდაათი, ორმოცი წლის წინ თბილისში კარტოფილი ფრანგულ საკონდიტროებში იყიდებოდა, იმდენად დიდ ნუგბარად ითვლებოდაო. – 1906, № 18, გვ. 11).

ჰქონდათ თავიანთი სასწავლებლები, რომელთაც ხელმძღვანელობას ამიერკავკასიის კოლონისტთა სინოდი უწევდა [26, 116]. „XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე სწავლება ამიერკავკასიის გერმანულ სკოლებში მხოლოდ და მხოლოდ გერმანულ ენაზე მიმდინარეობდა... სხვა ენებს ცალკე საგნის სახითაც კი არ გადიოდნენ“ [26, 119]. 80-იანი წლებიდან რუსულის სწავლებაც შემოუღიათ.

გერმანულ კოლონისტთა ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მრავალრიცხოვანი საზოგადოებრივ-რელიგიური და კულტურულ-სამეურნეო ორგანიზაციები: „თბილისის გერმანელთა საკრებულო“, „თბილისის ევანგელიკურ-ლუთერანული ეკლესიის სკოლასთან არსებული საქველმოქმედო საზოგადოება“, „თბილისის ქალთა ევანგელიკურ-ლუთერანული საქველმოქმედო საზოგადოება“ და სხვ. [26, 128].

მეცხრამეტე საუკუნის 40-იან წლებში კავკასიაში გერმანელმა პროფესორმა კარლ კოხმა იმოგზაურა. იგი დიდი კმაყოფილებით იგონებს თანამემამულეებთან მშვენიერ ჰელენენდორფში (განჯის მახლობლად) გატარებულ დღეებს [97, 132-136]. გერმანული სოფლები სწრაფად იზრდებოდა. კ. კოხი წერს, რომ თორმეტი წლის განმავლობაში – 1832-დან 1843 წლამდე – კავკასიელ გერმანელთა რიცხვი ერთი მეოთხედით გაიზარდაო. მის ხელთ არსებული მონაცემების მიხედვით, კოლონისტთა რაოდენობა 1832 წელს 2022 სულს შეადგენდა, ხოლო 1843 წლისთვის 2563-მდე გაზრდილა [97, 167]. მოსახლეობის 1897 წლის აღწერის მიხედვით, მათი რიცხვი 35 ათასს აღწევდა, ხოლო „კაუკაზიშე პოსტის“ 1909 წლის 52-ე ნომერში დაბეჭდილ და ახალი რედაქტორის მიერ ხელმოწერილ საპროგრამო წერილში ვკითხულობთ, ამჟამად კავკასიაში გერმანულ ენაზე მეტყველი 40 ათასი კაცი ცხოვრობსო.

1912 წლიდანვე დაიწყო გერმანელებმა მზადება კავკასიაში მათი კოლონიების დაარსებიდან 100 წლის აღსანიშნავად და 1919 წელს იზეიმეს კიდევაც ეს თარიღი [26, 177], მაგრამ უკვე სრულიად შეცვლილ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ვითარებაში: 1914-1918 წლების მსოფლიო ომმა ძირფესვიანად შეცვალა ცხოვრება.

რუსეთში სოციალისტურმა რევოლუციამ გაიმარჯვა. საქართველომ მცირე ხნით დამოუკიდებლობა მოიპოვა. მენშევიკურმა მთავრობამ ევროპაში დაიწყო მოკავშირის ძებნა.

ამ დროს ჯერ კიდევ არავის ეეჭვებოდა გერმანიის გამარჯვება და ქართველმა მენშევიკებმაც მას მიაშურეს. გერმანიამ ითავა საქართველოს შეფობა. ჩვენში მცხოვრები თავიანთი თანამემამულეებისთვის საგანგებო პრივილეგიების მოთხოვნაც არ დავიწყებიათ: 1918 წლის 3 ოქტომბრისთვის ხელმოსაწერად მზად ყოფილა ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც, თუ საქართველოს მკვიდრი გერმანელები 1920 წლის 31 დეკემბრამდე გერმანიის ქვეშევრდომობას მიიღებდნენ, ისინი თავისუფლდებოდნენ საქართველოს ქვეშევრდომობისგან, თუნდაც სამუდამოდ საქართველოში დარჩენილიყვნენ საცხოვრებლად; უნდა დაბრუნებოდათ ომის დროს ჩამორთმეული ქონება და სხვ. გერმანიის მთავრობის შემადგენლობაში მომხდარი ცვლილებების გამო ამ ხელშეკრულების დადება ვეღარ მოხერხებულა [4, 104-105].

გერმანიის დამარცხების შემდეგ ქართველმა მენშევიკებმა პირი საფრანგეთისა და ინგლისისაკენ იბრუნეს.

ამჟამად კავკასიელ გერმანელთა შთამომავალნი ყაზახეთში ცხოვრობენ, სადაც ისინი საბჭოთა კავშირსა და ნაცისტურ გერმანიას შორის ომის დაწყების შემდეგ გადაასახლეს.

კავკასიელ გერმანელთა ცხოვრების ყაიდა, მათი იმედები, ტანჯვა და სინარული ძირითადად „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებსა და შემორჩა. როცა გაზეთში გამოქვეყნებულ კორესპონდენციებს ვეცნობით, ადვილად წარმოვიდგენთ ამ ადამიანებს, ზვრებსა და ბალ-ბოსტნებში მოფუსფუსეთ, ვხედავთ, როგორ განიცდიან ამინდის ჭირვეულობას, როგორ ხარობენ უხვი მოსავლით, როგორ სწავლობენ შილერსა და გოეთეს სკოლაში, როგორ ზეიმებს აწყობენ, როგორ წარმოადგენენ სცენაზე „ვერაგობასა და სიყვარულს“, როგორ იყოფენ ჭირსა და ლხინს მეზობელ ხალხებთან.

რაც შეეხება მეზობელ ხალხებთან დამოკიდებულებას: გავრცელებულია აზრი, თითქოს გერმანელი კოლონისტები ერთობ კარჩაკეტილ ცხოვრებას ეწეოდნენ, გაურბოდნენ სხვა ეროვნების ადამიანებთან ურთიერთობას. 1946 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „გერმანელი კოლონისტები და ადგილობრივი გლეხობა ამიერკავკასიაში“ აკად. პ. გუგუშვილი იმოწმებს 1881 წლის „კავკაზსკი კალენდარ“-ში გამოქვეყნებულ ცნობას, რომლის მიხედვით, „გერმანელი კოლონისტები ყოველთვის ცხოვრობდნენ და ცხოვრობენ საკვებით იზოლირებულად, აბორიგენტაგან განცალკევებული ცხოვრებით...“ [14, 211]. ამ და ამის მსგავსი შინაარსის რამდენიმე მასალაზე დაყრდნობით პ. გუგუშვილი წერს: „...საქართველოში კოლონისტები ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის გავლენით სწავლობდნენ რუსულ ენას და არა ქართულს და, ამდენადვე არ

უახლოვდებოდნენ რა ადგილობრივ მკვიდრთ, ცხადია, მათ შორის კულტურულ-ეკონომიური ურთიერთობის გზები ამ მხრივაც დახშული იყო“ [14, 214].

რასაკვირველია, ენობრივი, სარწმუნოებრივი და კულტურისმიერი ბარიერები ადვილი დასაძლევია როდია, მაგრამ იზოლაციონიზმისკენ სწრაფვის ბრალდება, რაც ხშირად გამოთქმულა აქაურ გერმანელ კოლონისტთა მისამართით, გადაჭარბებული ჩანს. ამ სტერეოტიპული წარმოდგენის დასარღვევად იქნებ მარიენფელდიდან (სართიჭალიდან) მიღებული ეს კორესპონდენცია გამოდგეს, რომელიც „კაუკაზიშე პოსტის“ 1914 წლის მე-19 ნომერშია დაბეჭდილი:

მარიენფელდში იქაური პედაგოგის რ. შმიდის საიუბილეო საღამო გაუმართავთ. კორესპონდენტი გვაუწყებს: „პედაგოგმა ბრიმ-ტიფლისმა თავისი კოლეგისა და მეგობრის დაწვრილებითი ბიოგრაფია გააცნო დამსწრეთ... შემდეგ ერთი ქართველი სასულიერო პირი და რამდენიმე მასწავლებელი გამოვიდა სიტყვით, სიკეთე და ბედნიერება უსურვეს იუბილარს... ბოლოს საზოგადოება ფანჩატურში მიიწვიეს, სადაც უხვი სუფრა იყო გამწვანებული. ყველას ძალიან ჩქარა გაეხსნა ენა, სიტყვა სიტყვას, სადღეგრძელო სადღეგრძელოს წაება უწყვეტლივ რუსულ და გერმანულ ენებზე. შიგა და შიგ მშვენიერი გალობაც ისმოდა. ბატონი შმიდის ქართველი კოლეგები განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ თავიანთი ნაციონალური სიმღერების შესრულებით“ (ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.).

ენახოთ აბორიგენ მოსახლეობასა და გერმანელ კოლონისტთა ურთიერთდამოკიდებულების ამსახველი ერთი პასაჟი არტურ ლაისტის თხზულებიდან, რომლის სათაურია „იოანეს კრიმერი“, ხოლო ქვესათაური კი ასე ჟღერს: „მოთხრობა კავკასიელ გერმანელთა ცხოვრებაზე“. ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი, კოლონისტი ტრაუნსი, თანასოფლელთან ერთად თბილისს მიემგზავრება: „გზად მათ დრო და დრო ხალხი ხვდებოდა მეზობელი ქართული სოფლებიდან. ტრაუნსს ყველა თავაზიანი „გამარჯობით“ ესალმებოდა, ზოგი ჩერდებოდა კიდეც და საუბარს გაუბამდა ქართულად ან შვაბურად, ვინაიდან მას (ტრაუნსს) ბევრი მეგობარი ჰყავდა და ვინც მას იცნობდა, გული მიუწევდა მისკენ“ („კაუკაზიშე პოსტი“, 1908, № 19, გვ., 10).

არავითარი საფუძველი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ აქ აღწერილი ვითარება რეალობას არ შეესაბამებოდა.

(გერმანელთა და ქართველთა ურთიერთობის თვალსაზრისით საყურადღებო ჩანს აგრეთვე ქართული სიტყვებისა და გამოთქმების გამოყენება „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ ტექსტებში, რასაც ჩვენს ნაშრომში ცალკე თავი ეძღვნება – „ქართული სიტყვა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე“).

ყურადღებას იქცევდა გერმანელ კოლონისტთა ორგანიზებულობა და დისციპლინა. დავიმოწმებ ერთ ციტატას მამაჩემის, გეოლოგ სოლომონ ბრეგადის, მოგონებებიდან, რომელშიც ის შთაბეჭდილებაა ასახული, რაც ბავშვობაში, 1933 წელს, ამიერკავკასიის გეოლოგიურ ტექნიკუმში სწავლისას მოუხდენია მასზე შამქორელ კოლონისტებთან შეხვედრას აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, კახახის რაიონში: „ერთხელ ახალი გზის ტრასას ბეგარის მოსახდელად შამქორის გერმანული სოფლის მოსახლეობა მოადგა. ჩამოვიდნენ ორგანიზებულად, ცხენის ოთხთვალა ურმებით. ყველა ურემზე მიკრული იყო ღვინის პატარა კასრი და სურსათ-სანოვაგე. გერმანელებმა თავიანთი ბეგარა სამ ღლეში მოილიეს და ისევ მწყობრად გაუდგნენ გზას შინისაკენ“ [8, 72].

კავკასიელი გერმანელები დიდ ინტერესს იჩენდნენ თავიანთი კოლონიების ისტორიისადმი. გაზეთის პირველსავე ნომერში დაიწყო ბეჭდვა ვრცელი გამოკვლევისა „გერმანული კოლონიები ამიერკავკასიაში“ („Die Deutschen Kolonien in Transkaukasien“), რომელიც A. F. ინიციალებით არის ხელმოწერილი (მისი ავტორი ალბათ რედაქციის წევრი ალექსანდერ ფუფაევია), ხოლო 1912 წლის მე-2 ნომრიდან გაზეთი აქვეყნებს კიდევ ერთ ვრცელ ნაშრომს ამავე თემაზე სათაურით „გერმანელების გამომგზავრება ამიერკავკასიისკენ“ („Einwanderung der Deutschen nach Transkaukasien“), რომელიც იმავე ავტორს უნდა ეკუთვნოდეს (ხელმოწერილია ასე: A. F.-Tiflis).

1907 წლის 47-ე ნომერში დაიბეჭდა არტურ ლაისტის ვრცელი მაღალვერსიფიკაციულ დონეზე შესრულებული ლექსი, რომლითაც იგი გაზეთის მკითხველებს „კაუკაზიშე პოსტის“ მიერ მოწყობილ ზეიმზე ეპატიჟება და გერმანული კოლონიების ისტორიასაც შეახსენებს მათ. გთავაზობთ ორ ნაწყვეტს ამ ლექსიდან (მეორე სტროფს მთლიანად და მეხუთე სტროფის ბოლო ორ სტრიქონს):

Fast ein Jahrhundert ist seitdem entschwunden,
Da nach verhängnisvoller Wanderfahrt
Die ersten Deutschen hier ein Heim gefunden,
Wo fremd die Sonne, fremd der Menschen Art.
Sie alle ruhen längst in dieser Erde,
Fern von den Brüdern und dem Heimatherde.

.....

Von uns darf mehr das Land verlangen,
Das uns an seinen Schoß empfangen.

ქართული პწკარელი:

თითქმის ერთი საუკუნე გავიდა მას შემდეგ,
რაც საბედისწერო ნეტიალის მერე
პირველმა გერმანელებმა აქ დაიდეს ბინა,
უცხო მზის ქვეშ, უცხო ადამიანებს შორის.
ისინი დიდი ხანია ამ მიწაში განისვენებენ,
შორს თავიანთი ძმებისა და მშობლიური კერისაგან.

.

ჩვენგან მეტის მოთხოვნის უფლება აქვს იმ ქვეყანას,
რომელმაც თავის უბეში შეგვიფარა.

შესავლად ეს ვიკმაროთ და ახლა გაზეთის მიზნებსა და ამოცანებზე
გადავიდეთ.

1. «კაუკაზიშე პოსტის» მიზნები და ამოცანები

თბილისში გერმანულენოვანი პერიოდული ორგანოს დაარსება ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის ოთხმოციან წლებში უცდიათ, მაგრამ ეს ჩანაფიქრი მაშინ ვერ განხორციელებულა [48, 8]. მხოლოდ 1906 წელს მიიღეს კავკასიელმა გერმანელებმა მშობლიურ ენაზე გაზეთი: 18 ივნისს (ახალი სტილით 1 ივლისს) გამოვიდა „კაუკაზიშე პოსტის“ („Kaukasische Post“ – „კავკასიის ფოსტა“) პირველი ნომერი (გ. ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიაში“ „კაუკაზიშე პოსტის“ დაარსების თარიღად სამგზის მოხსენიებული 1909 წელი მცდარია [7, 206]). ეს საქართველოში დასავლეთევროპულ ენებზე გამომავალი მესამე პერიოდული ორგანოა. მანამდე თბილისში ორი ფრანგულენოვანი ჟურნალი გამოდიოდა: „Revue Commerciale et Industrielle du Caucase“ („კავკასიის სავაჭრო და სამრეწველო ჟურნალი“, 1887 წ.) „Le Caucase Illustré“ („ილუსტრირებული კავკასია“, 1889-1892; 1899-1902), ორივე ჟ. მურიეს მიერ დაარსებული (ამ

ჟურნალების შესახებ იხილეთ: Ватова А. Б., О первых французских журналах в Грузии [34, 284-292] და ჩვენი გამოკვლევა „ფრანგული ჟურნალი თბილისში“, წიგნში: „პერსონაჟები ხვდებიან ერთმანეთს“, „მერანი“. თბ., 1982).

გაზეთის პირველ ნომერს ბოლო, მეთვრამეტე, გვერდზე ასე აწერია: პასუხისმგებელი რედაქტორი: არტურ ლაისტი (Arthur Leist), გამომცემელი: კურტ ფონ კუჩენბახი (Kurt von Kutzschenbach).

ა. ლაისტი ამ გაზეთს 1909 წლის 21 ივნისამდე ხელმძღვანელობდა. თუმცა 1906 წლის მეორე ნომრიდან დაწყებული 1908 წლის 13 იანვრის ნომრის ჩათვლით „კაუკაზიშე პოსტს“ მხოლოდ კ. კუჩენბახი აწერდა ხელს როგორც გამომცემელი და რედაქტორი, მაგრამ ამავე ნომერში დაბეჭდილი სარედაქციო განცხადებიდან ვგებულობთ, რომ მთელი ამ დროის განმავლობაშიც ფაქტობრივი რედაქტორიცა და გამომცემელიც არტურ ლაისტი ყოფილა:

„სარედაქციო კომიტეტის წინადადებით, ამიერიდან „კაუკაზიშე პოსტს“ როგორც გამომცემელი და პასუხისმგებელი რედაქტორი ბატონი არტურ ლაისტი მოაწერს ხელს. ის არის „კაუკაზიშე პოსტის“ დამაარსებელი („...hat die „Kaukasische Post“ ins Leben gerufen“) და ამის გამო (რომ აღარაფერი ვთქვათ მის აქამომდე ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე) ყველაზე შესაფერისი პიროვნებაა ამ პოსტისათვის. თავის დროზე „კაუკაზიშე პოსტის“ პირველ ნომერს მან მოაწერა კიდევაც ხელი როგორც პასუხისმგებელმა რედაქტორმა. ბატონი კურტ ფონ კუჩენბახი მხოლოდ ნომინალურად აწერდა ხელს როგორც გამომცემელი და პასუხისმგებელი რედაქტორი, რასაც მისი აქვე დაბეჭდილი განცხადებაც ადასტურებს“.

კ. კუჩენბახი აცხადებს, გაზეთის ოფიციალურ წარმომადგენლად სარედაქციო კომიტეტმა მე ალბათ იმიტომ ამირჩია, რომ ჩემი გვარი ყველაზე ცნობილი გერმანული გვარია კავკასიაში (კურტ ფონ კუჩენბახი მდიდარი მეწარმე იყო – შვეიცარიული ყველის ქარხნების მფლობელი. – ლ. ბ.), მაგრამ, მე ვფიქრობ, რედაქტორ-გამომცემლად ჩემი გამოცხადება უარყოფითად მოქმედებს მატერიალურ მხარდაჭერაზე, რასაც ფინანსური სიძნელების წინაშე მდგარი ჩვენი გაზეთი ძალიან საჭიროებს, ამიტომ გაზეთისვე სასიკეთოდ მე მას როგორც რედაქტორი და გამომცემელი ხელს აღარ მოვაწერო.

ამრიგად, არტურ ლაისტი ფაქტობრივად სრულ სამ წელიწადს რედაქტორობდა „კაუკაზიშე პოსტს“ და არა წელიწადნახევარს, როგორც წერენ ხოლმე [25, 268-269; 38, 37; 54, 111]. არტურ ლაისტის მიერ ხელმოწერილი ბოლო, 1909 წლის 21 ივნისის ნომრის (№ 52) გამოსვლის შემდეგ გაზეთის

გამოცემა ორი თვით შეფერხებულა. 23 აგვისტოს გამოსულ ნომერს ხელს ალექსანდერ მოსლერი (Alexander Mosler) აწერს როგორც რედაქტორ-გამომცემელი.

ა. ლაისტის გადაღომა რედაქტორის პოსტიდან რედაქციაში გერმანული იმპერიალიზმის აგენტთა მომრავლებას უკავშირდება, რომლებიც ცდილობდნენ „კაუკაზიშე პოსტი“, ეს ერთადერთი გერმანულენოვანი გაზეთი ამიერკავკასიაში, თავიანთი მიზნებისთვის გამოეყენებინათ. არტურ ლაისტის განმარტებით, იგი „ველარ შეეგუა ამ გაზეთის თანამშრომლების შეხედულებებს და უარი განაცხადა მის რედაქტორობაზე“ [26, 160-161], თუმცა თანამშრომლობას, როგორც ავტორი, კვლავაც განაგრძობდა, ოღონდ, ისე ინტენსიურად – ვეღარ.

გაზეთის არსებობის პირველ ხანებში რედაქციის შემადგენლობა ასე გამოიყურებოდა:

ბარონი კურტ ფონ კუჩენბახი (პასუხისმგებელი რედაქტორი და გამომცემელი); არტურ ლაისტი; მასწავლებლები: ერინ ბერნშტაინი, ალექსის ვალინგი, ფრ. შულცი; იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი ალექსანდერ ფუფაევი (Fufajew); ლუდის ქარხნის მფლობელი ოტო მადერი (სალაროს უფროსი); კომერსანტი ბატონი ჰუგო ჰეერდე (კომერსანტ ბატონ ვარმბრუნის დახმარებით განაგებდა სამეურნეო ნაწილს) და ფროილან ვალტერი (მასწავლებელ კირხჰოფერთან ერთად კორექტურას უძღვებოდა).

ამას ვგებულობთ 1906 წლის მე-14 ნომერში გამოქვეყნებული წერილის სქოლიოდან (გვ. 1). წერილის სათაურია „რედაქციისაგან“. რედაქცია გაზეთის გამოსაცემად საჭირო თანხისა და ხელისმომწერთა ნაკლებობას უჩივის, – სხვაგვარად კი ჩვენი გაზეთი, რომელიც ბატონ არტურ ლაისტის შეგულიანებითა და მეთაურობით ზემოთ დასახელებულმა უანგარო ენთუზიასტებმა კავკასიაში მცხოვრებ თანამემამულეთა საკეთილდღეოდ დააფუძნეს, არსებობას ვეღარ გააგრძელებსო.

შემდგომ რედაქტორები და რედაქციის შემადგენლობა რამდენჯერმე შეიცვალა.

„კაუკაზიშე პოსტი“ ყოველკვირეული ორგანო იყო, გამოდიოდა კვირადღეობით. მის სახესა და სტრუქტურაზე წარმოდგენის შესაქმნელად გთავაზობთ პირველი ნომრის მოკლე აღწერილობას.

„კაუკაზიშე პოსტის“ პირველი ნომერი თექვსმეტგვერდიანია, ოღონდ პირველ გვერდს ნომრად 3 უზის და ბოლო გვერდს – 18 (შემდგომ ნომრებში გვერდების ნუმერაცია 1-დან იწყება). გვერდის ფორმატია 21 × 29. გაზეთის სახელწოდებისა და სარედაქციო ცნობების ქვეშ დაბეჭდილია მიმართვა „ჩვენი მკითხ-

ველებისადმი“, სადაც „კაუკაზიშე პოსტის“ დანიშნულებაზეა საუბარი. შემდეგი სამი გვერდი „პოლიტიკურ მიმოხილვას“ („Politische Rundschau“) უჭირავს – საშინაო და საერთაშორისო პოლიტიკის ახალ ამბებს. ამას მოსდევს „სხვადასხვა ცნობები“ („Vermischte Nachrichten“) – ეს არის ადგილობრივი, თბილისური ქრონიკა და აგრეთვე ინფორმაციები იმპერიის სხვა ქალაქებიდან. შემდეგ მოდის განყოფილება „კოლონიებიდან“ („Aus den Kolonien“), სადაც დაბეჭდილია კავკასიის გერმანული კოლონიების (დასახლებების, ახალშენების) ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციები და კორესპონდენციები. რუბრიკა „ბაქოდან“ ორ მასალას გვაწვდის, ესენია – „ბაქოს ევანგელურ-ლუთერანული თემის მოხუცთა თავშესაფარი სახლის საფუძვლის ჩაყრა“ და „ბაქო, ივნისის დამდეგი“. რუბრიკა „ყოველი მხრიდან“ („Aus aller Welt“) მკითხველს უცხოური პრესიდან გადმობეჭდილ მასალებს სთავაზობს: „კატასტროფა კალიფორნიაში“ (სტატია „ბერლინერ ტაგებლატიდან“ კალიფორნიაში მომხდარი დამანგრეველი მიწისძვრის შესახებ), „პრუსიელ მილიონერთა სტატისტიკა“, „ბაღი საოკეანო გემზე“. მეთერთმეტე გვერდზე იხსნება რუბრიკა „ლიტერატურა და ხელოვნება“ („Literatur und Kunst“), სადაც დაბეჭდილია არტურ ლაისტის მოთხრობა „კატასტროფა“, წერილი „ჰენრიკ იბსენი“, რომლითაც გაზეთი მკითხველს ნორვეგიელი მწერლის გარდაცვალებას ატყობინებს, და „ახალი წიგნები“ („Neue Bücher“). ამას მოსდევს სტატიები: „გერმანელობა ამიერკავკასიაში“ და „გერმანული კოლონიები ამიერკავკასიაში. ისტორიული მასალები“, შემდეგ კი – წერილები: „კულტურული მცენარეების მოსავლიანობის შენარჩუნება და გაზრდა“, „მალარია და მისი გამომწვევი მიზეზი“, „კიოლნერის ფირმის ზეთის საწმენდი აპარატის პატენტი“. ბოლო გვერდზე არის რუბრიკა „მხიარული კუთხე“ („Lustige Ecke“), სადაც ანეკდოტებია დაბეჭდილი. ამას მოჰყვება განცხადებები და რეკლამები. მასალები აწყობილია გოთური შრიფტით. პირველ ნომერში ილუსტრაცია არ არის, ფოტო ან ნახატი შემდგომაც ძალზე იშვიათად თუ გამოჩნდებოდა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე. რედაქციის მისამართი იყო: გოლოვინის პრ., № 12, მდივანის სახლი, ეზოდან. ნომერი 10 კაპიკი ღირდა.

სარედაქციო მიმართვაში „ჩვენი მკითხველებისადმი“ ნათლადაა ფორმულირებული გაზეთის დანიშნულება, მისი მიზნები და ამოცანები: იგი უპირველეს ყოვლისა საინფორმაციო ორგანო უნდა ყოფილიყო კავკასიაში მცხოვრები გერმანელებისთვის, უნდა ეზრუნა მათი ინტერესების დასაცავად, ეღვაწა თანამემამულეთა სულიერი და ზნეობრივი ამაღლებისათვის. „ჩვენ

ყველანი, რომლებმაც აქ შორეულ უცხოეთში მეორე სამშობლო ვპოვეთ, იძულებულნი ვართ, ჩვენი ძალ-ღონისა და ღრვის უდიდესი ნაწილი პროფესიულ საქმიანობას მოვახმაროთ, მაგრამ საბედისწერო დაუდევრობა იქნებოდა, თუკი ყოველდღიური სარჩოსათვის ზრუნვაში იმ საგანძურს დავივიწყებდით, რომლის გარეშე არცერთ ადამიანს არა აქვს უფლება, მაღალკულტურულობის პრეტენზია ჰქონდეს. (...) ჩვენი სამუშაო მინდორი ვრცელი არ არის, მაგრამ რაკი იგი ყველა ჩვენს ინტერესს მოიცავს, მისი დამუშავება ადვილი არ გახლავთ, დიდ გონიერებასა და რუდუნებას მოითხოვს. „შეზღუდულ ვითარებაში გამოავლენს თავს ოსტატი“, – ამბობს გოეთე და დიდი გერმანელი მწერლის ეს ბრძნული სიტყვები უნდა გახდეს დევიზი ყველასათვის, ვინც სერიოზულად და პატიოსნად აპირებს ჩვენთან ერთად მუშაობას. (...) სოფლის მეურნეობის, ხელოსნობის, ვაჭრობისა და მეცნიერების წარმატებულ განვითარებაში ჩვენც გვსურს წვლილი შევიტანოთ, ჩვენივე სასიკეთოდ და სასარგებლოდ და იმ ქვეყნის საკეთილდღეოდ, რომელშიც ვცხოვრობთ“, – აცხადებენ გაზეთის მესვეურნი საპროგრამო მოწინავე წერილში.

პირველივე ნომერში ქვეყნდება სტატია „გერმანელობა ამიერკავკასიაში“ („Das Deutschtum in Transkaukasien“. ხელმოწერილია ინიციალებით – E. B. და ალბათ რედაქციის წევრს, პედაგოგ ერის ბერნშტაინს ეკუთვნის), რომელსაც წამძღვარებული აქვს ეპიგრაფი: „დაავადების მიზეზების შეცნობა გამოჯანმრთელებისკენ ნახევარი გზის გავლას ნიშნავს“.

რაშია საქმე? რით იყო დაავადებული გერმანელობა ამიერკავკასიაში? სტატიის ავტორი წუხს, რომ მისი კავკასიელი თანამემამულეები ძალიან ჩამორჩნენ კულტურის მხრივ მეზობელ ხალხებს – ქართველებს, რუსებსა და სომხებს. განსაკუთრებით ეს შეიმჩნეოდა თბილისში, რომელიც ნელ-ნელა, მაგრამ შეუჩერებლივ ყალიბდებოდა მნიშვნელოვან კულტურულ ცენტრად, ვითარდებოდა ადგილობრივ ხალხთა ლიტერატურა და ხელოვნება, კავკასიელ გერმანელებს კი ამ წინსვლისთვის ფეხი ვერ აუწყვიათ. ბოლო ღროს თუმცა მათშიც გაღვიძებულია განათლებისკენ ლტოლვა (Drang nach Bildung), მაგრამ ამას მათი გარუსება მოჰყოლია. ავტორი გვაუწყებს, ახლა ბევრი წუწუნი და საყვედური გაისმის ამის გამო, და ასეთ კითხვას სვამს:

„არის კი ეს საყვედურები მართებული?“ და უპასუხებს: „ოდნავადაც არა. რითი უნდა შეუშალოს საშუალო გერმანულმა ოჯახმა ხელი სკოლებში მიმდინარე დენაციონალიზაციის პროცესს? რა შეუძლია ამ ოჯახს დაუპირისპიროს პუშკინსა და ლერმონტოვს, ტურგენევს, გონჩაროვსა და დოსტოევსკის? შეიძლება თქვან: შილერი და გოეთე, შპილჰაგენი, აუერბახი, გუსტავ ფრაიტაგი.

მაგრამ სწორედ ის არის ჩვენი სულიერი გაღატაკების სამწუხარო შედეგი, რომ საშუალო გერმანულ ოჯახებში ჩვენი დიდი მწერლების მხოლოდ სახელები იციან და ყოველთვის ესეც არა. (...) ვერ მოვთხოვთ ახალგაზრდას უყვარდეს თავისი დედაენა, რომელიც ოჯახში შეთვისებული სიტყვათა მარაგით არ აძლევს მას საშუალებას, უფრო მაღალ მატერიებზე ისაუბროს, ვიდრე ყოველდღიური ცხოვრებისეული საკითხებია“.

თუმცა კოლონისტთა სკოლებში სწავლა გერმანულ ენაზე იყო, მაგრამ სკოლადამთავრებულ ახალგაზრდას გამართულად კითხვა და წაკითხულის გაგება უჭირდა, წმინდა გერმანული კოლონიებში თითქმის არ იცოდნენ. ამ ამბავს იმით ხსნიან, რომ სკოლებში უამრავი დრო ეთმობოდა საღვთო რჯულს და ძალიან ცოტა – ლიტერატურას. ერთი მასწავლებელი წერს, რომ კლასში შეკითხვა დაუსვამს: ვინ იყო შილერი? მხოლოდ სამმა ბავშვმა აწია ხელი. შილერი იყო სიმღერების მწერალი (Liederdichter), – ამბობს ერთი მათგანი. შეგიძლია მისი რომელიმე ლექსი დამისახელო, – ეკითხება მასწავლებელი. „Sah ein Knab’ ein Röslein stehen“, – წარმოთქვამს მოსწავლე იოჰან ვოლფგანგ გოეთეს პოპულარული ლექსის „ველის ვარდის“ („Heidenröslein“) სტრიქონს („კაუკაზიშე პოსტი“, 1907, № 3).

ცხადია, ასეთ ვითარებაში პერიოდული ორგანო მშობლიურ ენაზე ერთობ საშური საქმე იყო. თუმცა რედაქცია ხშირად უჩივის ხელმომწერთა სიმცირეს და მკითხველთა მხარდაჭერის ნაკლებობას (პირველ ხანებში ტირაჟი, როგორც ჩანს, 500 ცალს აღწევდა – 325 ხელმომწერი ჰყოლიათ, 150 ისე იყიდებოდა. ეს ძალიან ეცოტავებათ, ვინაიდან მოსახლეობის 1897 წლის აღწერით სამხრეთ და ჩრდილო კავკასიაში 35 000 გერმანელი ცხოვრობსო, – ვკითხულობთ 1906 წლის მე-14 ნომრის მოწინავეში).

გაზეთი კი მშვენიერი გამოვიდა. მას კითხულობდნენ რუსეთის იმპერიის მრავალ ქალაქსა თუ სოფელში და ძალიანაც აფასებდნენ. მაგალითად, „ბალტიშე ფრაუნ-ცაიტშრიფტი“ („ბალტიის ქალთა ჟურნალი“) 1908 წლის ივნისის ნომერში აქებდა არსებობის ორი წლის სტაჟის მქონე „კაუკაზიშე პოსტს“, მიმზიდველ გაზეთად თვლიდა მას განსაკუთრებით მის ფურცლებზე წარმოჩენილი ადგილობრივი კოლორიტის გამო:

„დიდი ხანი არ არის, რაც თბილისში არსებობს ჩინებული გაზეთი „კაუკაზიშე პოსტი“, რომელიც წარმატებით გვაცნობს ამ თავისებური სამყაროს ყოფა-ცხოვრებას, მის ღირსებებსაც და ნაკლსაც; არა მოკლე, მშრალი ინფორმაციებით, რომლებიც შორეული მკითხველისთვის უმეტესად

არაფერისმთქმელნი არიან, არამედ საფუძვლიანი, ვრცელი კორესპონდენციებითა და წერილებით... რომელთა წყალობით სპეციფიკური ადგილობრივი კოლორიტი (das spezielle Lokalkolorit) შორიდანაც საგრძნობი ხდება“.

შემდეგ ეს ჟურნალი თავის მკითხველებს ურჩევს, მეოთხედი წლით მაინც გამოიწერონ „კაუკაზიშე პოსტი“, რათა პირადად დარწმუნდნენ მის ღირსებებში („კაუკაზიშე პოსტი“, 1908, № 1, გვ. 1).

ასევე მაღალ შეფასებას აძლევდა კავკასიელ გერმანელთა გაზეთს „სანკტ-პეტერსბურგერ ცაიტუნგი“ (იქვე) და „ოდესაერ ცაიტუნგიც“ („ოდესის გაზეთი“), რომლის გამოხმაურება „კაუკაზიშე პოსტმა“ 1908 წლის 33-ე ნომერში გადაბეჭდა (გვ. 10).

1911 წლის მე-2 ნომერში გამოქვეყნებული მონაცემებით, გაზეთის გამოსაწერი პუნქტები არსებობდა მოსკოვში, სანკტ-პეტერსბურგში, ვარშავაში, რიგაში, ღონის როსტოვში, ვლადიკავკაზში, ბაქოში, ბათუმში, ბერლინში, პარიზსა და თეირანში.

ამგვარად, „კაუზიშე პოსტის“ დაარსებით გერმანულენოვან სამყაროს შესაძლებლობა მიეცა სისტემატურად, კვირაში ერთხელ, მიეღო ინფორმაციები კავკასიიდან, საქართველოდან. მართალია, გაზეთის უმთავრესი მიზანი გერმანელ კოლონისტთა ინტერესების მომსახურება იყო და უპირატესად მათთვის საჭირობო საკითხებს ეხმარებოდა, მაგრამ მის ფურცლებზე შეუძლებელია არ ასახულიყო ქართველი და კავკასიის სხვა ხალხთა ცხოვრება. ბოლოს და ბოლოს, „კაუკაზიშე პოსტი“ თბილისში გამოდიოდა, ხოლო ეს ქალაქი არაოფიციალურად ამიერკავკასიის დედაქალაქად ითვლებოდა.

მაგრამ თუ მასში მასალები ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ მკვლევობებზე, ძარცვაზე და ადმინისტრაციული ხასიათის ცვლილებებზე ინფორმაციებით არ შემოიფარგლა, ეს გაზეთის დამაარსებლისა და მისი პირველი რედაქტორის, ქართველი ხალხის დიდი მეგობრის არტურ ლაისტის დამსახურებაა.

1922 წელს ტიციან ტაბიძე წერდა:

„...საქართველოს არ ახსოვს, რომ მისი კულტურის ფრონტზე ენახოს უცხოელი, თუ ის არ იქნებოდა მისი მეზობელი, რომელიც ასიმილაციით ქართველი იყო კიდევ, როგორც მხარგრძელები და უფრო უახლოესი თუნდაც საიათნოვა. (...) პირველი, ვინაც გერმანული სისტემით და იშვიათი გამძლეობით სიბერემდე მიიტანა საქართველოს მწერლობისა და ისტორიის სიყვარული, ეს არის მხოლოდ არტურ ლეისტი“ [50, 258-259].

არტურ ლაისტისადმი მიძღვნილ საიუბილეო წერილში „კარგი ევროპელი“, რომელიც 1922 წლის 22 ოქტომბრით არის დათარიღებული, კონსტანტინე

გამსახურდია წერს: „როცა ჩვენ ტერმინს „ევროპელს“ ვხმარობთ, ჩვენ ამ ცნებაში ის კატეგორია უნდა გავარჩიოთ, რომელსაც გოეტე „კარგ ევროპელს“ უწოდებდა. (...) გოეტესებურ კარგ გერმანელს არაფერი საერთო აქვს ევროპელ კომივოიაჟორთან, ბრილიანტების სპეკულანტთან, ევროპელ ჟურნალისტთან. კარგი ევროპელი კულტურტრეგერია უპირველესი რანგისა. იგი უანგარო ფუტკარია, თავისი ერის კულტურის მატარებელი და მენერგე. ასეთი კარგი გერმანელი გახლავთ დღევანდელი იუბილარი ბატონი არტურ ლაისტი“ [9, 515].

საქართველოში დამკვიდრებულმა გერმანელმა მწერალმა, ჟურნალისტმა და მთარგმნელმა იცოდა ქართული ენა, საქართველოს ისტორია, ქართული ლიტერატურა, იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შუაგულში ტრიალებდა და ამუქებდა კიდევ ყოველივე ამას თავის გაზეთში. თუმცა ამავე დროს იმასაც ითვალისწინებდა, რომ ასეთი მასალები პირველ რიგში გერმანელი მკითხველისთვის უნდა ყოფილიყო საინტერესო და სასარგებლო.

არტურ ლაისტის (1852-1927) ბიოგრაფიასა და საქართველოში მისი მოღვაწეობის სხვა მხარეებზე ჩვენ არ შევჩერდებით, ვინაიდან ამაზე ბევრი დაწერილა. ქართველი ერის წინაშე მისი დამსახურების შესახებ მოგვითხრობენ თეოდ სახოკია [44, 87-91], შოთა რევიშვილი [38, 35-42], თეიმურაზ ფირალიშვილი [23, 286-297], შალვა გოზალიშვილი [13, 19-34] და სხვა ავტორები (1987 წელს ლაიფციგში გამოვიდა კრებული „მოგზაურობები კავკასიაში“, რომელშიც შესულია ნაწყვეტები XIX საუკუნის გერმანელ მოგზაურთა ნაშრომებიდან. მათ შორის არის მცხეთისადმი მიძღვნილი თავი ა. ლაისტის წიგნიდან. უცნაური გრძნობა გიპყრობს, როცა ჩვენში საყოველთაოდ ცნობილი ამ ადამიანის გვარის ქვეშ, დაბადების წლის აღმნიშვნელი თარიღის გასწვრივ, წერია: „გარდაცვალების თარიღი უცნობია“, ხოლო იქვე მოთავსებულ ბიოგრაფიულ მონაცემებში ვკითხულობთ, მისი ცხოვრების ბოლო წლების შესახებ არაფერიაო ცნობილი [104, 175]).

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებიდან ცოტა ხნის შემდეგ „კაუკაზიმე პოსტის“ გამოცემა შეწყდა. 1914 წლის 3 აგვისტოთი დათარიღებული უკანასკნელი (31-ე) ნომრის პირველ გვერდზე ასეთი განცხადებაა: „კაუკაზიმე პოსტის“ რედაქცია გატყობინებთ, რომ ამჟამინდელი საომარი მდგომარეობით გამოწვეული საწარმოო შეფერხებების (Betriebsstörungen) გამო „კაუკაზიმე პოსტის“ გამოცემა დროებით შეწყვეტილია“. ამ დროს გაზეთის გამომცემელი იყო იოანეს შლონინგი (Johannes Schleuning), პასუხისმგებელი რედაქტორი – ვალტერ ფონ ზასი (Walter von Saß). ორი კვირის წინ, 1914 წლის 20

ივლისით (ახ. სტ. 2 აგვისტო) დათარიღებულ 29-ე ნომერს პირველ გვერდზე მრავლისმეტყველ დევიზად უძღვის ნიკოლო მაკიაველის სიტყვები: „სამართლიანია ომი, თუ ის საჭიროა“ („Gerecht ist der Krieg, wenn er notwendig“).

ომის შემდეგ – 1918-1922 წლებში – „კაუკაზიშე პოსტის“ გამოცემა განახლდა, ოღონდ შეცვლილი პროგრამით (აშკარად იგრძნობა რევანშისტული სულისკვეთება), განსხვავებული მოცულობით (ორგვერდიანი გახდა) და განსხვავებული პერიოდულობით (კვირაში ორი ნომერი იცემოდა). რაკი იგი საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებში გამოდიოდა, სავალდებულო ეგზემპლარები რუსეთის დედაქალაქში აღარ იგზავნებოდა და სალტიკოვ-შჩედრინის ბიბლიოთეკაში ამ პერიოდის „კაუკაზიშე პოსტი“ არ მოიპოვება.

განახლებული „კაუკაზიშე პოსტის“ მხოლოდ ნაკლები კომპლექტი ინახება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წიგნსაცავში. თავდაპირველად ჩვენ სწორედ მას გავეცანით 1969 წელს და როცა ლენინგრადში ომამდელ „კაუკაზიშე პოსტს“ მივაკვლიეთ, დავრწმუნდით, რომ ეს ორი სხვადასხვა გაზეთია, რომელთაც სახელწოდების გარდა ერთმანეთთან საერთო არაფერი აქვთ. ეს არც არის გასაკვირი, იმდენად შეიცვალა გერმანიის დამარცხების შემდეგ მსოფლიო და განსაკუთრებით ჩვენი რეგიონი.

1978 წელს „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ VI წიგნში დაიბეჭდა ვლადიმერ ყავლაშვილის წერილი „გაზეთ „Kaukasische Post“-ის უცნობი ნომერი“. ეს გახლავთ 1919 წლის 19 ოქტომბრის ნომერი (№ 82), რომელიც უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში დაცულ ეგზემპლარებს შორის არ მოიპოვება. სტატიის ავტორს იგი პოეტ ვარლამ რუხაძის პირად არქივში მოუძიებია. ვარლამ რუხაძეს ის იმიტომ შეუნახავს, რომ მასში აკაკი წერეთლისა და ვაჟა-ფშაველას ლექსთა არტურ ლაისტიხეულ თარგმანებთან ერთად მისი ლექსის („ვაშა“) თარგმანიც არის გამოქვეყნებული.

ვ. ყავლაშვილი წერილში „კაუკაზიშე პოსტის“ ამ ნომრის მოკლე აღწერილობას გვთავაზობს. ცნობები ამ გაზეთის შესახებ ვ. ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიიდან“ ამოუწერია, იმ უზუსტობებითურთ, რომელთაც იქ ვხვდებით. მაგალითად, ვ. ყავლაშვილი წერს: „მისი (ა. ლაისტიხის. – ლ. ბ.) ინიციატივით თბილისში 1909 წლიდან გამოსვლას იწყებს მთელ ამიერკავკასიაში ერთადერთი უცხოური (?) გაზეთი „Kaukasische Post“ [57, 243]. ამ დროისათვის ჩვენ უკვე გამოქვეყნებული გვექონდა ნაშრომები, რომლებშიც მითითებული იყო „კაუკაზიშე პოსტის“ დაარსების სწორი თარიღი

– 1906 წელი. ერთი ამ ნაშრომთაგანი იმავე „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ III წიგნში გამოვამჟღავნეთ ვ. ყავლაშვილის წერილის დაბეჭდვამდე ოთხი წლით ადრე [35, 156].

ომის შემდგომდროინდელი განახლებული „კაუკაზიშე პოსტი“ დამოუკიდებლად უნდა იქნეს შესწავლილი, რამდენადაც ამის შესაძლებლობას შემორჩენილი ეგზემპლარები მოგვცემს.

2. ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება

«კაუკაზიშე პოსტის» ფურცლებზე

ეპოქა, როდესაც „კაუკაზიშე პოსტი“ გამოდიოდა, რადიკალური სოციალური ცვლილებების ხანა იყო რუსეთის იმპერიაში და, ბუნებრივია, ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიც. სულ უფრო და უფრო აშკარა ხდებოდა, რომ თავადაზნაურობა ვეღარ შეძლებდა ერის წინამძღოლის როლის შესრულებას. 1905 წლის გლეხთა გამოსვლებმა ცხადყვეს უსერიოზულესი კრიზისის არსებობა ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ სფეროებში.

როგორც ყველა გარდამავალ ეპოქას, ამ პერიოდსაც უამრავი სიძნელეები ახლდა. საქართველოს შემდგომი ბედის საკითხში თვალსაზრისთა სიჭრელე და შეხლა-შემოხლა კიდევ უფრო ართულებდა საქმეს. ჭირდა მტყუნისა და მართლის, მტრისა და მოყვრის გარჩევა. ჩვენში ვითარებას განსაკუთრებით ამწვავებდა, სოციალურის გარდა, ეროვნული ჩაგვრის არსებობაც.

მოშლილია ქვეყნის ეკონომიკა, რასაც არნახული სიძვირე და შიმშილობა სდევს თან. „კაუკაზიშე პოსტი“ სისტემატურად აქვეყნებს ამგვარ ინფორმაციებს:

„გორი. მთელ რეგიონში, მეტადრე სურამის მხარის მთიან ნაწილში, სურამის გვირაბს მოსაზღვრე 11 ქართულ სოფელში, შარშანდელი ცუდი მოსავლიანობის გამო დიდი გაჭირვება სუფევს. 815 ოჯახამდე შიმშილობს“ (1908, № 32).

ან კიდევ ასეთი შეტყობინება ქუთაისიდან:

„აღდგომის წინ აქ არნახული სიძვირეა. პროდუქტების, მეტადრე კვერცხის, შეძენა თითქმის შეუძლებელია. ეს უკანასკნელი ასი ცალი სამ მანეთამდე ჯდება“ (1908, № 39).

დაეცა ზნეობა. კატასტროფულად გაიზარდა დანაშაულთა რაოდენობა. „კაუკაზიშე პოსტის“ პირველსავე ნომერში ვკითხულობთ:

„ყაჩაღური თავდასხმების, მკვლელობებისა და სხეულის დაზიანების შემთხვევები თბილისში შემამოფოთებლად მატულობს“. ამ განცხადებას მოსდევს ინფორმაციები ხუთი ამგვარი შემთხვევის შესახებ და ბოლოს რედაქცია „ბოდიშობს“: „ადგილის სიმცირე საშუალებას არ გვაძლევს სხვა უამრავ ასეთ ამბავზე მოგიხროთო“ (1906, № 1).

აი ერთი ინფორმაცია იმ ყაიდის ყოვლად უგვანო და ამაზრზენი დანაშაულის შესახებ, ამჟამად რომ, სამწუხაროდ, კვლავ აღორძინდა ჩვენში. 1913 წლის 42-ე ნომერში იუწყებიან:

„სასიხარულო ცნობა მოვიდა ქუთაისიდან: ყაჩაღების მიერ გატაცებული მსხვილი მეწარმე მ. ანანოვი 12 ოქტომბერს ღამის პირველ საათზე ტყიბულის რკინიგზის ერთ-ერთ სადგურზე უვნებლად გაათავისუფლეს. ყაჩაღებმა გამოსასყიდი თანხა მიიღეს თუ ანანოვი ნებაყოფლობით გაუშვეს, უცნობია“.

ყველაზე ნათლად გაზეთის ფურცლებზე ქართველი არისტოკრატიის მდგომარეობა აისახა. თავადაზნაურობას თვალსა და ხელს შუა გამოეცალა ცხოვრების სახსარი, შეიცვალა დროება. არტურ ლაისტის ფელეტონების პერსონაჟს, ქართველ თავადს როსტომს, ახალ თბილისზე გაგონებაც არაფრის სურს. ვეღარა გაუგია რა ვერც ამ ქალაქის და ვერც საერთოდ ცხოვრების:

„როცა იგი ოცდაათი წლის წინ ქუჩებში დასეირნობდა, სულ ნაცნობები ხვდებოდნენ და ყოველ ნაბიჯზე შეაგებებდნენ ხოლმე ომახიან, თავაზიან „გამარჯობას“! დღეს კი? ქუჩები უცნობი ხალხით არის სავსე და ის [როსტომი] მარტოდმარტო დახეტიალობს, თითქოს პარიზში ან ბერლინში იმყოფებოდეს“ („თბილისური ლაყბობა“, 1906, № 18).

ასე გაუცხოებულა ბატონი როსტომისთვის მშობლიური ქალაქი.

როსტომის გულისტკივილს ყველაზე მეტად ის იწვევს, რომ „ღვინო გაფუჭდა და გაძვირდა, ზურნის ხმასაც ვეღარ გაიგონებ, გაღმა, ვერის ბალებშილა ჭყვიტინებს უგემურად. აფსუს, ჩემი საყვარელი ვენახიანი წალკოტები მიხეილის ქუჩაზე, ესენი რომ დღეს დიდის ამბით „პროშპექტს“ ეძახიან! ჩემი საყვარელი ბალები, სადაც ცხოვრებულ ვანოსთან ერთად ცოცხალი და მწვადი მიმირთმევია და ზედაც იაფი წითელი ღვინო დამიყოლებია, სულ გამინადგურეს, რაღაცეები ჩააშენეს იქა, ერთი ტალავერიც აღარ დამიტოვეს“, – ოხრავს და თავისთვის ბუზღუნებს ძველი არისტოკრატი.

ქალაქში მომრავლდა ბორდელები (Puffe), ქუჩები გაივსო „ბირჟავიკებით“ (თანამედროვე ახალგაზრდულ ჟარგონში ესოდენ გავრცელებული ეს სიტყვა

კარგად გადმოსცემს იმ ორი, დღევანდელი გერმანულისთვის მოძველებული, კომპოზიტის შინაარსს, რომლებსაც ა. ლაისტი იყენებს მაშინდელი თბილისის ქუჩებს მოღებულ ახალგაზრდების დასახასიათებლად. ეს კომპოზიტები განსწავთ Eckensteher და Tagedieb. პირველი მათგანი სიტყვასიტყვით *კუთხეში მდგომს* ნიშნავს – იგულისხმება ქუჩის კუთხეში მდგომი უსაქმური, მეორე კი – *დღეების ქურდს* და გულისხმობს მას, „ვინც ღმერთს დღეებს ჰპარავს“, ანუ ზარმაცობს [108, 1233]).

ა. ლაისტი ამ ფელეტონში შთამბეჭდავ პასაჟს უძღვნის თბილისელ „ბირჟავიკებს“, რომელთაც ტროტუარები დაუპყრიათ (დედანშია: „in Pacht genommen“ – „იჯარით აუღიათ“) და გამველელ-გამომველელს უბღვერენ, ბრიყვად თვლიან ყველას, ვინც საქმიანად მიიჩქარის სადღაც. ასეთების დანახვაზე თბილისელ „ბირჟავიკებს“ მხოლოდ ზიზღი ეხატებათ სახეზე, „ვინაიდან მუშაობა თბილისში მოდაში აღარ არის“.

ტროტუარების ამ ბატონ-პატრონთ წელიწადში 365, ხოლო ნაკიან წელიწადში 366 კვირადღეც კი აქვთო, – ვკითხულობთ ჩანახატში, რომლის სათაურია „გოლოვინის პროსპექტი“ (1908, № 37).

ასეთებს დილით ვერ ნახავთ ქუჩაში, რადგან ძალიან უყვართ ლოგინში ნებივრობა და, გარდა ამისა, იციან, რომ ამ ღროს გარეთ არავითარი „თამაშა“ არ ელოდებათ (...noch keine „Tamascha“ gibt). შუადღისას კი, როცა სეირნობა იწყება გოლოვინზე, ამ თბილისურ ღიაციხევეს სალონში (tifliser Salon unter freiem Himmel), ისინიც გამოეფინებიან, რათა თვალს წყალი დააღვეინონ, გაერთონ, ახალი ჭორები შეიტყონ. გოლოვინზე კი ვის არ შეხვდებით ამ ღროს:

„ადამიანთა უძლიერესი ნაკადი მოედინება ერევნის მოედნიდან გრძელი ჭრელი გველივით და ოპერამდე წვდება (...). ყველა კავკასიური ეროვნება არის აქ წარმოდგენილი და თხუთმეტიოდე წუთში შეგიძლია ათამდე ენაზე ლაპარაკს მოჰკრა ყური (...). თუ კარგი ამინდია, სეირნობა გვიან დამემდე გრძელდება, რადგან თბილისს, საბრალო თბილისს, რომლის მცხოვრებნი ესოდენ უჩივიან უფულობას, უყვარს გართობა და ღროსტარება. არამარტო კლუბები, თეატრები და კინემატოგრაფის დარბაზებია ყოველ საღამოს გადაჭედილი, არამედ რესტორნები და ლუდხანებიც. სიამოვნების მიღება თბილისელთათვის მთავარზე უმთავრესია“ („გოლოვინის პროსპექტი“, 1908, № 37).

თუ თეატრში მიდიან, მხოლოდ იმიტომ, რომ გული გადააყოლონ, მოწყდნენ გულსაკლავ აწმყოს:

„დახ, ვანო, როსტომი და ნიკო მხიარული ხალხია და როცა თეატრში სხედან და უმზერენ, როგორ თამაშობს ქალბატონი გაბუნია-ცაგარელი ხანუმას, ისინიც მასთან ერთად თამაშობენ და ავიწყდებათ ვალები, კარს მომდგარი გადასახადები, ბანკი, რომელმაც მათი მამული აუქციონზე უნდა გაყიდოს, და გულქვა კარაპეტი, ფულის სესხებაზე რომ უარს ამბობს“ (ფელეტონი „ქართულ თეატრში“, 1906, № 21).

წარმოდგენის შემდეგ კი ერთად მიდიან რესტორან „პურღვინოში“ („...gehen dann ins „Purgwino“ zum Abendessen“).

ერთ ღროს ბრწყინვალე, თავმომწონე არისტოკრატია ლოტოს თამაშს გადაჰყვლია კლუბებში. ღამეებს ათევენ დანომრილ ქალღლებზე თავდახრილნი, რათა ცოტაოდენი ფული წაჰკლიჯონ ერთმანეთს.

„ბავშვობისას, – წერს ა. ლაისტი, – ზოგჯერ ჩვენც გვითამაშია ლოტო კაკლის ფორმის ნამცხვრებზე (Pfeffernüsse), მაგრამ კლუბში დიდი ბავშვები თამაშობენ, წვერჭაღარა ელეგანტური ბატონები (...) და აბრეშუმის კაბებში გამოწყობილი კეთილშობილი ქალბატონები. ეს, ასე ვთქვათ (mit „Reschpekt“ zu sagen), თბილისის ინტელიგენციაა...“ (1906, № 25). (ნიკო ნიკოლაძეც „ცისკრის“ 1860 წლის მე-9 ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში „ხაბარდა და ლოტო ქუთაისში“ მკაცრად კიცხავს ამ ყოვლად უშინაარსო თამაშით უაზროდ გატაცებულთ: „აქაურ ქალებს არ შეუძლიათ ერთი ღამე გაატარონ ისე, რომ ლოტო არ ითამაშონ. ეს საშინელი თავის შესაწყენი თამაშობა შეაქცევთ მათ ორს, სამს და ხან და ხან ოთხის საათის განმავლობაში“ [32, 73]. აკაკი წერეთლის პირველი ფელეტონიც, 1861 წელს დაბეჭდილი „ცისკარში“ აღიტყვრაციული სათაურით – „ლოტოთი ლოტობა ქუთაისში“ – ამავე პრობლემას ეძღვნება: „...ეს თამაში არის ეშმაკის მანქანებით დაბუდებული მათში, რომლისა მიზეზით აკლდებიან იგინი წირვას და ლოცვას, სახლის მოვლას, შვილების გაზრდას, ძველი და ახალი ისტორიული ანბების წაკითხვას...“ [61, 11]. 1866 წელს „ცისკრის“ მოლაყბეც უერთდება ლოტოთი გალოთებულთა მკიცხველთ (№ 1). რაკი 1906 წელს ა. ლაისტიც ამაზე წერს, ეტყობა ლოტოთი ლოტობის პერიოდი საქართველოში კარგა ხანს გაგრძელებულა).

თავდაზნაურობა ამ ღღეშია, მაგრამ ვერც ბურჟუაზია ვითარდება კოლონიურ საქართველოში რიგიანად. მთავარ ქუჩაზეც კი დილდილობით ხარებშებმული ურმები დაჭრიალებენ, ნახშირს ვირებით დაატარებენ, ცუდ ღღეშია რკინიგზა. თბილისურ სავაჭროთა უმეტესობა უბადრუკ შთაბეჭდილებას ტოვებს. „ვაჭრობის დახვეწილი წესები (kaufmännische Eleganz) ჯერ კიდევ არ დამკვიდრებულა

თბილისში და აქაური ვაჭრების უმეტესობა თავაზიანობასთან ძალიან მწყურადად არის. ზოგი მათგანი მეეტლესავით უხეშია (grob wie Bohnenstroh – სიტყვასიტყვით: *უხეში, როგორც ლობიოს ჩენჩო*)“, კკითხულობთ „გოლოვინის პროსპექტში“.

ქალაქის თვითმმართველობასაც სრულიად დავიწყნია თავისი მოვალეობა, ხიდების შეკეთებისა და ქუჩების დასუფთავებისთვისაც კი ვეღარ მოუბამს თავი („თბილისური ლაყბობა“, 1906, № 18).

ა. ლაისტი ქართველი არისტოკრატიის დაცემის მიზეზს ეროვნულ ხასიათში – უანგარიშო ხელგაშლილობაში – ხედავს. იგი მათ სიბეჯითის, ცოდნის შექმნისა და ქველმოქმედებისკენ მოუწოდებს. ნიმუშად თბილისელი სომეხი ბურჟუების ცხოვრების წესს უსახავს მათ.

„როგორ ახერხებენ სომეხები, რომ ამდენი ბეჯითი და განათლებული ხალხი ჰყავთ?“ – ეკითხება მისი ფელეტონის ერთი პერსონაჟი მეორეს და ასეთ პასუხს ისმენს: „ისინი დილიდან საღამომდე თავიანთ დუქნებში სხედან და ვაჭრობენ, ვაჭრობენ და გროშებს ითვლიან, მაგრამ თუ მათთან მივლენ და ეტყვიან: „კარაპეტი, ფული გვჭირდება სკოლისათვის, ფული გვჭირდება სასარგებლო წიგნის გამოსაცემად, ფული გვჭირდება საზღვარგარეთ უნივერსიტეტში ახალგაზრდა კაცის გასაგზავნად“, კარაპეტი მშვიდად იკითხავს: „რამდენი გჭირდებათ?“ მივა თავის სეიფთან, რომელსაც არგუსის თვალებით დარაჯობს, და დასახელებული თანხა მოაქვს. დიახ, ასეთი გონიერია კარაპეტი. მან იცის, რომ განათლების გარეშე ხალხი დაიღუპება, და რაკი თავისი ხალხი უყვარს, უყოყმანოდ (ohne Bedenken) გასცემს, რაც მის თანამემამულეთა (Landsleute) განათლების დონის ასამაღლებლად არის საჭირო“ („თბილისური ლაყბობა“, 1907, № 50).

როცა ლამის მთელი ქალაქი გოლოვინის პროსპექტზე გამოეფინება სასეირნოდ და სალაღობოდ, ფულიანი სომეხების უმეტესობას იქ ვერ ნახავთ – კვლავ და კვლავ თავიანთ ბიზნესს დასტრიალებენ თავს.

ქართველ თავადაზნაურობას ფული სჭირდებოდა, მამულებს ავირავებდა და მერე კარგავდა მათ, სომეხ ვაჭრებს ფული ჰქონდათ და ამ მამულებს იძენდნენ. როსტომის, ვანოსა და ნიკოს ქონება სარქისისა და კარაპეტის ხელში გადადიოდა, რადგან მათ თურმე „მომავლის კარგი ყნოსვა ჰქონდათ (die hatten eine gute Zukunftsnase) და ყოველთვის წინდაწინ იცოდნენ, სად იქნებოდა კარგი მოსავალი“ („თბილისური ლაყბობა“, 1906, № 18).

ასევე სარქისს და კარაპეტს ჩავარდნია ხელში მიხელის, ჰანესის, ქრიშტიანისა (Chrischtian) და გოტლობის მშვენიერი ძველი სახლები მიხელის ქუჩაზე (შემდგომ პლენანოვის, ამჟამად დავით აღმაშენებლის პროსპექტი – გერმანელ კოლონისტთა უბანი), „თანაც ჩალის ფასად (für ein Linsengericht), რადგან მათ (მიხელის ქუჩაზე მოსახლე გერმანელებმა. – ლ. ბ.) არ იცოდნენ, რა ფასი დაედებოდა ამ სახლებს მომავალში. (...) ეს რომ ჩვენს მოხუცებს სცოდნოდათ! ოხრავენ ახლა მიხელისა და ქრიშტიანის ვაჟები“ („თბილისური ლაყობა“, 1906, № 18).

არტურ ლაისტს ზუსტად შეუნიშნავს ქართველთა ერთი არსებითი ნაკლიც: თავის უბედურებაში ყოველთვის მხოლოდ სხვა დაადანაშაულოს, და მშვენიერ გროტესკულ პასაჟს უძღვნის ჩვენთვის, სამწუხაროდ, დღემდე ესოდენ დამახასიათებელ ამ მანკიერებას:

„თუ მას (ქართველს. – ლ. ბ.) საქმე ცუდად მისდის, ამაში ყოველთვის სხვაა დამნაშავე და არა თვითონ. როცა, მაგალითად, ვანოს ფული შემოეღევა, დამნაშავე როსტომია; როცა როსტომს შიმშილით კუჭი უხმება, დამნაშავეა კარაპეტი, რომელიც ფულის შესხებაზე უარს ეუბნება; თუ ნიკოს ბიჭი სკოლაში ცუდად სწავლობს, დამნაშავე მასწავლებელია; ხოლო როცა მას უზომო ღვინის სმისგან ცხვირი უწითლდება, დამნაშავეა სარკე“ („ქართულ თეატრში“, 1906, № 21).

ამავე აზრს ავითარებს გერმანელი მწერალი თავის წიგნში „მოგზაურის დღიურები“, რომელიც 1909 წელს დრეზდენში გამოიცა:

„დღეს ქართველები სილატაკეში იტანჯებიან და ხსნას სოციალიზმისგან ელიან, რომელმაც ისინი თითქოსდა ყველა გაჭირვებისგან უნდა იხსნას. რადგანაც თავიანთი უბედურების მიზეზს თავის თავში კი არ ხედავენ, არამედ მდგომარეობებსა და გარეგან ურთიერთობებში (sondern in Zuständen und äußeren Verhältnissen), ამიტომ მისგან განთავისუფლებას თვითონ კი არ ცდილობენ, საოცნებო სამოთხის იმედი აქვთ“ [100, 174-175].

ღიას, ქართველმა ხალხმა ყურად არ იღო ამგვარი რჩევები და არჩევანი იმ დროს მოდურ სოციალისტურ იდეებზე შეაჩერა. ვინ იცის, შექმნილ ვითარებაში იქნებ ეს იყო კიდევ უმოკლესი (თუ ერთადერთი არა) გზა ჩვენში არაეროვნული კაპიტალის გაბატონებისგან თავის დაღწევისა.

არტურ ლაისტის იდეალი დავით სარაჯიშვილი გახლდათ, ევროპულად განათლებული, ეროვნული ინტერესებით დამუხტული ბეჯითი მეწარმე და ქველმოქმედი. დიდი სიმპათიით წერს გერმანელი მწერალი მის შესახებ:

„ბატონი სარაჯიშვილი, რომელიც ჰალეს უნივერსიტეტის ფილოსოფიის დოქტორის წოდებასაც ატარებს, არამარტო მუყაითი მეწარმეა, არამედ ფრიად განათლებული ადამიანიც არის. იგი ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრების ცენტრში დგას და ყოველწლიურად დიდძალ თანხას სწირავს თავისი შემოსავლიდან თანამემამულეთა განათლების საქმეს, სკოლებს, ლიტერატურულ წამოწყებებს და ა. შ. მის სახლში, რომელიც შიგნიდან დიდებულ ძველგერმანულ სასახლეს ჰგავს, არ ქრის ვაჭრული სული...“ („იშვიათი ნადიმი“, 1907, № 52). (ა. ლაისტმა თავისი დიდი პატივისცემა ღვათ სარაჯიშვილისადმი იმითაც გამოხატა, რომ 1909 წელს დრეზდენში გამოცემული თავისი წიგნი „მოგზაურის დღიურები“ მას უძღვნა ასეთი ტექსტით: „ღვათ სარაჯიშვილს, ჩემს თბილისელ მეგობარს, ვისთანაც მრავალწლოვანი ურთიერთობა მაკავშირებს, ქართული ინდუსტრიის ფუძემდებელს, გერმანული განათლების და მეცნიერების მეგობარს, თავის სამშობლოში საზოგადოებრივ-კულტურული მუშაობის მოამაგეს, გერმანული ერთგულებითა და მეგობრობით ძღვნად ავტორისაგან“. სხვათა შორის, ეს მეორე წიგნია, რომელსაც გერმანელი ავტორი დ. სარაჯიშვილს უძღვნის, პირ-ველი იყო პროფ. ადოლფ ვაგნერი).

ა. ლაისტი აღტაცებით მოგვითხრობს, რა დიდებული მიღება მოუწყო ღვათ სარაჯიშვილმა ორ უბრალო გლეხს, სპარსეთიდან ჩამოსულ ფერეიდნელ ქართველებს – ონიკაშვილსა და ხუციშვილს – და მრავალთა საყურადღებოდ დასძენს, რომ ზოგიერთმა კუდაბზიკამ (Dicktuer), რომელსაც რამდენიმე ათასი მანეთი მოუქუჩებია და უახლოეს ნათესავსაც მხარზემოდან უყურებს, შეიძლება ეს ამბავი არც კი დაიჯეროსო.

ღვათ სარაჯიშვილის სასახლე, არტურ ლაისტის მონათხრობით, მკითხველის თვალწინ წარმოდგება როგორც ეროვნული თვითმყოფადობის ციტადელი, სულიერი მისწრაფებებით მჭიდროდ დაკავშირებული მოწინავე ევროპულ კულტურასთან. წერილის დასაწყისშივე მოგვახსენებს არტურ ლაისტი, რომ ქართველი მეწარმის სასახლე ბერლინელი არქიტექტორის პროფესორ კარლ ცაარის (Karl Zaar) გეგმის მიხედვით ყოფილა აგებული. კულტურის ამ კერის ხშირ სტუმართაგან ასახელებს ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს, მხატვარ გიგო გაბაშვილს და იმასაც გვაუწყებს, მისმა ნახატებმა მიუნხენის გამოფენაზე მოწონება დაიმსახურაო. შემდეგ განაგრძობს:

„მრავალ ევროპელ სახელგანთქმულ მოღვაწესაც, გერმანელ, რუს, ფრანგ და იტალიელ პროფესორს, მწერალს და ხელოვანს გაუტარებია ამ სახლის მშენიერ დარბაზებში სასიამოვნო საათები და ყოველთვის გაოცებულან, აქ, შორეულ კავკასიაში, ამდენი სულიერება რომ უპოვიათ“.

ა. ლაისტი, რომელსაც განათლება მიაჩნდა ქვეყნის წინსვლის ერთ-ერთ უმთავრეს პირობად, ხელიდან არ უშვებს შემთხვევას, დ. სარაჯიშვილის ბიბლიოთეკაშიც შეგვახედოს. დიდი ხელოვნებით გამართული სასახლის ოთახებისა და დარბაზების მიმართ სპარსეთიდან ჩამოსულმა სტუმრებმა ცხოველი ინტერესი გამოამჟღავნეს, მაგრამ მათი მთავარი ყურადღების საგანი მაინც მასპინძლის მდიდარი ბიბლიოთეკა იყო, – შენიშნავს იგი და განაგრძობს:

„თითქმის ნახევარი საათის განმავლობაში მოითხოვდნენ ისინი (ირანელი ქართველები. – ლ. ბ.) განემარტათ მათთვის სხვადასხვა კარაღებში მოთავსებული წიგნების შინაარსი და გაოცებული იყვნენ მეცნიერების არნახული განვითარებით. უნდა ითქვას, რომ წიგნსაცავი მდიდარია გერმანული სამეცნიერო ლიტერატურით და ცნობილ გერმანულ პოეტთა თითქმის ყველა ქმნილებასაც შეიცავს“.

სადღეგრძელოებს შორის სტუმრები ქართული სიმღერებითა და გრიგოლ ორბელიანის ლექსების დეკლამაციით შეუქცევიათ. (ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში „მრეწველობა, ვაჭრობა-ხელოსნობა საქართველოში“ ვკითხულობთ: „1905 წ. (უნდა იყოს: 1907 წ. – ლ. ბ.) სპარსეთის ფერეიდნის ხეობიდან საქართველოში ჩამოვიდნენ ორი სპარსელი ქართველნი (...). ეს სპარსელი ქართველნი დავითმაც ისტუმრა, დიდი პატივი და ქომაგობა გაუწია, ნამეტურ დავით ზაქარიას ძის მეუღლემ ეკატერინე ივანეს ასულმა. ამათ ნახვის შემდეგ მე ვნახე ის ქართველი სპარსელნი, მქონდა მათთან ლაპარაკი და მათს მადლობას და პატივს საზღვარი არ აქვნდა...“ [68, 132]).

ის სულიერი ოაზისი, რასაც დავით სარაჯიშვილის სასახლე წარმოადგენდა, ის კულტურული ატმოსფერო, რაც ამ ოჯახში სუფევდა, იმდროინდელ საქართველოში, ცხადია, სასიამოვნო გამონაკლისი იყო, მაგრამ ქართველი ერის სასიცოცხლო ნიშნების დანახვა დაკვირვებულ თვალს სხვაგანაც შეეძლო. ეს ამავე გაზეთში დაბეჭდილი მასალებიდანაც იგრძნობა.

„კაუკაზიშე პოსტის“ პუბლიკაციებში ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების ზრდის სიმპტომებსაც შეამჩნევს კაცი, თვით ამ მასალათა ავტორები ამჩნევენ ამგვარ სიმპტომებს და საგანგებოდ ამახვილებენ ამაზე ყურადღებას. აი, თუნდაც:

1908 წელს დასასრულს უახლოვდებოდა ქართული თეატრის ახალი შენობის აგება. საბოლოო სამუშაოებისთვის საჭირო გამხდარა დამატებით 45 000 მანეთის მოძიება. თუმცა თბილისში საზოგადოდ ფინანსების მხრივ დიდი გაჭირვებაა, მაგრამ უეჭველია, საამისო თანხა გამოიძებნებო, წერს გაზეთი და თავის იმედიან ვარაუდს ასე ასაბუთებს:

„ქართველმა იცის, როგორი დავალებულია იგი თავისი ერის კულტურის წინაშე“ („Der Georgier weiß eben, was er seiner Nation in kultureller Hinsicht schuldig ist“. – 1908, № 39).

განათლების საქმეც არ ყოფილა უნუგემო მდგომარეობაში. ყოველ შემთხვევაში, ცოდნისა და წიგნის სიყვარული ქართველ ხალხში ყოველდღიურად მატულობდა. ამის დამადასტურებელი მრავალი ფაქტის მოძიება შეიძლება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე. აი, ერთი სასიამოვნო ცნობა: 1907 წლის მე-18 ნომერში ვეცნობით ქუთაისიდან მიღებულ ინფორმაციას: „მიმდინარე სასწავლო წელს ქართულ გიმნაზიაში მოწყობის მსურველი ძალიან ბევრი იყო“ („Im laufenden Schuljahr war der Andrang zum georgischen Gymnasium sehr groß“), რის გამოც დამატებითი კლასები გაუხსნიათ.

1908 წლის მე-8 ნომერში „კაუკაზიშე პოსტი“, იმოწმებს რა გაზეთ „შრომას“, იტყობინება, რომ თელავში გამართულა დღესასწაული, რომლის შემოსავალი – 4000 მანეთი – სახალხო ბიბლიოთეკისთვის გადაუციათ. „ეს მოწმობს, – განაგრძობს გაზეთი, – რომ ქართველებში კითხვის წყურვილი მნიშვნელოვნად მატულობს. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, გერმანული კოლონიებიდან მხოლოდ ზოგიერთი ფლობს საზოგადოებრივ ბიბლიოთეკას და ჩვენდა სამარ-ცხვინოდ უნდა ვაღიაროთ, რომ ქართველები, რომელთაც რამდენიმე ათეული წლის წინ ძალიან ცოტა წერა-კითხვის მცოდნე ჰყავდათ, ახლა საცაა გერმანელებსაც გაუსწრებენ ამ მხრივ. ჩვენი სოფლების ბევრი მცხოვრები წლიდან წლამდე წიგნს არ იღებს ხელში, მაშინ, როცა ქართველი ბუშები და მოჯამაგირეები ლუკმაპურს იკლებენ, რომ წიგნის ყიდვა შეეძლოს“.

ნიშანდობლივია, რომ აქ სწორედ მდებარე ხალხის წიგნით გატაცებაზეა საუბარი.

გაზეთი დიდ ყურადღებას უთმობდა ქართული პოლიგრაფიის განვითარებას და ქართული წიგნის გამოცემის საქმეს, მხედველობიდან არ რჩებოდა თითქმის არც ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა ამ სფეროში.

პირველი ბიბლიოგრაფიული ინფორმაცია, რომელიც ქართული წიგნის გამოცემას შეეხება, 1906 წლის მე-7 ნომერში დაისტამბა რუბრიკით „ახალი წიგნები“. ეს ახლად გამოსული ქართული წიგნი გახლავთ მოსე ჯანაშვილის „საქართველოს ისტორია“, ტ. I. (წიგნის სახელწოდება ქართული შრიფტითაც არის დაბეჭდილი). ამ წიგნის გამოსვლას ხელმოუწერელი ინფორმაციის ავტორი (როგორც ჩანს, იგი ა. ლაისტის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს) „სასიამოვნო მოულოდნელობას“ (angenehme Überraschung) უწოდებს და საამისო მიზეზიც

აქვს: ორი წელია, აქტუალური თემებისადმი მიძღვნილი რამდენიმე მოთხრობისა და წყალწყალა (mittelmäßig) ლექსების გარდა ქართულ ენაზე აღარაფერი გამოცემულა, ქართული მწიგნობრობა ჩამკვდარი იყო, ვინაიდან „ქართველები ამჟამად სამხრეთული ტემპერამენტით არიან ჩაბმული პოლიტიკაში, მთელ ძალ-ღონეს მას ახმარენ და ნაკლებად ზრუნავენ სულიერი ცხოვრების განვითარებისთვის“ (1906, № 7). სინამდვილეში, ის რაზეც აქ გერმანელი ავტორი წუხს, ანუ ეროვნული და სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ ბრძოლისთვის უპირველესი მნიშვნელობის მინიჭება, იყო სწორედ ყოველგვარი პროგრესის, მათ შორის „სულიერი ცხოვრების“ განვითარების წინაპირობაც.

ჯერ დაბეჭდილიც არ იყო პეტრე მირიანაშვილის მიერ თარგმნილი გოეთეს „ფაუსტი“, რომ არტურ ლაისტმა უკვე აცნობა მკითხველებს ამ მნიშვნელოვანი კულტურული მოვლენის შესახებ და აღნიშნა:

„უდავოა, მირიანაშვილი დიდ სიძნელეებს წააწყდებოდა, მაგრამ რაგინდ ბევრი ნაკლი ჰქონდეს ამ თარგმანს, ჩვენ მაინც სიხარულით მივესალმებით მის გამოსვლას, ვინაიდან ეს მოწმობს, რომ ქართველებმა ბოლოს და ბოლოს დაიწყეს ფიქრი თავიანთი ჯერ კიდევ ღარიბი სიტყვიერების მსოფლიო ლიტერატურის შედეგებით გამდიდრებისთვის“ (1907, № 25). ცხადია, აქ ა. ლაისტის თანამედროვე ქართული ლიტერატურის „სიღარიბე“ იგულისხმება.

1908 წელს თბილისში მოღვაწე ავსტრიელ მხატვარს როტერს (Rotter), რომელსაც მანამდე ადგილობრივი ჟურნალების გაფორმებით გაუთქვამს სახელი, ხელი მიუყვია ქრისტიანობამდელი სომხური საგმირო თქმულებების და „როსტომიანის“ (ფირდოუსის „შაჰ-ნამეს“ ნაწილის) ილუსტრირებისთვის. გაზეთი გამოთქვამს სურვილს, რომ კარგი იქნებოდა, თუ ბატონი როტერი, რომელიც ჩინებულად იცნობს აღმოსავლეთის ისტორიასა და კულტურას, ქართული ლიტერატურის ნიმუშებსაც დაასურათებდა, რადგან ამ მხრივ თითქმის არაფერია გაკეთებული, ხოლო ქართული პოეზია ჭეშმარიტი საგანძურია (Schatzgrube) საუცხოო თხზულებებისო (1908, № 37). ეს მასალა ხელმოუწერელია, მაგრამ უთუოდ ა. ლაისტს ეკუთვნის. ხელმოუწერლად კი იმიტომ დაუტოვებია, რომ იგი უშუალოდ მოსდევს მისივე სრულად ხელმოწერილ სტატიას თბილისურ აზერბაიჯანულ სატირულ-იუმორისტულ ჟურნალ „მოლა ნასრედინზე“. ამ ჟურნალის ერთ-ერთი ილუსტრატორი იყო სწორედ ზემოთ ნახსენები ავსტრიელი მხატვარი როტერი.

1909 წლის ოქტომბერში ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ვახტანგ VI-ის მიერ საქართველოში პირველი

სტამბის დაარსებიდან 200 წლის შესრულებასთან დაკავშირებით ქართული პოლიგრაფიის განვითარების ამსახველი გამოფენის მოწყობა გადაწყვიტა. გაზეთი აქვეყნებს ცნობას ამ განზრახვის თაობაზე. არც იმის აღნიშვნას ივიწყებს, რომ პირველი ქართული წიგნი ბევრად უფრო ადრე რომში დაიბეჭდა 1627 წელს. იმ ხანებში გამოსულ ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნს „ისტორია ქართული სტამბისა. 1709-1909. მეფე ვახტანგ VI“ ამ გამოფენის წინამორბედს უწოდებს (1909, № 47).

1913 წელს ა. ლაისტის ხელმოწერით გამოქვეყნდა ილია ჭავჭავაძის თხზულებების გედევანიშვილისეული გამოცემის მცირე მიმოხილვა სათაურით „დიდებული ქართული გამოცემა“ („Ein georgisches Prachtwerk“). იგი კმაყოფილია ამ მშვენიერი კრებულის გაფორმებით, აქებს მხატვარ ჰენრიკ ჰრინგესკის ნამუშევარს (თუმცა მას არ ასახელებს), მაგრამ იწუნებს ილიას ბიოგრაფიის ამსახველ ნარკვევს, რომლის ავტორი გრიგოლ ყიფშიძე გახლავთ (არც მისი სახელი და გვარია მოხსენიებული): ამომწურავი არ არის და პოეტური აღმადრენის გარეშეა დაწერილი (1913, № 47).

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ეს დიდებული გამოცემა რომ მზადდებოდა, ამის შესახებ „კაუკაზიშე პოსტი“ მკითხველს ადრევე, 1912 წლის მე-10 ნომერში, აუწყებდა: რუბრიკა „წიგნის თარო“ (სიტყვასიტყვით: „წიგნის მაგიდა“ – „Büchertisch“) სათაურით „ქართული ლიტერატურიდან“ გვთავაზობს სასიხარულო ინფორმაციებს: ლონდონში გამოსულა მარჯორი უორდროპის მიერ ინგლისურად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“ და იმავე „ვეფხისტყაოსნის“ უნგრულ ენაზე თარგმნა დაუსრულებია უნგრეთის პარლამენტისა და ბუდაპეშტის მეცნიერებათა აკადემიის წევრს ბელა ვიკარს. ასე რომ, ეს სახელგანთქმული ქართული ეპოსი (das berühmte georgische Epos) მალე უნგრულადაც დაიბეჭდება გრაფ ზიჩის ილუსტრაციებითურთ. კავკასიელ გერმანელთა გაზეთს თავისი მკითხველისთვის არც იმის შესახებ ავიწყდება, რომ ეს რუსთველის შედევრის (Meisterwerk) მესამე თარგმანი იქნება ევროპულ ენებზე, პირველი კი არტურ ლაისტის გერმანული თარგმანი (დედანიშნა: „გერმანული გადამუშავება“ – Bearbeitung) გახლავთო. და ამას მოსდევს ცნობა, რომ მზადდებოდა აგრეთვე ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ილუსტრირებული გამოცემა.

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ამ სანაქებო გამოცემას მომდევნო წელს კიდევ ერთხელ მოიხსენიებენ გაზეთში, როცა ქართული წიგნისა და პოლიგრაფიის მნიშვნელოვანი წარმატების მაუწყებელ ინფორმაციას გამოაქვეყნებენ სათაურით:

„ქართველთა მონაწილეობა პოლიგრაფიისა და გრაფიკის მსოფლიო გამოფენაზე ლაიფციგში“. გთავაზობთ მის თარგმანს მთლიანად:

„ქართველები ამ გამოფენაზე ძალიან კარგად არიან წარმოდგენილნი – მათ იქ მრავალი ძვირფასი ექსპონატი გაგზავნეს. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ და სიძველეთა შემსწავლელმა ქართულმა საზოგადოებამ ლაიფციგში ქართული პოლიგრაფიისა და გრაფიკის საინტერესო ნიმუშები წარადგინეს. გაიგზავნა ძველი შემკული ხელნაწერების (მინიატურების) ორმოცი ფოტოპირი, გარდა ამისა, რამდენიმე ძველი ხელნაწერიც, კიდევ 75 ქართული წიგნი, მათ შორის ილია ჭავჭავაძის თხზულებების ილუსტრირებული გამოცემა, შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ ბრწყინვალე გამოცემა (Pracht-ausgabe) და სხვ. ქართული ჟურნალ-გაზეთებიც ნათელ წარმოდგენას უქმნიან დამთვალიერებელთ ქართული ბეჭდვითი სიტყვისა და ლიტერატურის განვითარებაზე. ამ მდიდრული გზავნილობისთვის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ პროფესორ ბროკელმანისაგან (Brockelmann) მადლობის ბარათი მიიღო“ (1914, № 12).

როგორც ვხედავთ, „კაუკაზიშე პოსტის“ რედაქცია ძლიერ დაინტერესებულია ქართული პოლიგრაფიის, ქართული წიგნის ბედით. იგი არამარტო პოპულარიზაციას უწყევს ჩვენს მიღწევებს ამ სფეროში, არამედ საქმიან შენიშვნებსა და სურვილებსაც გამოთქვამს და ამრიგად შეძლებისდაგვარად ხელს უწყობს ქართული წიგნის გამოცემის წინსვლა-განვითარებას.

არტურ ლაისტი „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე ვრცელი მასალებით გამოეხმაურა ილია ჭავჭავაძის ვერაგულ მკვლელობას. 1907 წლის 9 სექტემბრის ნომერში ილიას შავჩარჩოშემოვლელი პორტრეტი და ა. ლაისტის მიერ ხელმოწერილი სტატია-ნეკროლოგი გამოჩნდა, რომელშიც იგი გერმანელ მკითხველს აცნობს თავისი დიდი მეგობრის სამწერლო და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას, ახასიათებს მას, როგორც თავისი ხალხის კეთილდღეობისთვის დაუცხრომელ და გაბედულ მებრძოლს, სიყვარულით იგონებს მშვენიერ საგურამოში მასთან ერთად გატარებულ დღეებს, ღრმა რწმენას გამოთქვამს, რომ ილია ჭავჭავაძე „მუდამ იცოცხლებს თავისი ხალხის კულტურის ისტორიაში, ყველა კეთილშობილი ადამიანის გულში და მსოფლიო ლიტერატურაში“. „დღეს მთელი მისი ხალხი დასტირის მას, – წერს ა. ლაისტი, – მაგრამ აგრეთვე ყველა განათლებული გერმანელი, რომელმაც იცის უკვდავი პოეტის ფასი და მნიშვნელობა, მონაწილეობას მიიღებს ამ გლოვაში“.

მომდევნო ნომერში (1907, № 14) დაიბეჭდა ილიას ცხედრის საგურამოდან თბილისში გადმოსვენებისა და დაკრძალვის ცერემონიალის ვრცელი, დეტალური აღწერა, რომელიც ასე იწყება:

„მართო ნაცნობ-მეგობრები კი არა, მთელი მისი ხალხი მიაცილებდა უკვდავ ქართველ პოეტს უკანასკნელი განსასვენებლისკენ. ასეთი დიდებული დაკრძალვა თბილისს არ ახსოვს. ეს იყო ამამაღლებელი (erhebende) საყოველთაო დემონსტრაცია“.

რეპორტაჟში, განსვენებულის გარდა, სამი ადამიანის სახელს ვხვდებით. ესენი გახლავთ: იროდიონ ევლოშვილი, აკაკი წერეთელი, მეფისნაცვალი („ნამესტნიკი“) გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი, რომელიც მეუღლითურთ დასწრებია 9 სექტემბერს სამგლოვიარო ღვთისმსახურებას.

ვნახოთ ის პასაჟები, სადაც იროდიონ ევლოშვილი და აკაკი წერეთელი იხსენიება.

„იმ ადგილზე, სადაც მხცოვანი პოეტი სიცოცხლეს გამოასალმეს, პროცესია [რომელიც საგურამოდან თბილისისკენ მიასვენებდა ილიას ცხედარს] შეჩერდა; ერთი პოეტი, გვარად ევლოშვილი, პატარა გორაკზე ავიდა და ისეთი გულის-შემძვრელი სიტყვა თქვა, რომ ყველას ცრემლი ადინა“.

ეს 7 სექტემბერს მოხდა.

9 სექტემბერს, დაკრძალვის დღეს, აკაკიმ აივნიდან მიმართა თავის თანამებრძოლს:

„სასახლის ქუჩაზე ჭაღარა და სნეული პოეტი აკაკი წერეთელი აივანზე გადმოდგა და ამაღლელებელი სიტყვებით გამოეთხოვა თავის გარდაცვლილ თანაშემოქმედს (Dichterbruder – სიტყვასიტყვით: პოეტ-ძმას). ბევრი არ ულაპარაკია, მაგრამ ყველას, ვინც მისი ნათქვამი გაიგონა, თვალები ცრემლით აევსო“.

არც იროდიონ ევლოშვილის და არც აკაკი წერეთლის მიერ წარმოთქმული ღირსსახსოვარი სიტყვების შინაარსს გერმანული გაზეთის კორესპონდენტი არ გადმოსცემს (შესაძლოა, ენის უცოდინრობის გამო), სამაგიეროდ ორივე შემთხვევაში ყურადღებას ამახვილებს მსმენელთა რეაქციაზე.

საერთოდ, ამ რეპორტაჟში მოსმენილს თვალთ აღქმული ჭარბობს. ამიტომ აქ ზოგიერთ ისეთ დეტალს შეხვდებით, რაც ქართულ გაზეთებში გამოქვეყნებულ რეპორტაჟებში არ ჩანს.

რამდენიმე მაგალითი.

ყველაზე ვრცელი რეპორტაჟები სამგლოვიარო ცერემონიებს გაზეთმა „ისარმა“ მიუძღვნა. იქ ვკითხულობთ, რომ საგურამოდან გადმოსვენებისას

„ცხედარს გარშემო ერტყა შავებში გამოწყობილ საპატიო მცველთა რაზმი“ [18, 147]. ამ შაოსან მხედართა რაოდენობას „კაუკაზიშე პოსტის“ კორესპონდენტი გვატყობინებს: ოცნი ყოფილან („Den Leichenwagen umgab eine Ehrenwache von zwanzig schwarzgekleideten Reitern“).

სიონის ტაძრიდან ცხედრის გამოსვენების აღწერისას „ისრის“ კორესპონდენტი გვამცნობს: „კუბო დაასვენეს სამგლოვიარო ეტლზე“ [18, 152]. „კაუკაზიშე პოსტის“ რეპორტიორისგან კი იმასაც ვგებულობთ, სამგლოვიარო ეტლში რამდენი და რა ფერის ცხენი იყო შებმული: ექვსი შავი ცხენი („[Dder Sarg wurde] auf den mit sechs Rappen bespannten Leichenwagen gesetzt“).

სიონში ბალდახინს რომ შავ-თეთრი ატლასის ქსოვილი ჰქონია გადაფარებული, ამ დეტალსაც გერმანელი რეპორტიორი აფიქსირებს.

„კაუკაზიშე პოსტის“ კორესპონდენტისთვის ისიც ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ ილია ჭავჭავაძეს გლოვობდა საქართველოში მცხოვრები ყველა ხალხი: „მართლმადიდებელი სამღვდელოების გარდა პანაშვიდში მონაწილეობდა სუნიტთა და შიიტთა შეიხ იულ-ისლამი მრავალ მოლასთან ერთად, რამდენიმე სომეხი და ერთი კათოლიკე სასულიერო პირი. რუსებს, სომხებს, ოსებს და თათრებსაც გამოეგზავნათ თავიანთი წარმომადგენლები“.

ორასამდე ვერცხლისა და ცოცხალი ყვავილების დიდი გემოვნებით შეთხზული გვირგვინი დათვალო, – გვამცნობს რეპორტაჟის ავტორი. ხალხით გადაჭედილ ქუჩებს მღელვარე ზღვას ადარებს იგი.

შემდეგ „კაუკაზიშე პოსტში“ ხშირად იბეჭდებოდა ინფორმაციები მკვლელობის გამოძიების შესახებ. ბოლოს გამოქვეყნდა ცნობაც, სამ დამნაშავეს სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანესო. როგორც ცნობილია, ოლლა გურამიშვილმა, პოეტის ქვრივმა, წერილობითი თხოვნით მიმართა გენერალ-გუბერნატორს, არ დაემტკიცებინა სასიკვდილო განაჩენი. „კაუკაზიშე პოსტი“ 1908 წლის 21 დეკემბრის ნომერში მთლიანად აქვეყნებს ამ საოცარი ჰუმანურობით გამსჭვალული დოკუმენტის თარგმანს, სადაც ასეთ რამეს ვკითხულობთ: „მე მწამს, ილია ჭავჭავაძე რომ ცოცხალი გადარჩენილიყო, შეუნდობდა მათ, ვინც მასზე ხელი აღმართა, ვითარცა უბედურ, შემცდარ ძმებს. (...) მე, ჩემი მეუღლის გვერდით მყოფი, შემთხვევით გადავრჩი ცოცხალი. ჩემს ცხოვრებას ახლა ერთადერთი მიზანი აქვს – დავაგვირგვინო საქმე მხურვალე კაცთმოყვარეობისა, რასაც ჩემმა მეუღლემ მთელი თავისი ცხოვრება მიუძღვნა, და მივუტევო უბედურ გზააბნეულ მოძმეთ, რომელთაც იგი თვითონაც მიუტევებდა“ (1908, № 27).

უმაღლესი ჰუმანიზმით აღბეჭდილი ამ დოკუმენტის გერმანულ ენაზე გამოქვეყნებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ცნობილია, რა ფართო გამოხმაურება მოჰყვა ოლლა გურამიშვილის თხოვნას რუსეთის ინტელიგენტურ წრეებში: ლევ ტოლსტოიმ მას *საკვირველი* დოკუმენტი უწოდა; ლ. ტოლსტოის ახლო მეგობარი და მისი თანამოაზრე, მწერალი ივანე გორბუნოვ-პოსადოვი პოეტის ქვრივის ამ განცხადებას 1909 წლის 31 დეკემბერს „რუსკიე ველომოსტში“ მრავლისმეტყველი სათაურის მქონე სტატიით გამოეხმაურა: „Ex oriente lux“ – „ნათელი აღმოსავლეთიდან მოდის“ [12, 559-566]. ამ *ნათელის* ქვეყნად გავრცელებისთვის კავკასიელ გერმანელთა გაზეთსაც შეუწყვია ხელი.

1908 წელს ქართველმა ხალხმა სამწერლო მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლის აღსანიშნავი გრანდიოზული იუბილე გადაუხადა აკაკი წერეთელს. თვითონ აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძესთან ერთად, ინიციატორი გახლდათ რაფიელ ერისთავის სამწერლო მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლის აღსანიშნავი საიუბილეო სახალხო ზემის გამართვისა 1895 წელს. რაფიელ ერისთავის იუბილე ითვლება მე-19 საუკუნის დამლევს ქართველი ხალხის სამოქალაქო შეგნების გაღვიძების პირველ უტყუარ სიმპტომად. აკაკი წერეთლის იუბილეს მნიშვნელობა რომ სრულად გავისივრძეგანოთ, ვნახოთ როგორ შეფასებას აძლევდა გაზეთი „ივერია“ ცამეტი წლით ადრე რაფიელ ერისთავის იუბილეს:

„ეს (რ. ერისთავის იუბილე. – ლ. ბ.) არის სიმპტომი ერის მოქალაქეობრივი მომწიფებისა და განვითარებისა. ეს მაჩვენებელია ერის გაღვიძებისა და საუკეთესო ცხოვრებისკენ მისწრაფებისა. თუ ერი ერთი გულწრფელი გრძნობით ივსება და საჯაროთ პატივის-ცემას და სიყვარულს უცხადებს მას, ვინც მის სულიერ მხარეს ემსახურებოდა, თუ ის ღირსეულათ აფასებს მოღვაწის შრომასა და ღვაწლს, ეს ყოველთვის და ყველგან ითვლება იმ საიმედო მდგომარეობის მაჩვენებლათ, რომ ერს მომავლისკენ აქვს თვალ-ყური მიქცეული, რომ დღიური ვარამით და ყოველ-დღიური ბრძოლით-კი არ არის მარტო სულდგმული, არამედ გულში უღვივის მაღალი იდეალი, რომლის მიღწევასაც ფიქრობს მომავალში“ [40, 21].

და, აი, კიდევ ერთი დასტური „ერის მოქალაქეობრივი მომწიფებისა და განვითარებისა“ მე-20 საუკუნის გარიჟრაჟზე – აკაკი წერეთლის საიუბილეოდ გამართული მართლაც რომ საერთო-სახალხო დღესასწაული.

„კაუკაზიშე პოსტი“ სათანადოდ გამოეხმაურა ამ მოვლენას. 1908 წლის 25-ე ნომერში არტურ ლაისტი მკითხველს იუბილარის შემოქმედებაზე ესაუბრება. წერილი ასე იწყება:

„დღეს ცნობილი ქართველი პოეტის, აკაკი წერეთლის, სამწერლო ასპარეზზე მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლის აღსანიშნავი იუბილე იმართება და მისი თანამემამულენი მოსახლეობის ყველა ფენიდან ულოცავენ თავიანთ მგოსანს ამ თარიღს, მხურვალე მადლიერების გრძნობას გამოხატავენ მის მიმართ იმ დიდი დამსახურებისთვის, რაც მას მიუძღვის ქართული ლიტერატურის განვითარების საქმეში“.

ამ მილოცვებს წერილის ბოლოს ავტორი თავის ხმასაც უერთებს, უსურვებს მხცოვან მგოსანს დიდხანს სიცოცხლეს და ბედნიერ „ცხოვრების საღამოს“ (glücklichen Lebensabend).

იქვე ქვეყნდება საიუბილეო ზეიმის ამსახველი რეპორტაჟი. აღწერილია ეს საყოველთაო ეროვნული დღესასწაული: თეატრის გადაჭედილი დარბაზი, ზღვა ხალხი თეატრის წინ, დეპუტაციათა დაუსრულებელი დინება, ადრესების გაუთავებელი კითხვა...

გაზეთის უცხოელი მკითხველი უთუოდ იგრძნობდა, რომ ეს იყო მთელი საქართველოს ზეიმი, ქართველი ერის ერთსულოვნების კიდევ ერთი ნათელი დემონსტრაცია მეოცე საუკუნის დამდეგს.

რეპორტაჟში აქცენტი ზეიმის საყოველთაო ხასიათზე კეთდება, საგანგებოდ აღნიშნავენ ყველა ასაკის და ყველა სოციალური ფენის წარმომადგენელთა აქტიურ მონაწილეობას მასში:

„[გაჭედებულ დარბაზში] მოსახლეობის ყველა ფენიდან გამოსულ ქალსა და კაცს მოჰკრავდით თვალს და ბავშვებსაც, რომლებიც მოსულიყვნენ, რათა თავიანთი ახალგაზრდული გულები ამ ამამაღლებელი სანახაობით გაეხარებინათ. ფრაკში გამოწყობილი დახვეწილი ბატონების გვერდით დაინახავდით უბრალო ტანსაცმლით შემოსილ მოკრძალებულ მუშებს, სალონის ელეგანტური კაბებით მორთულ ქალბატონთა გვერდით – უბრალო ქალებს ზიზილ-პიპილების გარეშე“.

საგანგებოდ არის აღნიშნული ის დიდი პატივისცემა, რაც აკაკი წერეთელს მიაგეს საქართველოში მოსახლე სხვა ხალხებმაც:

„არაქართველებსაც გამოეგზავნათ დეპუტაციები: კავკასიის პედაგოგთა საზოგადოება სამი მაღალი თანამდებობის პირით იყო წარმოდგენილი; იუბილარს მიესალმნენ რუსული და სომხური გაზეთების დელეგაციები, „კაუკაზიშე პოსტი“, სხვადასხვა რუსული და სომხური საზოგადოებები, რუსი ქალები, აგრეთვე ებრაელები, სპარსელები, თათრები და სხვ.“

1912 წელს ქალაქ სამარის მახლობლად, აგარაკზე, ნაადრევად გამოეთხოვა წუთისოფელს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი – ლიტერატორი, ფილოლოგი, ისტორიკოსი, მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი ალექსანდრე ხახანაშვილი.

„კაუკაზიშე პოსტი“ ინფორმაციას აქვეყნებს ამის შესახებ, იტყობინება პროფესორის ცხედრის თბილისში 3 აგვისტოს მატარებლით ჩამოსვენების, ქაშვეთის წმინდა გიორგის ეკლესიაში ხალხმრავალი პანაშვიდის და კვირას, 5 აგვისტოს, დიდუბის ეკლესიის ეზოში ამ „საყოველთაოდ დაფასებული სწავლულის“ (der allgemein geschätzte Gelehrte) დიდი პატივით დაკრძალვის შესახებ. იმასაც იუწყებიან, რომ განსვენებულს თავისი ახალი ორსართულიანი, 15000 მანეთად ღირებული, სახლი მშობლიურ გორში ქალაქისთვის უანდერძებია სასწავლებლის გასახსნელად (1912, № 21).

ახლა მოკლედ შევაჯამოთ ზემოთ თქმული და ვნახოთ, ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების რომელ მხარეებს აქცევდა კავკასიელ გერმანელთა ორგანო განსაკუთრებულ ყურადღებას.

„კაუკაზიშე პოსტის“ მკითხველს შეეძლო საკმაოდ ნათელი წარმოდგენა შეექმნა საქართველოს ეკონომიკაზე, ტრანსპორტზე, ქართული არისტოკრატის დუხჭირ ყოფაზე, ქართული კულტურისა და განათლების, კერძოდ, ქართული წიგნის გამოცემის მდგომარეობაზე, ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების გაღვიძებისა და განმტკიცების განუხრელ პროცესზე. გაზეთის ფურცლებმა შემოგვინახა უცხოელის თვალთ დახახული ასი წლის წინანდელი თბილის-ქალაქის კოლორიტული, დასამახსოვრებელი სურათები.

ინფორმაციები ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ ყოველ ნომერში იბეჭდებოდა რუბრიკით „ცნობები კავკასიიდან“. უფრო მნიშვნელოვან და საყურადღებო მოვლენებს რედაქცია დაწვრილებით აშუქებდა ვრცელი მასალებით – რეპორტაჟებით, კორესპონდენციებით, სტატიებითა და ფელეტონებით (მეტადრე არტურ ლაისტის რედაქტორობის პერიოდში).

ინფორმაციების წყაროდ თბილისური გერმანულენოვანი გაზეთი ხშირად იყენებდა ქართულ პრესასაც („შრომას“, „დროებას“, „ჩვენს გზას“, „ჩვენს ცხოვრებას“ და სხვ.).

3. არტურ ლაისტის მხატვრული და პუბლიცისტური შემოქმედება

გაზეთში საქართველოს თემაზე დაწერილი ორი მოთხრობა დაიბეჭდა არტურ ლაისტისა. ერთი – „კატასტროფა“ („Ein Zusammenbruch“) – შედარებით მცირე მოცულობისა – სამ ნაწილად გამოქვეყნდა „კაუკაზიშე პოსტის“ პირველ სამ ნომერში (1906, №№ 1, 2, 3).

„კატასტროფაში“ თავად ლევან გერანელის ოჯახის მაგალითზე დაღუპვის გზაზე მდგარი ფეოდალური კლასის ტრაგედიაა ნაჩვენები. თავადს სიცოცხლე მოუსწრაფა (გული გაუხეთქა) სამწუხარო ცნობამ: ბანკმა ვალებში მამული გაუყიდა. მისი ქვრივი და ქალიშვილი თამარი უსახსროდ რჩებიან. ვის ხელში გადაინაცვლა ლევან გერანელის სამფლობელომ? „ეს გახლდათ ჩასუქებული გამდიდრებული თბილისელი მეღუქნე (Gastwirt), თავაზიანი, მაგრამ გაუნათლებელი კაცი“.

ძირძველი თავადი ლევან გერანელი, სოფელ გერანისა და მისი შემოგარენის პატრონი, განთქმული იყო თავისი ხელგაშლილობით და მთელი ქონება ქეიფსა და დროსტარებას შეაღია. ოჯახი არ ღალატობს ტრადიციას და მიცვალებულის პატივსაცემად გრანდიოზულ ქელეხს იხდის, რამდენიმე თვის სარჩოს ანადგურებს.

ა. ლაისტი მდიდრული ქელეხის წინააღმდეგია არამარტო ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, როცა ოჯახი მატერიალურად ასეთ შეჭირვებულ მდგომარეობაშია, არამედ – საერთოდაც. ეს კარგად იგრძნობა ქელეხის მისეული აღწერიდან. შეჰყურებს ამ უზარმაზარ სამზადისს და უკვირს: „სამზარეულოში, სახლში და ეზოში ისეთი ორომტრიალია, თითქოს დიდებული ქორწილისთვის ემზადებიანო“.

მზარეულები, მოსამსახურენი, ნათესავები მთლიანად ქელეხის სამზადისით არიან გართულნი. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მიცვალებული კი არა, გასვენებაში მოსული ხალხის დაპურებაა მათი მთავარი საზრუნავი. ხალხიც სუფრას მიუსხდა და „ნთქავდნენ ყუათიან ხორცის წვნიანს (ალბათ ჩაქაფულს. დედანშია: kräftige Fleischsuppe. – ლ. ბ.), ფლავსა და მწვადებს (Spießbraten) ისეთი ყინით, თითქოს ეს მათი უკანასკნელი პურისჭამა ყოფილიყო... სვამდნენ უზომოდ და ჭამდნენ ისეთი გულმოდგინებით, თითქოს მხოლოდ ჭამისთვის იყვნენ მოსულნი“.

მაგრამ ა. ლაისტი იმასაც გვეუბნება, რომ გახურებული სმის მიუხედავად, ყველანი ბოლომდე სერიოზულნი დარჩნენ და უკადრისი საქციელი არავის ჩაუდენიაო. მხოლოდ ეგ იყო, რომ მათი წასვლის შემდეგ არე-მარე საჭმლის ნამუსრევით იყო მოფენილი და, საერთოდ, კარ-მიდამო გაპარტახებულს ჰგავდაო.

გაჩანაგდა დიდებული ოჯახი, უყაირათობამ, უგერგილობამ, გულარხეინობამ გაანადგურა. თამარის ბიძა, როსტომი, ქართულ გულითადობას (Gemütlichkeit) თავქარიანობად (Leichtsinn) ნათლავს და ყველას არწმუნებს, ქართველების ადგილი, მათი თვისებების გამო, შუასაუკუნეებშიაო. დაკრძალვის მომდევნო დღეს თამართან საუბარში იგი იტყვის:

„ცხონებული მამაშენი მდიდარი იყო, მაგრამ ჩვენს არისტოკრატთა უმრავლესობის მსგავსად, არც ის ფიქრობდა, რომ უზარმაზარი ქონებაც ერთხელ გამოილევა. მისი სტუმართმოყვარეობა უსაზღვრო იყო და ყველანი, ვინც გუმინ აქ ბრძანდებოდნენ, უთვალავჯერ მსხდარან მის სუფრასთან და ქონების განიავებაში დახმარებიან (...). მაგრამ, როცა გაუჭირდა, არავის გაუწვდია მისთვის დახმარების ხელი“.

თამარი გადაწყვეტს რუსეთში გაემგზავროს, უმაღლესი განათლება მიიღოს, ექიმი გახდეს. ამის გაგონებაზე მისი ერთ-ერთი დეიდა (ან მამიდა, ან ბიცოლა – Tante) წამოიყვირებს: „თავადის ქალი, გერანელი, ექიმი უნდა გახდეს? ეს გაუგონარია! ასეთი რამ ჯერ არ მომხდარა! ექიმობა მდაბიო ხალხის საქმეა და არა გერანელისა“.

თამარი თავისას არ იშლის.

ა. ლაისტის სურვილია, თავადაზნაურობამ შეიგნოს, ცხოვრების ძველებურად გაგრძელება რომ აღარ შეიძლება, გერმანელი მწერალი ცდილობს ხსნის გზა უჩვენოს მათ. ავტორის თვალსაზრისს ნაწარმოებში სოფლის მღვდელი ახმოვანებს. იგი ასე არიგებს თამარს ჭკუას:

„რაც თქვენ მოგივიდათ, ბევრ სხვასაც დაემართება. ახალი ცხოვრება ახალ ადამიანებს მოითხოვს და ახალი ადამიანები უნდა გახდეთ. საყვარელო თამარ, უკანასკნელო და კეთილშობილო მორჩი (Spröbling) უძველესი გვარეულობისა, წადი, ნახე ქვეყანა და დაბრუნდი ცოდნით აღჭურვილი, რომ ახალი ცხოვრება დაიწყო“.

მოთხრობა ასე მთავრდება:

„შვიდი წლის შემდეგ თამარი დაბრუნდა საქართველოში და ექიმად დაიწყო თბილისში მუშაობა“.

1908 წლის 41-52-ე ნომრებში არტურ ლაისტმა მოზრდილი პროზაული თხზულება „ვარო“ გამოაქვეყნა, რომელსაც სათაურის ქვეშ ასეთი მინაწერი ახლავს: „მოთხრობა იმერეთის ცხოვრებიდან“. ეს მოთხრობა ა. ლაისტმა პირველად 1888 წელს გამოაქვეყნა გერმანიაში (შტუტგარტში) გამომაგალ ჟურნალში „Über Land und Meer“, რასაც აღნიშნავს კიდევ სქოლიოში.

მოგვიანებით ა. ლაისტი მოგონებებში დაწერს:

„1887 წელს, ზაფხულში, სტუმრად ვიყავი რგანში, ჭიათურის მახლობლად, ნიკო ღოღობერიძის მამულში, სადაც შავი ქვის მადანი იყო... ამ მოგზაურობის დროს გავიცანი ზემო იმერეთის საუცხოო ბუნება და მისი სოფლის ცხოვრება, რომელიც ისე მომეწონა, რომ რგანშივე დავწერე მოთხრობა „ვარო“. ეს მოთხრობა 1888 წელს დიდ გერმანულ ჟურნალ „Über Land und Meer“-ში დაიბეჭდა“ [23, 22].

ქართული ბუნების სილამაზეს ასეთ ზოტბას უძღვნის გერმანელი მწერალი „ვარო“-ში:

„მთელი იმერეთი ბაღს მოგვაგონებს, მაგრამ აქ, ზემო იმერეთში, თავი სამოთხეში გეგონება. მიწის ყოველი მტკაველიდან სიმწვანე აღმოიფრქვევა, გარშემო მთებია, მჩქეფარე ნაკადულები ხმაურით მოიკვლევენ გზას ბარისკენ, და ამ დიდებულ პეიზაჟს თავზე დაჰნათის ლაჟვარდოვანი ზეცა“.

ამ მშვენიერი ბუნების ფონზე გერმანელი მწერალი ამჯერად ქართველი გლეხის ოჯახის ტრაგედიას აღგვიწერს. ტრაგედიის მიზეზი ის გახლავთ, რომ ოჯახი არ იყო შექმნილი ქალ-ვაჟის სიყვარულის შედეგად. კოსტა ბალიძემ მხოლოდ ორჯერ ნახა ვარო დღეობაზე და ხელადვე მაჭანკალი მიუგზავნა მის მშობლებს. როგორც ცნობილია, გარიგებით დაოჯახება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ძველად. ა. ლაისტს სურს გვითხრას, რომ ახალი ცხოვრების პირობებში, როდესაც იმატა ადამიანთა ახალ-ახალი კონტაქტების შესაძლებლობამ, უსიყვარულოდ შექმნილ ოჯახს ადრინდელზე მეტი საფრთხე ემუქრება. მართლაც, კოსტასა და ვაროს მოჩვენებითი ბედნიერება პირველსავე გამოცდას ემსხვერპლა.

კოსტა იბულებულია ფულის საშოვნელად შავი ქვის მაღაროში დაიწყოს მუშაობა. იგი დღეების განმავლობაში ველარ ბრუნდება შინ. მაღაროში ზედამხედველად მუშაობს აგრეთვე თავადიშვილი როსტომი, რომელიც კოსტას ვენახთან აგებულ ფარდულში ათევს ღამეს. ერთხელაც მან თვალი შეასწრო მშვენიერ ვაროს, მოეწონა და ადვილად მოიგო მისი გული სრულიად უბრალო კომპლიმენტით: „რა ტკბილია შენი ხელით მოწვდილი წყალი“, – ეტყვის ის ქალს და ვაროს მოაგონდა, რომ მისთვის ჯერ არავის უთქვამს ასეთი რამ.

სხვაგან ავტორი იმასაც გვეუბნება, რომ ვარომ არც კი იცოდა, უყვარდა თუ არა თავისი ქმარი. იგი მას პატივს სცემდა, მისი ერთგული იყო და იმერელი გლეხი მეტს არც მოითხოვს თავისი ცოლისაგანო.

ფულს დახარბებულმა კოსტამ სულ უფრო და უფრო შეასუსტა მეუღლისადმი ყურადღება და ტრაგედიაც დატრიალდა: ცოლის ღალატით გონებაარეული კოსტა ხრამში იჩეხება, შერცხვენილი ვაროც თავს იკლავს.

როცა არტურ ლაისტის მიერ ქართულ თემაზე შექმნილ მხატვრულ თხზულებებს კითხულობ, ისეთი შთაბეჭდილება გიჩნდება, თითქოს მოთხრობათა სიუჟეტები მისთვის უფრო საბაბია საიმისოდ, რომ უცხოელ მკითხველს გააცნოს საქართველო, ჩვენი ხალხი, მისი ტრადიციები, საქართველოს ბუნება. იგი დაწვრილებით ხატავს ქართველ ტიპებს, მათ ჩაცმულობას, ადათ-წესებს („ვარო“-ში, მაგალითად, ვრცელ პასაჟებს უძღვნის ქართული ნადიმისა და ცეკვის აღწერას).

ამ დებულების გათვალსაზრისთვის შემოგთავაზებთ ერთ ეპიზოდს ჩვენებური ლხინის ვრცელი აღწერილობიდან. ა. ლაისტს უცდია, უცხო თვალისა და ყურისთვის უჩვეულო, ქართული ყოფისთვის კი აგრერიგად დამახასიათებელი ეს სცენა, მისი ვიზუალურიც და ვერბალური მხარეც, რაც შეიძლება ერთგულად, ნატურალიზმამდე მისული სიზუსტით გადმოეცა. დეტალებზე ყურადღების საგანგებოდ გამახვილების შედეგად (იმ დეტალებზე, რომელთაც შეჩვეული თვალი და ყური რეალობაში ვეღარც კი ამჩნევს) ამ რიტუალის აღწერილობა სატი-რულ-გროტესკულ ელფერს იძენს.

ზურაბი (მასპინძელი) მიმართავს ლუარსაბს (ერთ-ერთ სტუმართაგანს):

„ჩვენი მეგობრობის სადღეგრძელებლად (Auf das Bestehen unserer Freundschaft) შენ ეს ყანწი უნდა დაცალო. ამ თხოვნაზე უარს ნუ მეტყვი“.

ლუარსაბის პასუხი:

„რას ამბობ, ზურაბ! როდის ყოფილა, მე ჩემი მასპინძლისთვის სავსე ყანწი უკანვე მიმეწოდებინოს! განა მე შენს ოჯახში პურისჭამისას შენთვის ოდესმე ლხინი ჩამიმწარებია? არა, ლუარსაბი ამას არ იზამს, მან ძალიან კარგად იცის, რა ეგების და რა არ ეგების (was sich schickt und was sich nicht schickt)!“

ამ სიტყვებზე ლუარსაბმა „სულმოუთქმელად (mit einem Zuge) დაცალა ყანწი და გადმოაპირქვა, რათა ყველას დაენახა, რომ შიგ წვეთი არ იყო დარჩენილი“.

„დიდებულია, ჩინებულია! თავი არ შეგირცხვენია (Du stehst deinen Mann)! – მიაძახეს აქეთ-იქიდან, მან კი მშვიდად გადაიგრიხა ჭალარა ულვაშები და სიმღერა დასჭექა“.

არტურ ლაისტის კიდევ ერთი პროზაული მხატვრული თხზულება „იოანეს კრიმერი“ („Johannes Krimmer“) ქვესათაურით – „მოთხრობა კავკასიელ გერმანელთა ცხოვრებაზე“ (იქიდან უკვე მოვანდინეთ ციტირება შესავალში) 1908 წელს დაიბეჭდა „კაუკაზიშე პოსტში“ (№№ 14, 15, 17, 19, 22, 26, 27, 28). ვერაგი, სხვათა ხარჯზე გამდიდრების მოსურნე თანასოფლელის წინააღმდეგ ბრძოლა, კეთილი ნების ადამიანთა ურთიერთთანადგომის მეოხებით, ავკაცის მხილებით და სიმართლის სრული გამარჯვებით გვირგვინდება.

ა. ლაისტის მწერლური ნიჭი პირუთვნელად შეაფასა თავის დროზე კიტა აბაშიძემ, როცა მისი ერთი მოთხრობა „ვარპანიდიანთ ნინო“ განიხილა (ა. ლაისტის ეს მოთხრობა 1895 წელს დაიბეჭდა ჟურნალ „მოამბის“ 2-3-4-ე ნომრებში. კ. აბაშიძის რეცენზია კი „ივერიის“ 1895 წლის 211-212-ე ნომრებში გამოქვეყნდა.). ამ მოთხრობის ავტორი, კიტა აბაშიძის სიტყვით, „განათლებული კაცია, მცოდნე ევროპული მწერლობის და ცხოვრებისა, ამიტომ ადვილად შეუძლია დაწეროს მოთხრობა, ჩინებული მოთხრობაც, მაგრამ ის „რალაც“, ის „ციური ნაპერწკალი“, რომელიც შეადგენს საუკეთესო რასმეს სიტყვაკაზმული მწერლობისას, არ მოიპოვება არც კითხვით და არც შრომით, ის ღვთისგან მინიჭებული რამ არის. ეს ბ-ნი ლეისტს აკლია. ეს მოთხრობა მცოდნე კაცის დაწერილია და არა ნიჭიერი მწერლისა“ [2, 75-76].

კიტა აბაშიძის ეს შეფასება ზუსტია და იგი არტურ ლაისტის იმ მოთხრობებზეც უნდა გავრცელდეს, რომლებიც გერმანელმა მწერალმა „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოაქვეყნა. სქემატურობა, ზედმეტი რეზონიორობა უმთავრესი ნაკლია ამ თხზულებებისა; მათი უმთავრესი ღირსება კი ის გახლავთ, რომ ამ მოთხრობების საშუალებით უცხოელები საქართველოს, მის ბუნებას, ქართველ ხალხს, ჩვენს ტრადიციებს ეცნობოდნენ. ამას მშვენივრად გრძნობდა კიტა აბაშიძეც, რომელიც იმავე რეცენზიაში წერდა:

„არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ ის მომხიბვლელი სიმპათია, რომლითაც ავტორი ეპყრობა მოთხრობის გმირებს... მე მგონია, ეს სიმპათია ეკუთვნის უფრო იმ ხალხს, რომლის ცხოვრებასაც აგვიწერს ბ-ნი ლეისტი. იგი საქმით და სიტყვით ყოველთვის ამტკიცებს იმ სიყვარულსა და თანაგრძნობას ჩვენი ერისადმი, რომელიც ამ მოთხრობის ყოველ სტრიქონში მოჩანს“ [2, 85].

გაცილებით საინტერესოა არტურ ლაისტი როგორც ჟურნალისტი და მთარგმნელი.

„კაუკაზიშე პოსტში“ ა. ლაისტს საგანგებო რუბრიკა ჰქონდა ფელეტონებისთვის – „თბილისური ლაყობა“ („Tifliser Plauderei“). ამ ნაწარმოებებში მე-20 საუკუნის დასაწყისის თბილისის კოლორიტული სურათებია

დახატული (მათგან ბლომად მივიტანეთ ციტატები ზემოთ). გერმანელი მწერალი დაგვატარებს დედაქალაქის ქუჩებში, კლუბებში, თეატრში, გვესაუბრება ქალაქის ტრანსპორტზე, რკინიგზაზე, დაუნდობლად და ხშირად ოსტატურად ამხელს ნაკლოვანებებს და მათი გამოსწორების გზებზეც მიუთითებს. იგი მშვენივრად ფლობს ირონიასა და სარკაზმს. ლაისტის ფელეტონების გმირები არიან თბილისელთა განზოგადებული ტიპები: მხიარული და დარდიმანდი როსტომი, ვანო და ნიკო, ბეჯითი და ხელმომჭირნე სარქისი და კარაპეტი, გულუბრყვილო გერმანელი ჰანესი და მისი მეუღლე ბერბელე.

ა. ლაისტი ერთგან განმარტავს „თბილისური ლაყობის“ რუბრიკით გამოქვეყნებული ფელეტონების დანიშნულებას და ფელეტონისტის მოვალეობასაც. ყველა ნორმალურ გაზეთს, – აცხადებს იგი, – ჰყავს თანამშრომელი, რომლის ხელობა ლაყობა, უფრო სწორად – ლანძვაა (schimpfen). ამ ხელობის კაცს ბერძნული ტერმინით „კრიტიკოსს“ (მოსამართლეს) ეძახიან. მე სამართალი უნდა გავაჩინო: ყველაფერს თვალ-ყური ვადევნო, რაც ირგვლივ ხდება, და თუკი რამე არ მომეწონება, „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე წამოვაცრანტალო (ausplaudern).

ამგვარი ქმედების გასამართლებლად, კრიტიკული „ლაყობის“ საზოგადოებრივი დანიშნულების ნათელსაყოფად, ა. ლაისტი ასეთ ანალოგიას იშველიებს: ახალი პაპის არჩევისას კარდინალები თავიანთი წრიდან რომელიმეს „advokatus diaboli“-ს, ანუ „ემშაკის ადვოკატის“ ფუნქციით აღჭურვავენ, რომლის მოვალეობა ის არის, რომ პაპობის კანდიდატს რაც შეიძლება მეტი ნაკლი გამოუნახოს.

აი ასეთი „ემშაკის ადვოკატი“ (Teufelsadvokat) ვარ მეცო, – აცხადებს „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყბე, – და თუ თქვენ ჩემი ცოტა მაინც გეშინიათ, ეს შიში სავსებით გამართლებულია, ვინაიდან მე ენაზე არაფერი დამაკავდებაო („ich nehme kein Blatt vor den Mund“).

ხოლო იმისათვის, რომ საკბილოს საძიებლად გამოსული ვერ იცნონ და მის გამოჩენაზე ყველანი უწყინარ კრავებად არ იქცნენ, „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყბეს უჩინმაჩინის ქული (Tarnkappe) მოუპოვებია, რაც ღიდად უადვილებს მუშაობას (1907, № 10).

ფელეტონისტის მოვალეობის ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრებიდან აშკარაა, რომ არტურ ლაისტი პროგრესული ჟურნალისტიკის გზას ადგას. საერთოდ „ფელეტონი დემოკრატიული პრესის მოვლენაა... ის მაშინ დაიბადა, როცა მკითხველთა ფართო მასებთან პირდაპირ საუბრის მოთხოვნილებამ იჩინა თავი და

დემოკრატიულმა აზრმა ამ მკითხველს მიმართა. ამიტომაც ფელეტონი სხვა „ოფიციალურ“ საგაზეთო და საჟურნალო ჟანრებზე გვიან გაჩნდა“ [73, 203-204].

ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში ჩახედულ ადამიანს „კაუკაზიშე პოსტის“ რუბრიკამ – „თბილისურმა ლაყობამ“ – შეუძლებელია ივანე კერესელიძის „ცისკრის“ „სალაყო ფურცელი“ და მოლაყბის ფსევდონიმს ამოფარებული პირველი ქართველი ფელეტონისტი არ მოაგონოს. ცნობილია არტურ ლაისტის ახლო მეგობრის, ილია ჭავჭავაძის, აღფრთოვანება „ცისკარში“ მოლაყბის სახელით გამოქვეყნებული ფელეტონებით. 1858 წელს ილია პეტერბურგიდან სწერს გაბრიელ სულხანიშვილს: „რა მახვილათ დაეცა მოლაყბე ქართველობას, რა კარგად დაიწყო ქართველის უბედურებაზე დაცინება (...). რა სიხარბით ვკითხულობდით მარტივ სიტყვასა და კარგის გულიდამ გამოსულს! უნდა გენახა, რა სიჩქარით გადადიოდა ხელიდამ ხელში ის ბედნიერი ცისკრის ნომრები, სადაც მოლაყბეს ფურცლები ბრწყინავდნენ სხვათა შორის...“ [66, 18].

ქართველ და გერმანელ მოლაყბეთა შორის „მეკავშირედ“ ილია ჭავჭავაძე უნდა ვიგულისხმოდ. ძნელი წარმოსადგენია, რომ არტურ ლაისტს, ვინც, იაკობ მანსვეტაშვილის სიტყვით, „თითქმის შინაურ კაცად იყო ილიას ოჯახში“ [25, 140], თავისი ახლადღაარსებული გაზეთის რუბრიკებზე არ ჰქონოდა სჯა-ბაასი საქართველოს უპირველეს ჟურნალისტსა და პუბლიცისტთან!

კრიტიკული აზრის „ლაყობით“ გამოთქმის ხერხს ადრიდანვე, ფელეტონის გაჩენისთანავე, იცნობდა ჟურნალისტიკა. მე-18 საუკუნის ინგლისში (1709-1711) „მოლაყბის“ („Tatler“) სახელწოდებით სატირული ჟურნალიც კი გამოდიოდა [22, 195-196; 78, 410].

მამხილებელი აზრის ლაყობით გამოთქმის ფორმას ფესვები სამეფო კარზე არსებულ მასხარას ინსტიტუტში აქვს გადგმული – მასხარას მიერ ნათქვამ მწარე სიმართლეს გამოხატვის ექსცენტრიკული ფორმა რამდენადმე ასატანს ხდიდა კრიტიკის ადრესატისთვის და ამით ამცირებდა პიროვნული კონფლიქტების შესაძლებლობას. აკად. პაატა გუგუშვილი წერს: „საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიამ იცის პერიოდები, როდესაც სიმართლის თქმა, სინამდვილის პირდაპირი სახით აღნიშვნა, პროგრესული აზრების გამოთქმა – მხოლოდ „მოლაყბეს“ შეუძლია, ე. ი. შეუძლებელია ასეთი აზრების საჯაროდ გამოთქმა, თუ არა ლაყობის, თუ არა ვითომ გამოგონილი ამბის, ანეკდოტის სახით. ყველამ იცის, რომ ის სინამდვილეა, მაგრამ ყველა აჩვენებს, რომ ის გაიგო, როგორც ლაყობა“ [16, 189].

„თბილისური ლაყობის“ რუბრიკით „კაუკაზიშე პოსტში“ 1906-1907 წლებში ცხრა ფელეტონი დაიბეჭდა. აქედან მხოლოდ ორია დასათაურებული („ქართულ თეატრში“ და „გერმანიის მოქალაქის ბარათი, ლაიფციგელი მეგობრისადმი მიწერილი“). ხუთი მათგანი ა. ლაისტის ინიციალებით არის ხელმოწერილი (პირველს მხოლოდ გვარის საწყისი ასო უზის ბოლოში, დანარჩენებს – A. L. თავის თავს ზოგიერთ ფელეტონში მთხრობელი *აუგუსტს* უწოდებს, ანუ არტურ ლაისტს ფსევდო-სახელად ისეთი შეურჩევია, რომელიც მისი ნამდვილი სახელის პირველი ასოთი იწყება). ოთხი ფელეტონი ხელმოუწერელია, მაგრამ ა. ლაისტისადმი მათი კუთვნილება ეჭვს არ იწვევს.

პირველი „ლაყობის“ (1906, № 18, 15 ოქტომბერი) თემა თბილის-ქალაქის სავალალო მდგომარეობაა: ზნეობის დაცემა, უსაქმური, თაღლითი ახალგაზრდების მოძრავლება ქუჩებში, მოუვლელი გზები და ხიდები... კრიტიკის მასველი ქალაქის თვითმმართველობისკენ (Stadtverwaltung) არის მიმართული. უმთავრესი სატირულ-იუმორისტული ხერხი აქ ირონიაა – „თავაზიანობით შენიღბული დაცინვა“ [67, 134], როცა ნათქვამი მოცემულ კონტექსტში საწინააღმდეგო მნიშვნელობას იძენს:

„მოხუცი როსტომის მტკიცებით, თბილისში ახლა ათასამდე უსაქმური მაინც იქნება. ზუსტი რიცხვი ქალაქის თვითმმართველობას ეცოდინება, ვინაიდან რამდენიმე კვირის წინ მოსახლეობის აღწერა ჩატარდა და ყველა ვალდებული იყო თავისი საქმიანობა დაესახელებინა. ნეტა რა პასუხი გასცეს ამ კითხვას ქუჩის ბიჭებმა, მუქთახორებმა, ჯიბის ქურდებმა? ქალაქის თვითმმართველობა ამას ზუსტად აღნუსხავდა, ის ხომ ესოდენ მგრძნობიარეა – ოფლად იღვრება და ტყავიდან ძვრება (schwitzt und keucht) მოქალაქეთა სასიკეთოდ და საკეთილდღეოდ“.

ირონია ქალაქის თვითმმართველობის მიმართ შემდგომ პასაჟებში ძლიერდება:

„ქალაქის თვითმმართველობა ძალიან მომჭირნეა და უსარგებლოდ არ ყრის გროშებს, ამიტომ ქუჩების დასუფთავება ამინდს მიანდო. ეს არაფერი უჯდება, რადგან წვიმა ისე რეცხავს გზებს, რომ ისინი ახლებივით გამოიყურებიან, და ქარიც ყველა მეზოვეზე უკეთ გვის მათ. ამრიგად, ქალაქის თვითმმართველობას არც ნაგვის გასაზიდი ურმების დაქირავება სჭირდება, რადგან, როცა ქარი მუშაობს, მტკვრის კორიანტელს აყრის დიდად პატივსაცემ (hochlöblich) პუბლიკას თვალებში, ყურებში, პირში, ცხვირში, ქუდზე, ჯიბეში და თითოეულ მათგანს კეთილსინდისიერად მიაქვს თავისი წილი მტკერი შინ. თვითმმართველობას კი ფული ეზოგება“.

პუბლიკა შეგუებულია ამ მდგომარეობას და არ აპროტესტებს ქალაქის თვითმმართველობის უმოქმედობას. მოსახლეობის ინდიფერენტულობა შეუძლებელია არ აწუხებდეს საღად მოაზროვნე პუბლიცისტს. ხალხის გულგრილობის აშკარად დაგმობას ა. ლაისტი თავს არიდებს, მაგრამ ერთი მარჯვედ შერჩეული განსაზღვრების მეშვეობით ოსტატურად მიგვანიშნებს „დიდად პატივსაცემი“ პუბლიკის დანაშაულებრივ თვინიერებაზე. ეს განსაზღვრება გახლავთ სიტყვა „კეთილსინდისიერად“ („gewissenhaft“), რომელიც ახლახან ციტირებულ ნაწყვეტში შეგვხვდა. როგორ მიაქვს ხალხს ქუჩიდან თავისი წილი მტკერი შინ? – კეთილსინდისიერად! ამ ეპითეტის მეშვეობით იხატება პუბლიკა, რომელიც „ღირსია იმ ხელისუფლების, მას რომ ჰყავს“.

ყოვლად დაღებიითი სემანტიკის მქონე სიტყვამ „კეთილსინდისიერად“ სათანადო კონტექსტში მოულოდნელად უარყოფითი მნიშვნელობა შეიძინა და მრავლისმეტყველი ქვეტექსტის გაჩენასაც შეუწყო ხელი.

აქედან კარგად ჩანს, რაოდენ მრავალფეროვანი ნიუანსების შემცველი შეიძლება იყოს ირონია. ამომწურავად ახასიათებს ამ სატირულ-იუმორისტული ხერხის შესაძლებლობებს პროფ. ნოდარ ტაბიძე:

„ირონიას აქვს სხვა მხრივ გამოუთქმელის გამჟღავნების დიდი უნარი. ამიტომაც იმ საზოგადოებაში, სადაც აშკარა მხილების გზები მოჭრილია, ფრიად ხელჩასაჭიდაა. ამასთანავე, ირონია ძლიერია, რამდენადაც მკითხველის აქტივობას გულისხმობს – მისგან მოითხოვს საჭირო დასკვნების გაკეთებას. ასეთ შემთხვევაში შთაბეჭდილება ძლიერდება, რადგან აღმოძრენს საკუთრივ მიკვლეული ყველაზე მეტად მოსწონს და ამახსოვრდება. თვითაღმოჩენის ხერხი დამარწმუნებლობას უხსნის გზას. არც იმის დავიწყება შეიძლება, რომ ირონია, როგორც შემოვლითი გზა – საკუთარი უპირატესობის შემნიღბველი – ფაქიზია და ესთეტიკური მომენტების შემცველი“ [47, 273].

ყველა ამ ნიუანსის შემჩნევა შეიძლება ჩვენ მიერ ახლახან განხილულ ჩინებულ ირონიულ პასაჟში.

მეორე ფელეტონი, რომელსაც „ქართულ თეატრში“ ჰქვია (1906, № 21, 5 ნოემბერი), „ხანუმას“ წარმოდგენაზე მოგვითხრობს, მაგრამ სპექტაკლი მხოლოდ საბაბია ავტორისთვის, რომ ისევ და ისევ ქართველების ზოგად ჭირზე ილაპარაკოს.

ფელეტონი მოულოდნელი განცხადებით იწყება: ავტორი მკითხველს მოუწოდებს, თუ ქართულ თეატრში სპექტაკლის ნახვა სურს, ნუ წავა პრემიერაზე. უცნაური რჩევაა: ჩვეულებრივ პრემიერა უფრო საინტერესოა, ვიდრე რიგითი წარმოდგენა. მიზეზი კი ის ყოფილა, რომ თურმე ქართველი მსახიობები როლებს

არ სწავლობენ და მხოლოდ რამდენიმე წარმოდგენის შემდეგ მიდის საქმე ნორმალურად.

(შესანიშნავი ქართველი მსახიობების ამ ნაკლს ილია ჭავჭავაძეც აღნიშნავს [65, 113] და თბილისში მოღვაწე ფრანგი ჟურნალისტი ჟ. მურიეც ამჩნევდა, რომელიც, საზოგადოდ, აღტაცებულია ჩვენი არტისტების ნიჭიერებით. იხ. ჩვენი ნაშრომი „ფრანგული ჟურნალი თბილისში“; წიგნში: „პერსონაჟები ხვდებიან ერთმანეთს“. „მერანი“, თბ., 1982, გვ. 170).

და იქვე ა. ლაისტი კონკრეტული პროფესიის ადამიანთა ამ კონკრეტული ნაკლის ფელეტონურ განზოგადებას ახდენს, რისთვისაც სიტყვა „როლის“ პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობებით თამაშს მიმართავს: ქართველი მსახიობები *როლებს* არ სწავლობენ, მაგრამ ეს არც უნდა გაგვიკვირდეს, ვინაიდან ქართველმა, საერთოდ, ცხოვრებაშიც არ იცის თავისი *როლი* და მუდამ სხვაზეა დამოკიდებული, თავის გასაჭირს ყოველთვის სხვას აბრალებსო: „თუ მას (ქართველს. – ლ. ბ.) საქმე ცუდად მისდის, ამაში ყოველთვის სხვაა დამნაშავე და არა თვითონ. როცა, მაგალითად, ვანოს ფული შემოეღევა, დამნაშავე როსტომია; როცა როსტომს შიმშილით კუჭი უხმება, დამნაშავეა კარაპეტი, რომელიც ფულის შესხებაზე უარს ეუბნება; თუ ნიკოს ბიჭი სკოლაში ცუდად სწავლობს, დამნაშავე მასწავლებელია; ხოლო როცა მას უზომო ღვინის სმისგან ცხვირი უწითლდება, დამნაშავეა სარკე“.

მახვილგონივრული გადასვლა კონკრეტულიდან და ნაკლებმნიშვნელოვანიდან ზოგადსა და უმნიშვნელოვანესზე ავტორის კარგ ჟურნალისტურ აღლოზე მეტყველებს. ეს ის ხერხი გახლავთ, რომელსაც ცნობილი თეორეტიკოსი ევგენია ჟურბინა „მცირე თემის დიდი თემის პლანში გადართვას“ უწოდებს [73, 265]. სპეციფიკური ფელეტონური ეფექტი, მკვლევარის მართებული დაკვირვებით, ამ დროს იმის შედეგად იქმნება, „რომ დიდი და მცირე თემების შეჯვარება და ესთეტიკურ ღირებულებად გარდაქმნა სრულიად აშკარად (открыто) ხდება და ლიტერატურის სხვა ჟანრთაგან განსხვავებით აქ ეს პროცესი ხატოვანების „სამალავს“ არ აფარებს თავს (не „прячется“ в образе)“ (იქვე).

მესამე ფელეტონი (1906, № 25, 3 დეკემბერი) ღამის კლუბებში ლოტოს თამაშით გატაცების მოდას ეძღვნება. ამაზე უკვე ვისაუბრეთ თავში „ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე“ და აღვნიშნეთ, რომ მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში ამ მანკიერების წინააღმდეგ სხვა ქართველ პუბლიცისტებთან ერთად „ცისკრის“ მოლაყბეც ილაშქრებდა. ამასთან დაკავშირებით გრიგოლ კიენაძე წერს: „განსაკუთრებით ესნმის მოლაყბე ლოტოს თამაშს, რაც, როგორც ჩანს, იმ დროს ძალიან გავრცელებული ყოფილა,

როგორც თბილისსა, ისე ქუთაისში“ [22, 214]. არამართო „იმ დროს“, ანუ მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში, არამედ ორმოცი წლის შემდგომ, მე-20 საუკუნის დასაწყისშიც, „ცისკრის“ ფელეტონისტის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „როგორც გალოთებული კაცი და ლოთობაში გატაცებული, სწორედ ისე გატაცებულები“ ყოფილან ქართველები ლოტოთი!

ეს ფელეტონი ჰანესისადმი მიმართვის ფორმით არის დაწერილი. ჰანესს, რომელიც გულუბრყვილო, უემშაკო გერმანელის განზოგადებული სახეა, ა. ლაისტი ურჩევს, არ გაეკაროს ამ სამორინეებს, სადაც უსაქმური ადამიანები ცდილობენ ფული დასცინცლონ ერთმანეთს.

კომიკურ განწყობას ამ ფელეტონში ქმნის კონტრასტი – სერიოზული ხალხი, სოლიდური გარეგნობისა და ასაკის ადამიანები თავდავიწყებით მისცემიან პრიმიტიულ, ბავშვურ თამაშს.

რიგით მეოთხე „ლაყობა“, რომელსაც ავტორსა და ერთ მის აქაურ თანამემამულეს შორის დიალოგის ფორმა აქვს, კავკასიელ გერმანელთა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების სავალალო მდგომარეობას ეხება. ამ პრობლემის გაშუქებისას „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყბე ზუსტად ისევე იქცევა, როგორც მისი „ცისკრელი“ წინამორბედი საზოგადოებრივი ცხოვრების ამ სფეროსადმი ქართველთა დაუდევარი დამოკიდებულების კრიტიკისას: გერმანელი მწერა-ლიც თავის თანამემამულეებს ნიშუშად სომეხთა მოღვაწეობას უსახავს.

გრიგოლ კიკნაძე შენიშნავს: „...[„ცისკრის“] მოლაყბე აქებს სომხებს იმიტომ, რომ მათ დააარსეს ჟურნალები და მათზე ხელისმომწერთა რაოდენობაც გაიზარდა. სომხებმა თეატრიც მოაწყვეს, ხოლო ჩვენ კი, ქართველები, სწავლისათვის ფულს არ ვიმეტებთ, ჟურნალს არ ვიწერთ...“ [22, 111-112]. შემდეგ მკვლევარი დასძენს:

„სომხობა ქართველებთან შედარების ყველაზე უფრო შესაფერისი ობიექტი იყო. ცარიზმისაგან ისევე იყო სომხობა შევიწროებული, როგორც ქართველობა. მაგრამ, მოლაყბის აზრით, სომხებმა ბევრი რამ გააკეთეს თავიანთი კულტურის შესანარჩუნებლად, მისი შემდგომი განვითარებისათვის. ეს ყველაფერი იმ დიდი მზრუნველობისა და იმ საქმიანობის შედეგია, რომელსაც სომხები იჩენენ. და, აი, მოლაყბე ქართველებს მიუთითებს: თუ ჩვენს მდგომარეობაშივე მყოფმა სომხობამ მნიშვნელოვან შედეგებს მიაღწია, ჩვენც – თუ გამოვფხიზლდებით (...), – სასურველ ნაყოფს მოვიპოვებთ“ [22, 212].

ამ ციტატაში ქართველები კავკასიელი გერმანელებით რომ ჩავანაცვლოთ, გრიგოლ კიკნაძის კომენტარი ზუსტად მიესადაგება „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყბის თვალსაზრისსაც ხსენებულ საკითხთან დაკავშირებით.

„ცისკრის“ და „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყებები ერთნაირი გულისტკივილით წერენ თავ-თავიანთი მშობლიური ენების რუსული სიტყვებითა და გამოთქმებით შერყვნის შესახებ. ქართველი მოლაყებე „აღშფოთებულია მით, რომ კენჭისყრის შემდეგ „ერთი ქართველი ქართულის ტანისამოსით გამოვარდა ხალხიდგან და ყვიროდა, შესდესიატ პიატი ჩორნში მოუვიდა და სოროკი თეთრშიო!“ [22, 206]. ზუსტად ასევე ილაშქრებს გერმანელი მოლაყებეც გერმანული ენის დანაგვიანების წინააღმდეგ ფელეტონში „გერმანიის მოქალაქის ბარათი, ლაიფციგელი მეგობრისადმი მიწერილი“ (1907, № 16, 30 სექტემბერი). „...თბილისელი გერმანელები თავიანთი გამოგონებული ენით მეტყველებენო“, სწერს ლაიფციგიდან ჩამოსული სტუმარი მეგობარს სამშობლოში. „პადიეზლი“, „ბანკა“, „ვარენიე“, „სპიჩკა“, „კოლოდა“ (კარტის), „კანფორკა“, „პერესოდოჩნი“ (ბილეთი) და მისთანანი წამდაუწუმ ისმის თბილისელ გერმანელთა მეტყველებაში და ძნელია გაიგო, რას გეუბნებიანო („თბილისური გერმანულის“ საილუსტრაციოდ ფელეტონში უხვად არის მოტანილი გერმანული და რუსული სიტყვების ერთმანეთში აღრევით შედგენილი ფრაზები).

ქართველი მოლაყების ერთ-ერთი უმთავრესი საწუხარი ერთადერთი ქართული ჟურნალისადმი ქართველთა უყურადღებობაა. ალექსანდრე კალანდაძის სიტყვით, მოლაყებე „სულ უფრო აფართოებდა „სალაყბო ფურცლების“ თემატიკას, მაგრამ „ცისკრის“ შენარჩუნებისთვის ბრძოლა მაინც ლაიტმოტივად, ამოსავალ წერტილად რჩებოდა“ [21, 183].

ასეთივე მდგომარეობაა „კაუკაზიშე პოსტშიც“. გერმანელი მოლაყებეც უჩივის ხელმომწერთა ნაკლებობას (1907, № 16), ფინანსურ შეჭირვებას (1907, № 50), კორესპონდენტთა პასიურობას (1907, № 5).

ერთი ფელეტონი (1907, № 8, 5 აგვისტო) რკინიგზაზე არსებულ მძიმე ვითარებას ეძღვნება: მგზავრი ბევრია, მატარებლები და ვაგონები – ცოტა. ამიტომ ავჭალიდან თბილისში მატარებლით მგზავრობა ჯოჯონეთია!

„თბილისური ლაყბობის“ რუბრიკით წარმოდგენილი სატირის საზოგადოებრივი ხასიათი აშკარაა. ნაკლოვანებების მხილებისას არტურ ლაისტი პროგრესულ პოზიციაზე დგას. მისი კრიტიკული გამოსვლების ტონი მძაფრია და მოური-დებელი. მხატვრულობის თვალსაზრისით კი ამ ფელეტონებს მრავალი ნაკლი შეიძლება მოვუნახოთ. მათში მეტი ადგილი ქადაგებას უჭირავს, ვიდრე მაღალხარისხოვანი სატირული თხზულებისთვის ერთობ საჭირო გროტესკულ ხატოვანებას. მკითხველთან შინაურული ურთიერთობის დასამყარებლად მათი ავტორი ზოგჯერ ნაკლებად ეფექტურ საშუალებებს იყენებს. მაგალითად, ერთგან მისი პერსონაჟი გვეუბნება, ხალხით გაჭედილი მატარებლიდან ისე დატვირთული

ჩამოველი, იბულებული გავხდი, ხელჯოხი კბილებით დამეჭირა, მონადირე ძაღლივითო. ეს შედარება სრულიად საკმარისი იქნებოდა ვითარების კომიზმის წარმოსაჩენად, ა. ლაისტი კი, როგორც ჩანს, მეტი ინტიმურობის მიღწევის მიზნით, მოხრობელს აზუსტებინებს – *ბიძაჩემის* მონადირე ძაღლივითო და ძაღლის სახელსაც გვაუწყებს, „*ნერონი*“ ჰქვიაო, რაც სრულიად ზედმეტია – არაფერს ჰმატებს მხატვრულ სახეს და ფანტავს მკითხველის ყურადღებას (1907, № 8, გვ., 13).

სუსტი გამოსვლია ა. ლაისტს ის „ლაყბობები“, რომლებშიც უჩინმარინის ქუდით აღჭურვილი მოქმედებს. ასეთი ორია: ერთხელ იგი გაუჩინარებული მიემგზავრება ელიზაბეტტალს იქაური წყალსადენის გაჭიანურებული მშენებლობის შესახებ მასალის მოსაპოვებლად (1907, № 17, 7 ოქტომბერი), მეორედ კი გალოთებულ კოლონისტებს აფრთხობს უჩინარქმნილი და დუქნიდან შინისაკენ მიერეკება მათ (1907, № 10, 19 აგვისტო). კრიტიკული მასალის მოსაპოვებლად გაუჩინარების ზღაპრული ხერხის გამოყენება საქმის გაიოლებად აღიქმება. გაუჩინარების შედეგად წარმოქმნილი ვითარებები (როცა ჟურნალისტს გვერდით მდგომნი ვერ ხედავენ, ის კი პატარ-პატარა ოინებს უწყობს თავის „მსხვერპლთ“), ავტორის ჩანაფიქრით, კომიზმის შექმნას უნდა ემსახურებოდეს, მაგრამ ეს მიზანი მიუღწეველი რჩება – სიტუაციათა ხელოვნურობით გამოწვეული უსიამოვნო განცდა არ გვტოვებს მათი კითხვისას. პოპულარული ფოლკლორული მოტივის თანამედროვე ფელეტონში გადმონერგვის მცდელობა, ჩვენი აზრით, წარუმატებელი გამოდგა.

სამაგიეროდ სასიამოვნოდ იკითხება მოზრდილი ჩანახატი „გოლოვინის პროსპექტი“ („Der Golowin-Prospekt“), რომელიც „კაუკაზიშე პოსტის“ 1908 წლის 37-ე ნომერში დაიბეჭდა. იგი ხელმოუწერელია, მაგრამ ყველა ნიშნის მიხედვით არტურ ლაისტის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს.

„როგორც ყველა დიდ ქალაქს, თბილისსაც აქვს თავისი მთავარი ქუჩა, თავისი არტერია; ეს გახლავთ გოლოვინის პროსპექტი, ფართო, შთამბეჭდავი ბულვარი, სასახლის ქუჩიდან ვერის გარეუბნამდე გადაჭიმული“, – ასე იწყება ეს მშვენიერი ჩანახატი, რომელიც ძალიან მოგვაგონებს ნ. გოგოლის მოთხრობის „ნევის პროსპექტის“ დასაწყისს. აქაც, ისევე, როგორც რუსი მწერლის ნაწარმოებში, მსუბუქი იუმორით (ზოგჯერ სატირული ელემენტის გამოყენებითაც) აღწერილია ქალაქის მთავარი ქუჩის ცხოვრება მთელი დღის განმავლობაში. ალიონზე პროსპექტი მეზოვეებისა და მსახურებისაა, რომლებიც ლოგინში მონებივრე ბატონებისთვის სურსათ-სანოვაგის შესაძენად მიიჩქარიან ბაზრისკენ. ცოტა ხნის შემდეგ ღარიბი ხელოსნები და წვრილი ვაჭრები

გამოჩნდებიან, დიდიდან საღამომდე წუთის დაკარგვის უფლებაც რომ არა აქვთ. რვას რომ ცოტა უკლია, ტროტუარებს სკოლისკენ მიმავალი გოგო-ბიჭების ჟივილ-ხივილი გამოაცოცხლებს. რვიდან ათ საათამდე მხოლოდ „საქმის ხალხს“ შეხვდებით ქალაქის მთავარ ქუჩაზე, ისინი არ ჩქარობენ: ცოტა ხნით დაგვიანება მათ ბიზნესს დიდად არ დააზარალებს და ა. შ.

ასევე დღის სხვადასხვა დროს ტრანსპორტიც სხვადასხვაგვარი დაიარება „გოლოვინზე“. რვა საათამდე პროსპექტზე შეშით დატვირთული ხარებ- და კამეჩებშებმული ურმები მიჭრიალებენ, ნახშირით სავსე ტომრებაკიდებული ვირები დაჩაქჩაქებენ. რვა საათისთვის ესენი აღარ ჩანან – აქედან მოკიდებული დღის ბოლომდე პროსპექტი „პუბლიკის“ საკუთრებაა. „პუბლიკას“ კი ტრამვაი ემსახურება და კიდევ „დროშკები“, „რომელთაც აქ „ფაეტონს“ ეძახიან, რაც ელეგანტურად და უცხოურად ჟღერს“.

რამდენიმე შედარების საშუალებით მარჯვედაა დახასიათებული გოლოვინის პროსპექტი, გარკვეულია მისი მნიშვნელობა ქალაქისათვის:

„აქ ცემს ქალაქის პულსი და თუ მას მზერას შეავლებ, მიხვდები, ავადაა თბილისი თუ ჯანსაღად, მხიარულია თუ მოწყენილი. ეს ქუჩა მთელი ქალაქის თერმომეტრი და ბარომეტრიცაა, რადგან, ამინდისა და ტემპერატურის შესაბამისად, ან ხალხმრავალია, ან უკაცური. გოლოვინის პროსპექტი მართო მთავარი სატრანსპორტო მაგისტრალი როდია, იგი სასეირნო ადგილიც არის, თბილისის ღია ცის ქვეშა სალონი...“.

არტურ ლაისტის ჟურნალისტური ოსტატობის წარმოსაჩენად კარგ მასალას იძლევა დავით სარაჯიშვილის სასახლეში გამართული ბანკეტისადმი მიძღვნილი სტატია „იშვიათი ნადიმი“ („Ein seltnes Festmahl“), საიდანაც რამდენიმე ნაწყვეტს უკვე გავეცანით თავში „ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე“.

დავიწყეთ თემის შერჩევით.

დავით სარაჯიშვილის სასახლეში მრავალი ღირსშესანიშნავი შეხვედრა, მიღება თუ ლიტერატურული საღამო გამართულა, მაგრამ „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე ა. ლაისტი მათ არ გამოხმაურებია, თავისი მკითხველისთვის – კავკასიელი გერმანელებისთვის – მათ შესახებ არ უამბია. რატომ ჩათვალა ახლა ეს საჭიროდ?

ბანკეტი გამართეს ფერეიდნიდან ჩამოსული ორი ირანელი ქართველი ახალგაზრდის (ერთი გვარად ონიკაშვილი იყო, მეორე ხუციშვილი) პატივსაცემად, რომელთაც შორი და ძნელი გზა თავიანთ წინაპართა სამშობლომდე კეთილშობილი მიზნით გამოიარეს: ესწავლათ ქართული წერა-

კითხვა, მოეპოვებინათ მშობლიური ენის სახელმძღვანელოები და ირანში დაბრუნებულთ ქართული სკოლები გაეხსნათ თანამოძმეებისთვის.

ფერეიდნელ ქართველთა მდგომარეობა ძალიან ჰგავდა კავკასიელ გერმანელთა მდგომარეობას: ორივენი სამშობლოს, მშობლიურ ენობრივ გარემოს იყვნენ მოწყვეტილნი, ორივეს იდენტურობის (თვითმყოფადობის) დაკარგვის საფრთხე ემუქრებოდა, თუკი ძალისხმევას დაიშურებდნენ მშობლიური ენისა და კულტურის ასათვისებლად და შემდგომ ამ ცოდნის შთამომავლობისთვის გადასაცემად.

ახლა გავიხსენოთ ნაშრომის პირველ თავში თქმული, რომ კავკასიელ გერმანელებს თვითმყოფადობის შენარჩუნების თვალსაზრისით საამაყოდ ვერ ჰქონიათ საქმე. და აი, ა. ლაისტი თავის კავკასიელ თანამემამულეთ მაგალითად უსახავს ფერეიდნელი ქართველების სულიერ გმირობას – თითქმის სამი საუკუნის განმავლობაში რომ შეინარჩუნეს შორეულ უცხოეთში ენა და ტრადიციები და არც მომავალში აპირებენ მათზე ხელის აღებას. თუმცა გერმანელი ჟურნალისტი არც აშკარად, არც გადაკრულად არაფერს ამბობს იმაზე, რომ ფერეიდნელი ქართველები და კავკასიელი გერმანელები ერთ ბედქვეშ იმყოფებიან: ეს პარალელი თავისთავად ამოტივტივდებოდა ამ სტატიის წამკითხველის გონებაში. ერთადერთხელ სულ ოდნავ უბიძგებს მკითხველის წარმოსახვას ამ მიმართულებით, როცა ირანიდან ჩამოსულთა ჩაცმულობაზე ჩამოაგდებს სიტყვას და ასეთ რამეს დაწერს: „არცერთი არ იყო აზიურად გამოწყობილი და ისეთივე სამოსი ეცვათ, *ჩვენი გერმანელი კოლონისტები რომ ატარებენო*“ (ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.).

ფერეიდნელ ქართველთა მიმართ კი საქებარ სიტყვებს არ იშურებს. მას შემდეგ, რაც მკითხველს შაჰ-აბასის მიერ თითქმის სამასი წლის წინ (სამასი წლის წინ იმ დროისათვის – მე-20 საუკუნის დამდეგისთვის) ირანში ძალდატანებით გადასახლებული ამ ხალხის თავგადასავლის და უცხოებაში მათ მიერ გამოჩენილი სულიერი გმირობის შესახებ მოუთხრობს, განაცხადებს: „ამგვარი სიმტკიცე იშვიათი მოვლენაა ხალხთა ისტორიაში და ქართველებს შეუძლიათ იამაყონ ასეთი ერთგული თვისტომებითო (Stammesgenossen)“.

ახლა სტატიის კომპოზიციურ მხარეს მივხედოთ.

სათაური „იშვიათი ნადიმი“ უთუოდ დაინტერესებს წამკითხველს. პირველი წინადადება – „წინა კვირას ერთ უცნაურ ნადიმს დავესწარი“ – ამ ინტერესს გააძლიერებს, მაგრამ მკითხველის ცნობისმოყვარეობა, – რა უცნაურ და იშვიათ ნადიმზეა საუბარი! – კარგა ხანს დაუკმაყოფილებელი დარჩება, ვინაიდან პირველ ფრაზას იმ სასახლის ვრცელი აღწერა მოსდევს, სადაც ეს ნადიმი გამართულა,

– სასახლის აღწერა და მისი მფლობელის დავით სარაჯიშვილის შესახებ თხრობა.

მხატვრულ ხერხს, რომელსაც აქ ა. ლაისტი იყენებს, ხელოვნებაში სასპენსი ეწოდება და გულისხმობს მკითხველის (მაყურებლის) ინტერესის გამძაფრებას მისი ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილების მომენტის რაც შეიძლება შორს გადაწევის გზით (*სასპენსი* ინგლისური სიტყვაა და *დაძაბულობასაც* ნიშნავს და *გაურკვევლობასაც*, ან, უმჯობესია, ასე ვთქვათ: ეს არის გაურკვევლობით გამოწვეული დაძაბულობა).

ხანგრძლივად გვამყოფებს სასპენსის მდგომარეობაში არტურ ლაისტი. თან ამასობაში დავით სარაჯიშვილის არაჩვეულებრივ პიროვნებასაც გაგვაცნობს. მის სასახლეს, რომელიც შიგნიდან ძველგერმანულ ციხე-დარბაზს მოგვაგონებს, არაერთი გამორჩენილი ევროპელისთვის გაუწევიაო მასპინძლობა, – გვამცნობს.

ამჯერად კი საპატიო სტუმრები სპარსეთიდან ჩამოსული ორი უბრალო გლეხი გახლდათ, – თითქოს იწყებს იმ ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილებას, სათაურიდანვე რომ გაგვიღვივა, მაგრამ... ნურას უკაცრავად!

ზოგიერთი კულაბზიკა (Dicktuer), რომელსაც რამდენიმე ათასი მანეთი მოუქურბია და უახლოეს ნათესავსაც მხარზემოდან უყურებს, ამ ამბავს არც კი დაიჯერებსო, – ცდილობს ნამუსზე შეაგლოს ფულიანი ხალხი, ქველმოქმედებისკენ უბიძგოს მათ (ეს ა. ლაისტის საყვარელი თემაა!).

დიახ, საპატიო სტუმრები უბრალო სპარსელი გლეხები იყვნენ, თანაც ქართველებიო, – ეს უცნაური ფრაზა გაურკვევლობით გამოწვეულ დაძაბულობას კიდევ უფრო ზრდის!

ამას მოსდევს შაჰ-აბასის მიერ ქართველების ირანში გადასახლების ამბის თხრობა – ასევე ფრიად დამაინტერესებელი თავგადასავალი სამშობლოს ძალით მოწვევტილი ადამიანებისა, და როდის-როდის, ნახევარი სტატიის ჩაკითხვის შემდეგ, სათაურიდანვე გაღვივებული ცნობისმოყვარეობა მკითხველისა კმაყოფილდება.

ოსტატის ნამუშევარია!

შეიქმნა ჩინებული ჟურნალისტური ნაწარმოები დიდ დავით სარაჯიშვილზე, ლეგენდარულ ფერეიდნელ ქართველებზე და მათს ამაღელვებელ ურთიერთობაზე თავიანთი შორეული წინაპრების უცნობ, მაგრამ დაუვიწყარ სამშობლოსთან.

სასპენსის, როგორც მხატვრული ხერხის, წარმატების აუცილებელი პირობა ის გახლავთ, რომ უმთავრესი ცნობისწადილის დაკმაყოფილებამდე მკითხველი საინტერესო ამბების თხრობით უნდა შეიქცეოდეს, რათა გაურკვევლობით გამოწვეულმა დაძაბულობამ ზედმეტად არ გააღიზიანოს, თხრობისთვის ხელსაყრელი

ფონის შემქმნელი უკანა პლანიდან წინა პლანზე არ გადმონაცვლოს, რაც უკუშედეგს გამოიღებდა.

ამ თხზულებების მიხედვით არტურ ლაისტი ნიჭიერი პუბლიცისტი ჩანს, ასე ვთქვათ – კალამი უჭრის, მახვილი თვალი აქვს, წარმატებით ირჩევს თემებს და პრობლემებს გაზეთში გასაშუქებლად. ზედმეტი რევერანსების გარეშე ამხელს ნაკლოვანებებს, მსჯელობს მათი გამოსწორების გზებსა და საშუალებებზე. იგი თავისი მოღვაწეობის ამ სფეროშიც ქართველი ხალხის და თავისი მეორე სამშობლოს – საქართველოს – ჭეშმარიტ თანამდგომად რჩება.

ქართულ თემებზე შექმნილ და „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ მის კორესპონდენციებსა და ფელეტონებს ის მნიშვნელობაც აქვს, რომ მათ უცხოელის თვალთ დანახული საუკუნისწინანდელი თბილისის შთამბეჭდავი, კოლორიტული სურათები შემოგვინახეს; უცხო თვალი კი, მოგესხენებათ, ბევრ რამეს შინაურ თვალზე უკეთ ხედავს. თანაც არტურ ლაისტის შემთხვევაში უცხო თვალი ამავდროულად შინაურიც არის. ამიტომაც მისი მსჯელობანი ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ ტურისტული შთაბეჭდილებებივით ზედაპირული როდია, მათ აქაურობის, ქართული რეალიების, საქართველოს პრობლემების ღრმა ცოდნა უდევს საფუძვლად.

და კიდევ ერთი: მას შემდეგ ჩვენი ისტორია ისე წარიმართა, რომ მრავალი იმ ძირეულ პრობლემათაგანი, რაზედაც გულისტკივილით წერდა მეოცე ასწლეულის დამდეგს გერმანელი ჟურნალისტი, დღეს, ოცდამეერთე საუკუნის გარიჟრაჟზე, კვლავაც საჭირობოროტო შეგვექნა. ასე რომ, არტურ ლაისტი, ქართველი ხალხის მეგობარი და გულშემატკივარი, თავისი კრიტიკული შენიშვნებით და საგულისხმო რჩევებით ჩვენი დღევანდლობის სამსახურშიც დგას.

არტურ ლაისტი საკუთარ ლექსებსაც აქვეყნებდა „კაუკაზიშე პოსტში“, ოღონდ ეს, ასე ვთქვათ, ჟურნალისტური პოეზიაა: მკითხველთა ვრცელი, კარგად გალექსილი მიპატიჟება „კაუკაზიშე პოსტის“ მიერ მოწყობილ ზეიმზე (1907, № 47), საიდანაც უკვე დავიმოწმეთ ნაწყვეტი შესავალში, საახალწლო მილოცვები (1914, № 1) და მისთანანი. სანიმუშოდ ვნახოთ ერთი ამ მილოცვათაგანი, რომლის ადრესატი გერმანული კოლონიების ახალგაზრდობაა:

Lernt eifrig jede gute Sache,
Die euch im Leben nützen kann,
Jedoch zunächst die Muttersprache,
Denn sie erst prägt den wahren Mann!

ქართულად:

ბეჯითად შეისწავლეთ ყოველი კეთილი საგანი (საქმე),
რომელიც ცხოვრებაში გამოგადგებათ,
მაგრამ უპირველეს ყოვლისა [შეისწავლეთ] დედაენა,
ვინაიდან ეს აყალიბებს ჭეშმარიტ ადამიანს.

„კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე არტურ ლაისტის ხელმოწერით გამოქვეყნებულ ნაშრომთაგან ყურადღებას იქცევს, აგრეთვე, საიუბილეო თარიღებთან დაკავშირებული წერილები ლევ ტოლსტოისა (1908, № 39) და ნიკოლოზ გოგოლზე (1909, № 38), ნარკვევი სპარსულ ხელოვნებაზე („სპარსული კულტურა“, 1910, № 35), პოლონეთში მოგზაურობის ამსახველი ჩანაწერები (1912, № 20).

ამ წერილების მიხედვით მათი ავტორი მრავალმხრივი ინტერესების მქონე ნიჭიერ პუბლიცისტად და ლიტერატორად წარმოგვიდგება. ამიტომაც თანამშრომლობდნენ მასთან სიამოვნებით ევროპის უდიდესი ჟურნალ-გაზეთების – „ალგემაინე ცაიტუნგის“, „იუბერ ლანდ უნდ მეერ“-ის და სხვათა რედაქციები.

4. კავკასიის ხალხთა ლიტერატურა

ა) ქართული ლიტერატურა

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გერმანია ბევრად უსწრებდა სხვა ქვეყნებს თარგმნილი ლიტერატურის რაოდენობითაც და ხარისხითაც [11, 23]. ევროპაში ქართული ლიტერატურის პირველი თარგმანებიც ამ ენაზე გამოჩნდა: 1887 წელს ლაიფციგში გამოიცა არტურ ლაისტის მიერ თარგმნილი ქართული პოეზიის ანთოლოგია, სახელწოდებით „ქართველი პოეტები“ („Georgische Dichter“), 1900 წელს კი მისი ახალი, გადამუშავებული და მნიშვნელოვნად შევსებული გამოცემა დაისტამბა დრეზდენ-ლაიფციგში. 1889 წელს არტურ ლაისტის მიერვე თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“ გამოვიდა იმავე დრეზდენ-ლაიფციგში.

თავის წიგნში „საქართველო. ბუნება, ადათ-წესები და მოსახლეობა“ (1885 წ.) არტურ ლაიტი წერს: „ერი, რომელმაც წარსულში ასეთი სიმტკიცე

გამოავლინა და მედგრად დაიცვა თავისი კულტურა აზიური ბარბაროსობის შემოტევისგან, უთუოდ ყურადღებას იმსახურებს და ღირს გარჯად, გავიცნოთ მისი ნამოღვაწარი სულიერ სფეროში“ [98, 92].

„კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე არტურ ლაისტი ილია ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის ლექსების და ანდრია დეკანოზიშვილის პროზაული მინიატურის თავისი თარგმანები გამოაქვეყნა.

1907 წლის მე-13 ნომერში ილია ჭავჭავაძის ვერაგულ მკვლელობასთან დაკავშირებით ა. ლაისტი თავისი დიდი მეგობრის გამოსათხოვარ წერილს და მისი სამი ლექსის თარგმანს აქვეყნებს.

„ილია ჭავჭავაძე იყო... მშვენიერებისა და კეთილშობილი ადამიანურობის აღფრთოვანებული მომღერალი, რომელიც დიდი ხელოვნებითა და მახვილი კრიტიკული აზრით მხოლოდ სრულყოფილსა და ძვირფასს ქმნიდა“, – წერს ა. ლაისტი და იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ ილიას დევიზი არ ყოფილა პოეზია პოეზიისთვის (Dichtkunst um der Dichtkunst willen) – იგი უმცირეს ლექსშიც კი იდეას დებდა, ხოლო იდეებით ისე მდიდარი იყო, როგორც იშვიათად თუ ვინმე ყოფილა.

საგანგებოდ და ხაზგასმით საუბრობს არტურ ლაისტი ილია ჭავჭავაძის ბრძოლაზე გლეხობის ინტერესთა დასაცავად.

ილიას პროზაული ქმნილებებიდან გერმანელი მწერალი ამ წერილში ორზე აჩერებს თავის ყურადღებას – „კაცია-ადამიანსა?!“ და „გლახის ნაამბობზე“. დიდ გმირობად უთვლის ა. ლაისტი ილია ჭავჭავაძეს „კაცია-ადამიანის?!“ დაწერას და გამოქვეყნებას, რადგან ამით მან თავისი სოციალური წრის ადამიანებს (Standesgenossen) მათი არარაობა და გადაგვარება უჩვენაო. აღშფოთების ქარიშხალი გამოიწვია ამ მოთხრობამ ქართველ თავად-აზნაურთა წრეში, მაგრამ ილიამ მისთვის ჩვეული სიმშვიდით, სიმარჯვითა და მახვილგონიერებით მოიგერია მუქარები. ქარიშხალი თანდათან ჩადგა და რისხვის ადგილი გონიერებამ დაიკავა, – წერს იგი. ილია ჭავჭავაძის მეორე მოთხრობას „გლახის ნაამბობს“, რომელშიც მწერალი ყმაგლეხთა გაჭირვებასა და უბედურებას აღწერს, უკვე მშვიდი შეფასება და აღიარება მოჰყვაო. ა. ლაისტის სიტყვით, ამ მძლავრმა შეტევამ შუასაუკუნეობრივ-ფეოდალური აზროვნებისა და წარმოდგენების წინააღმდეგ ის ნაყოფი გამოიღო, რომ საზოგადოება გამოფხიზლდა, ილიას ავტორიტეტიც წლითიწლობით იზრდებოდა.

იხსენებს ილია ჭავჭავაძის ჟურნალისტურ და პუბლიცისტურ მოღვაწეობას, ასახელებს მის ჟურნალს „საქართველოს მოამბეს“, რომელმაც თუმცა მხოლოდ ერთ წელს იარსება, მაგრამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა ახალი მსოფლხედვის

შემუშავების თვალსაზრისით. „ორმოცი წლის განმავლობაში უძღვებოდა იგი ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს და მათ ფურცლებზე საქმის ცოდნითა და დიდი გამჭრიახობით მსჯელობდა ყველა მნიშვნელოვან ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ საკითხზე“, – წერს ა. ლაისტი და არც იმის აღნიშვნა ავიწყდება, რომ დიდი ქართველი მწერალი და პუბლიცისტი ამავე დროს 28 წლის განმავლობაში თბილისის სათავადაზნაურო ბანკსაც ედგა სათავეში. ილიას ორატორულ ხელოვნებაზეც ამახვილებს ყურადღებას: „როცა საჯარო თავყრილობაზე სიტყვას მოითხოვდა, ყველა სულგანაბული უსმენდა, ინტერესითა და დიდი სიამოვნებით, ვინაიდან მკაფიო და დახვეწილი იყო მისი ფრაზები (wie gemeißelt waren die Sätze seiner Rede), ნათელი და დასრულებული – აზრები, მშვენიერი – მათი გამოხატვის მანერა“.

სიყვარულით იგონებს საგურამოში ილიას გვერდით გატარებულ დღეებს: „დიდებული იყო წუთები, როცა მშვენიერ საგურამოში მთვარით განათებულ ღამეებში მის გვერდით აივანზე ვიჯექი, და იგი მშვიდი, მაგრამ სახეიმო კილოთი გოეთეზე, შილერსა და სხვა დიდ პოეტებზე საუბრობდა. ეს ამაღლებული (weihevoll) წუთები იყო. მახლობელი ტყიდან ჭრიჭინობლების ხმა მოისმოდა და ბუბულები გალობდნენ, სახლის უკან, ვეებერთელა კაკლებქვეშ, შადრევანი ჩუხჩუხებდა, შორს კი მთვარის ვერცხლშერეულ ზღაპრულ ღამეში არაგვი ხმაურობდა. როგორ უყვარდა ეს დიდებული, ხშირი ბალებითა და ტყიანი მთებით გარშემორტყმული არემარე! აქ დაიბადა ბევრი მისი ლექსი, აქ მაცნობდა თავისი მშობლიური ქვეყნის პოეტურ საგანძურს და აქ ჩაეყარა საფუძველი ჩვენს მეგობრობას, რომელიც ოც წელიწადზე მეტხანს, მის უეცარ გარდაცვალებამდე, გრძელდებოდა და ამ ხნის განმავლობაში მწიკვლი არ მიჰკარებია (niemals eine Trübung erfuhr)“.

თავის დიდ მეგობართან გამოსათხოვარ ამ წერილს არტურ ლაისტი პირდაპირ ასე იწყებს:

„მასების ქმედება კი არ არის ხალხთა ცხოვრებაში ტონის მიმცემი, არამედ მაღალი სულიერი თვისებების მქონე ადამიანთა მოღვაწეობა“ („Nicht die Betätigung der Massen gibt im Leben der Völker den Ausschlag, sondern das Wirken der führenden Geister“).

მართალია, ა. ლაისტი თავის წიგნში „მოგზაურის დღიურები“ („Tagebuch eines Wanderers“) გვარწმუნებს, ილიასა და მე „ერთი და იგივე მსოფლმხედველობა და ერთი და იგივე იდეალები გვქონდაო“ [100, 195], მაგრამ

ცნობილია ქართველი მწერლის სრულიად საწინააღმდეგო შეხედულება ამ საკითხზე. 1872 წელს ილია ჭავჭავაძე დავით ერისთავს სწერს: „ეგ ოხერი ჩვენი ისტორია... მარტო ომებისა და მეფეების ისტორიაა, ერი არსადა ჩანს... *საქმე ხალხია* და ხალხი კი ჩვენს ისტორიაში არა ჩანს“ [66, 34] (ხაზგასმა ჩვენი. – ლ. ბ.). ანდა გავიხსენოთ, თუნდაც, მისი მსჯელობა პოეტური გენიის შესახებ: „პოეტსა ხალხი დაჰბადავს და ხალხის ცხოვრება ძუძუს აწოვებს; ამ საფუძვლით ამბობენ: პოეზია ხალხის ცხოვრების გამოთქმელიაო. ჯერ უნდა ხალხმა დაიმუშაოს თავისი სულიერი ბუნება, შეანძრიოს თავისი უკვდავების ძარღვი, მოამზადოს მასალა თავის ცხოვრებითა და მერე თავისთავად, უთქვენ-ბრძანებლად ძლიერი სული გენიისა ძლიერად გამოსცემს პასუხს ხალხის განვითარებასა. თუნდა რომ იყვნენ ეხლა ჩვენში ბაირონის თანასწორნი ნიჭნი, ის ნიჭნი ბაირონის ოდენას თავის-დღეში ვერ იქმოდნენ; ის ნიჭნი საზრდოს ვერ იპოვნიან ჩვენს ცხოვრებაში“ [65, 45].

ხალხის როლის პრიმატის აღიარება იგრძნობა ილია ჭავჭავაძის ცნობილ გამონათქვამშიც: „ხალხია ენის კანონის დამდები და არა ანბანთ თეორეტიკა“ [65, 43].

ილია ჭავჭავაძის პიროვნებასა და შემოქმედებაზე არტურ ლაისტი კიდევ ერთხელ საუბრობს პოეტის თხზულებათა ერთტომეულის 1913 წლის გამოცემასთან დაკავშირებით (ამ პუბლიკაციას ნაწილობრივ უკვე შევეხეთ მეორე თავში). კერძოდ, იგი წერს: „ჭავჭავაძე თავისი ხალხის ნამდვილი წინამძღოლი (führender Geist) იყო, დიდებული ადამიანი, რომელიც ყველა სხვა ხალხის ისტორიაშიც სახელოვანი კაცი იქნებოდა (auf ansehnlicher Höhe gestanden hätte). გერმანელების მიმართ სიმპათიით იყო გამსჭვალული, დიდ პატივს სცემდა გერმანულ სულიერებასა (Geistesarbeit) და კულტურას და ჩვენი გოეთე მისი საყვარელი პოეტი გახლდათ“ (1913, № 47).

არტურ ლაისტის მთარგმნელობითი ოსტატობა გამოწველილვით არავის შეუსწავლია. მისი შემოქმედების ამ მხარეს მხოლოდ გაკვრით ეხებიან და ზოგადი შთაბეჭდილებების გამოთქმით კმაყოფილდებიან. ერთ-ერთი ამგვარი ზოგადი შთაბეჭდილება გერმანულ პოეტს ადოლფ ენდლერს ეკუთვნის, რომელმაც გასული საუკუნის 60-იან წლებში თვითონაც თარგმნა ქართველი პოეტები. მისი სიტყვით, არტურ ლაისტის თამამი, მაგრამ არცთუ მაღალმხატვრული თარგმანები („nicht alzu bildkäftige Nachdichtungen“), რომლებიც ხშირად ტიურინგიულ სამოგზაურო სიმღერებს (Wanderlieder) გვაგონებენ, გემოვნების მქონე ადამიანს

ვერ აღძრავს საიმისოდ, რომ ამ შორეულ პოეზიას უფრო საფუძვლიანად გაეცნოს“ [90, 1388].

ამ აზრს ადოლფ ენდლერი ქართული პოეზიისადმი მიძღვნილ წერილში გამოთქვამს, რომელიც ჟურნალ „ზინ უნდ ფორმის“ 1970 წლის მე-6 ნომერში გამოქვეყნდა. იმავე წერილში, სხვა ადგილას, იგი წერს: „ლაისტის ყველა (allesamt) თარგმანი ერთი და იმავე (თანაც ფრიად მოსაწყენი) პოეტისა გეგონება, ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებულ ქართველ ლირიკოსთათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი მათში წაშლილია. და მაინც უნდა გავიზიაროთ ის აზრი, რომელიც კუბამ 1954 წელს ჰუგო ჰუპერტის „ქართული არგანის“ წინასიტყვაობაში გამოთქვა: „გასული საუკუნის ბოლოს საქართველოში ცხოვრობდა ერთი გერმანელი და ცდილობდა, ეს ზღაპრული ქვეყანა გერმანულად აეხმიანებინა. მის გარჯას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ დღესაც საბჭოთა საქართველოში გერმანელი ხალხის მიმართ ესოდენ დიდი სიმპათიით არიან გამსჭვალულნი... მას კეთილი ნება ამოძრავებდა, მაგრამ ის არ იყო დიდი პოეტი, რამაც არ უნდა დააკნინოს ჩვენი ღრმა პატივისცემა მისი კეთილსინდისიერი მცდელობის მიმართ“ [90, 1400-1401].

რა შეიძლება ითქვას ამ კრიტიკული შეფასებების გამო?

ა. ენდლერი რომ წერს, არტურ ლაისტის თარგმანები ხშირად ტიურინგიულ სამოგზაურო სიმღერებს (ანუ გერმანულ ხალხურ სიმღერებს) გვაგონებენო, ჯერ კიდევ საკითხავია, ეს ნაკლი უფროა თუ ღირსება. ზოგიერთი პოეტის ლექსთა თარგმანებისთვის ეს შეიძლება ღირსება იყოს. აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილ წერილში (რომელზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი) ა. ლაისტი თვითონვე გვეუბნება, ამ ქართველი პოეტის ლექსები „გერმანულ თარგმანებში გერმანულ სიმღერებს ჰგვანან და გერმანულ მკითხველებშიც ერთსულოვანი მოწონება დაიმსახურესო“ („...sie in deutscher Übersetzungen wie deutsche Lieder anmuten und auch bei deutschen Lesern ungeteilten Beifall fanden“).

კუბას მიერ გამოთქმული შენიშვნის გამო, არტურ ლაისტი დიდი პოეტი არ იყო, უნდა ითქვას, რომ დიდი პოეტები იშვიათად არიან კარგი მთარგმნელები. ორიგინალური პოეტური ქმნილებების თხზვის ნიჭი სხვა რამ არის და სხვა განსაკუთრებული ნიჭი მთარგმნელისა.

ა. ენდლერის შთაბეჭდილება, თითქოს ა. ლაისტის თარგმანებში ყველა ქართველი პოეტი ერთმანეთს ჰგავს, არა გეგონია მართებული იყოს. როგორ შეიძლება ერთი პოეტის ლექსები გვეგონოს, ვთქვათ, ა. ლაისტის თარგმნილი გრიგოლ ორბელიანის „მუხამბაზი“ („გინდ მეძინოს...“) და ნიკოლოზ

ბარათაშვილის „მერანი“. ამაში დასარწმუნებლად ამ ლექსების დასაწყისთა ურთიერთ-შედარებაც კმარა:

Wenn ich schlumm're,
Du in meiner Seele lebst,
Wenn ich aufwach',
Du mir auf den Wimpern schwebst! [93, 15]

და

Fort trägt mich mein Roß auf ganz spurlosen Wegen,
Ein Rabe nur folgt mir mit wildem Geschrei.
Spreng vorwärts, o Roß, meiner Zukunft entgegen
Und mach mich von meiner Gedankenlast frei! [93, 38]

მაგრამ ჩვენ ამჯერად მხოლოდ იმ თარგმანებს განვიხილავთ, რომლებიც „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა. შევეცდებით ობიექტურად შევაფასოთ ისინი, ღირსებაც აღვნიშნოთ და ნაკლიც. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ ერთ ღროს ყველა თარგმანი ძველდება და ამ მხრივ ვერც არტურ ლაისტის მიერ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ შესრულებული თარგმანები იქნება გამონაკლისი. ხანდაზმულ თარგმანთა შეფასებისას ეს მომენტი არ უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან.

ა. ლაისტი აკმაყოფილებდა ყველა პირობას, რომელიც ჭეშმარიტ მთარგმნელს შეიძლება წავუყენოთ: მან იცოდა ქართული ენა, ცხოვრობდა საქართველოში, იცნობდა ჩვენი ხალხის ხასიათს, ზნე-ჩვეულებებს, ისტორიას, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თავის თანამედროვე ქართველ მწერლებთან, რომელთა თხზულებებსაც თარგმნიდა, მშვენივრად იცოდა, რაღა თქმა უნდა, მშობლიური გერმანული მწერლობა და თვითონაც იყო ნიჭიერი ლიტერატორი.

ა. ლაისტი ერთგან წერს: „ყოველი თარგმნილი ლექსის ღირსება, რა თქმა უნდა, ორიგინალის ტექსტის სხვა ენაზე ერთგულ და პოეტურ გარდათქმაში მდგომარეობს“, ხოლო შემდეგ იქვე კრიტიკულად აფასებს ჰაინრიხ ჰაინეს ლირიკის („სიმღერების წიგნის“) ტერ-გეორგიანისეულ თარგმანებს (ა. ლაისტმა სომხურიც იცოდა): „მე ვეცადე რამდენიმე [თარგმნილი] ლექსი ამ კრიტიკიუმით შემეფასებინა და შევამჩნიე, რომ გეორგიანის თარგმანი პოეტურობის თვალსაზრისით ცოტას მოიკოჭლებს“ (1907, № 25).

ახლა ჩვენ ვეცადოთ, ამავე, სავსებით მართებული, კრიტერიუმით შევაფასოთ „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული ა. ლაისტის მიერ თარგმნილი ლექსები ქართული პოეტებისა.

როგორც ვთქვით, ილიას სამი ნაწარმოები გამოაქვეყნა ა. ლაისტმა „კაუკაზიშე პოსტში“: „კაკო ყაჩაღის“ შესავალი, სათაურით „ბინდი ალაზნის ველზე“ („Abenddämmerung im Alasantale“), მდინარე არაგვისადმი მიძღვნილი მეხუთე თავი პოემიდან „აჩრდილი“, სათაურით „არაგვს“ („An die Aragwa“) და „გაზაფხული“ („Frühling“).

ა. ლაისტს განსაკუთრებით მოსწონდა „კაკო ყაჩაღის“ შესავალი. თავის ერთ პატარა წერილში, რომლის სათაურია „ურემი“, იგი წერს:

„ურმული“ პირდაპირ მშვენებაა ქართული მუსიკისა. მოვიგონოთ ილია ჭავჭავაძის „კაკო ყაჩაღიდან“ ის ადგილი, სადაც ურმის ჭრიალი ალაზნის მძინარე ველს აღვიძებს:

ყველას ეძინა, დღით ჰფეთქავს რაცა,
თითქო დაღლილა მიწაც და ცაცა!..
მხოლოდ კი ერთგან ურემი მძიმე
მიჭრიალებდა, გზას აღვიძებდა,
და ნაღვლიანად მასზედ მეურმე
მწუხარს სიმღერას დაჰლულუნებდა.
ლულუნი იგი ჩამრჩენია გულს,
მწუხარე არის, ვით გლოვის ზარი,
მაგრამ თუ ნაღველს მოჰბერს დაჩაგრულს,
უკუ-ჰყრის კიდეც, ვით ღრუბელს ქარი.

ეს მშვენიერი სტრიქონები მკითხველს გულში აწვეთებენ რაღაც წყნარ სევდას, ისევე როგორც გოეთეს პატარა ლექსი „მთათა მწვერვალნი“ [23, 281]. (იგულისხმება ი. ვ. გოეთეს ლექსი „მოგზაურის ღამის სიმღერა“ – „ყველა მწვერვალზე სიჩუმეა“ („Wanderers Nachtlied“ – „Über allen Gipfeln ist Ruh...“), რომელიც სათაურით „მთათა მწვერვალნი“ გრიგოლ ორბელიანმა თარგმნა მიხეილ ლერმონტოვის რუსული თარგმანიდან).

მოგონებებში, რომლის სათაურია „ილიას პირადი ცხოვრება“, ა. ლაისტი გადმოგვცემს თავის საუბარს ილია ჭავჭავაძესთან საგურამოს სახლის მშენებლობის დამთავრების შემდეგ. ილიას უთქვამს მისთვის: „ისე მოხარული

ვარ ამ საქმის კეთილად დაგვირგვინებითა და ამ მშვენიერი სახლით, თითქოს ჩემს სიცოცხლეში ამის მეტი არა გამეკეთებინოს რაო“.

– დიახ, ეს სახლი ერთ კარგ ლექსად ღირს, მეტად კი არა-მეთქი, – მივუგე მე.

– მეტად არა? – ღიმილით მკითხა ილიამ.

– რასაკვირველია, არა, პირიქით, მე მგონია, თქვენი „ბინდი ალაზნის ველზე“ მეტად ფასობს. ამ სახლის ქვაც აღარ დარჩება, ეს მშვენიერი ლექსი კი ისევე მოხიბლავს უცხოელს, როგორც ქართველს-მეთქი“ [23, 45-46].

ამრიგად, სრულიად აშკარაა, რომ „კაკო ყაჩაღის“ შესავალის სახით საქმე გვაქვს არტურ ლაისტის ერთ-ერთი უსაყვარლეს პოეტურ ქმნილებასთან. ამით ის გვინდა ვთქვათ, რომ იგი, ცხადია, ცდას არ დააკლებდა, ნიჭსა და ხელოვნებას არ დაიშურებდა, თავის მშობლიურ გერმანულ ენაზე მის ღირსეულად ასამეტყველებლად. ახლა წავიკითხოთ ეს თარგმანი თავიდან ბოლომდე:

Am Heimatshimmel hängt der Dämmerungsschleier
Und hingestreckt vom sanften Mondenschein
Der Berge Schatten hehr im Tale liegen,
Wo wild die Alasan rauscht durchs Gestein.

Der ewig blasse Mond, der Nächte König
Zieht still und feierlich am Himmel hin
Und flüstert leise mit den Riesengletschern,
Die silbernstrahlend in der Ferne glühn.

Im tiefen Äther hell die Sterne flimmern
Und heiter schau'n sie durch die Dämmernacht
Hin auf die stille Erde mit Behagen
Als wären sie verliebt in ihre Pracht.

Tief unter diesen ew'gen Lichtermeere
Schläft regungslos das herrlich schöne Tal,
Der Bergwind nur schleicht flüsend durch die Wälder
Und un der Tiefe braust der Wasserfall.

Er murr't und tobt, als grolle er den Menschen,
Als sei zuwider ihm ihr eitles tun,
Und schweigend lauschen ihm die hohen Berge,
Die frei vom Menschenjoch im Äther ruh'n.

Es schlummert alles, was am Tage atmet,
Als wären Erd und Himmel lebensmüd.
Den Weg nur weckt das Knarren eines Wagens
Und eines Furmanns traurig Wanderlied.

Ach, dieses Lied klingt mir im Herzen weiter,
Wie eine Sterbeglocke hallt sein Ton.
Doch mag's dem Leidenden auch Trauer bringen,
Weht es den Harm doch wieder davon.

ა. ლაისტს პოემის შესავალი როგორც დამოუკიდებელი ლირიკული ლექსი, ისე უთარგმნია და თვითვე დაუსათაურებია. ამის გამო ტექსტში ზოგიერთი აუცილებელი ცვლილება შეუტანია.

თხრობის წარსულ დროში დატოვება არაბუნებრივად აღიქმებოდა, განსაკუთრებით იმ ადგილას იქნებოდა ეს საჩოთირო, სადაც წარსული დროის შესაფერისი ჩვენებითი ნაცვალსახელია გამოყენებული: „შორნი მნათობნი მოკამკამენი *იმ* მწუხარს ღამეს მხიარულობდნენ“. კითხვას – რომელ მწუხარს ღამეს? – მხოლოდ პოემის შემდგომი ტექსტი უპასუხებს. ამიტომ თარგმანში ყველა ზმნა აწმყოშია: zieht, flüstert, flimmern...

მეურმისა და ამავედროულად, ცხადია, ავტორის ნაღველის მიზეზიც მხოლოდ მთელი პოემის წაკითხვის შემდეგ ხდება ნათელი. ამიტომ, რაკი პოემის შესავალი დამოუკიდებელ ლირიკულ ქმნილებად წარმოადგინა, მთარგმნელს იმაზეც უნდა ეზრუნა, რომ გერმანელ მკითხველს არ გასჩენოდა შეკითხვა, რას გამოუწვევია მეურმის სევდა. ამის გამო თარგმანში ორი ისეთი ფრაზა ჩნდება, რომელთა შესატყვისი დედანში არ არის. კერძოდ, ილიასთან არაფერია ნათქვამი, რად ემდუროდა ალაზანი კაცს. დედანშია:

და ალაზანი შეუპოვარი

ჰჩიოდა, თითქო კაცს ეძღუროდა,
მის ბუბუტს მარტო მთაი მღუმარი
დაფიქრებული ყურს მიუპყრობდა. [64, 159]

ა. ლაისტის თარგმანში კი ამ ადგილას ვკითხულობთ: „ის (ალაზანი) ბუზლუნებს და ბობოქრობს, თითქოს ადამიანებს უბრაზდება, *თითქოს აღიზიანებდეს მთი ამაო ცოდვილი (წვალება)*“. და იმავე სტროფში, კვლავაც ორიგინალისაგან განსხვავებით, ასეთ რამესაც გვეუბნება: მთები, რომლებიც ალაზანს ყურს უგლებენ, *ადამიანის უღლისგან* (vom Menschenjoch) თავისუფალნი არიანო.

ამ ჩამატებებით ა. ლაისტმა ადამიანთა ურთიერთობებში არსებულ უსამართლობაზე მიანიშნა (ახსენა რა *ადამიანის უღელი*) და კაცთა ამქვეყნიური წვალების ამოებაზეც ჩამოაგდო სიტყვა. ეს მინიშნებები სრულიად საკმარისია, რომ მკითხველის აზრი სათანადო გეზით წარიმართოს და მეურმისა და ლექსის ავტორის ნაღველი აღარ დარჩეს აუხსნელ-გაუგებარი.

თარგმანი დედანზე ორი სტრიქონით ნაკლებია. მოსაზღვრებითმიანი *ერთად-ერთი* ორსტრიქონიანი სტროფი – „ყველას ეძინა, დღით ჰფეთქავს რაცა, / თითქო დაღლილა მიწაც და ცაცა!...“ – ა. ლაისტმა მომდევნო სტროფს შეუერთა, ხოლო ამ უკანასკნელის შინაარსიც ორ სტრიქონში ჩაატია, რაც ძალზე ოსტატურად მოიმოქმედა, მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ ეს ერთადერთი ორტაეპიანი სტროფი (სხვა ყველა ოთხტაეპიანია) აქ მიჯნასავით არის: მის ზემოთ მარტო პეიზაჟია, ადამიანის გარეშე, მის ქვემოთ კი ბუნების ფონზე მეურმე და მისი ჭრიალა ურემი გამოიკვეთება. ასე რომ, ის ორტაეპიანი სტროფი შინაარსობრივი ცვლილების მომასწავებელი ვერსიფიკაციულ-ინტონაციური სიგნალია. ამიტომ სასურველი იყო მისი შენარჩუნება.

სალექსო რიტმი მთარგმნელს წარმატებით შეურჩევია: ის კარგად ესადაგება ლექსის დინჯს, სევდიან განწყობილებას და იმ სიმყუდროვეს, აღწერილ პეიზაჟში რომ არის დასადგურებული.

განსაკუთრებული აზრობრივი და ემოციური დატვირთვით გამოირჩევა ბოლო სტროფი, მეტადრე – ბოლო ორი სტრიქონი: „მაგრამ თუ ნაღველს მოჰბერს დაჩაგრულს („ღულუნი იგი“, ანუ მეურმის სიმღერა. – ლ. ბ.), / უკუ-ჰყრის კიდეც, ვით ღრუბელს ქარი“.

საერთოდ, ილიას უყვარს და ეხერხება კიდეც რთული, ამბივალენტური, წინააღმდეგობრივი გრძნობების გადმოცემა, რომლებიც მეტყველებაში ანტონიმებით გამოიხატებიან და პარადოქსის ფორმა აქვთ (გავიხსენოთ მისი

„გულში რაღაც მზიანი ჩრდილი იყო“ „გლახის ნაამბობიდან“). მეურმის სიმღერით მოგვრილი ეს წინააღმდეგობრივი განცდა შეიძლება ასე გაიშიფროს: ნალვლიანი სიმღერა, ცხადია, ნალველს აღძრავს, მაგრამ თავად მღერის და სმენის პროცესი აქარვებს კიდევ სევდას (ხელოვნების ძალა!).

ლექსის ფინალის ეს აზრობრივ-ემოციური მომენტი თარგმანში წარმატებით არის გადატანილი:

Doch mag's dem Leidenden auch Trauer bringen,

Weht es den Harm doch wieder davon.

ბოლო სტრიქონში არ არის ორიგინალში არსებული შედარება – „ვით ღრუბელს ქარი“. ამ სტრიქონის ა. ლაისტიხისეული თარგმანი იდენტურია ლ. ტარკოვსკის ბევრად უფრო გვიანდელი რუსული თარგმანისა: „Но и скорнь рассеивает он“ [71, 309]. ამ შედარებას დედანში რაიმე განსაკუთრებული მხატვრული დატვირთვა არა აქვს, ამიტომ მისი არარსებობა თარგმანში დიდ დანაკლისად ვერ ჩაითვლება.

საინტერესოა „გლოვის ზარის“ თარგმანი. „ზარი“ ქართულში ბევრ რამეს ნიშნავს. ამ ლექსში იგი, ცხადია, იმ მნიშვნელობით არის ნახმარი, რომელიც „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ ასეა ახსნილი: „სამგლოვიარო უსიტყვო გალობა მიცვალებულის გასვენებისას“ [51, სვ. 98]. გერმანულში ამის შესატყვისი იქნება *Klagelied* ან *Klagegesang*. მაგრამ სიტყვა „ზარის“ პოლისემანტიკურობა მთარგმნელს საშუალებას აძლევს „გლოვის ზარი“ ასე გადათარგმნოს: „*Sterbeglocke*“. ამ სიტყვას ღუდენის ლექსიკონი ამგვარად განმარტავს: „ზარი, რომელსაც რეკავენ ვინმეს გარდაცვალებისას ან დაკრძალვისას“ [89, 1465]. სხვათა შორის, ლ. ტარკოვსკის რუსულ თარგმანშიც ასეთივე ვითარებაა: „გლოვის ზარის“ ადგილას იქ არის არა *причитание*, არამედ – „*похоронный перезвон*“ [71, 309].

ამ ლექსის „კაუკაზიშე პოსტისეული“ პუბლიკაცია უმნიშვნელოდ განსხვავდება 1900 წელს გამოცემული კრებულის ტექსტისაგან. მეხუთე სტროფის მეორე სტრიქონი ასე იკითხებოდა: „Als **wär** zuwider ihm ihr eitles Tun“ [93, 49]; „კაუკაზიშე პოსტში“ კი ასეა: „Als **sei** zuwider ihm ihr eitles Tun“. ორივე ხაზგასმული სიტყვა ზმნის კავშირებით ფორმას გამოხატავს (ქართულად: „ითიქოს აღიზიანებდეს მათი ამოო ცოდვილი“). ეს ცვლილება,

როგორც ჩანს, მეტი კეთილხმოვანების მიღწევას ემსახურება – სტრიქონში ოთხი ი ხმოვანი იყო და ახლა მათ მეხუთეც დაემატა. აქედან კარგად ჩანს, როგორი რულუნებით ეპყრობოდა ა. ლაისტი თავის თარგმანებს, აზუსტებდა და ხვეწდა ადრე გამოქვეყნებულ ტექსტებს. თუ ეს თარგმანი მომავალში კვლავ დაიბეჭდება, მასში ეს ცვლილება გათვალისწინებული უნდა იქნეს, ვითარცა მთარგმნელის ბოლო ნება.

საერთოდ, ლექსიკის მხრივ ეს თარგმანი ძალიან ახლოს არის ორიგინალთან. მაგალითად, ილიას მიერ გამოყენებული 50 არსებითი სახელიდან ა. ლაისტი ზუსტად თარგმნის 32-ს (64 პროცენტს), 5 არსებითი სახელის სემანტიკა თარგმანში ოდნავ შეცვლილია, 13 აღარ არის და ამდენივე ახალია. ეს ცვლილებები ძირითადად პოემის შესავლის დამოუკიდებელ ნაწარმოებად გადაკეთებამ გამოიწვია (ამაზე ზემოთ უკვე ვილაპარაკეთ).

კარგად გვესმის, რომ ამგვარ სტატისტიკას მხატვრული თარგმანის შესაფასებლად დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ თუ მაინც მივმართეთ მას, მხოლოდ იმიტომ, რომ „გაზაფხულის“ („ტყემ მოისხა ფოთოლი...“) თარგმანში სრულიად განსხვავებული სურათია. ჯერ თვით თარგმანს გავეცნოთ:

Wieder lacht die milde Sonne
Und die Lerche singt,
Alles schwelgt in süßer Wonne,
Die der Frühling bringt.

Längst schon prangt in Feld und Hainen
Frischer Blumentand.
Wann wird dein Lenz doch erscheinen,
Teures Heimatland?

ილიას მიერ გაზაფხულის სურათის დასახატავად გამოყენებული ლექსიკიდან თარგმანში თითქმის აღარაფერია დარჩენილი, თუმცა ლექსის იდეა (პოეტი უმზერს ბუნების საგაზაფხულო ზეიმს, მაგრამ გულს არ უხარებს ეს – იგი წუხს, რომ მისი სამშობლოს ჭეშმარიტი გაზაფხული ჯერ არ დამდგარა) ზუსტად არის თარგმანში გადმოცემული.

ნუთუ ასე გაუჭირდა ა. ლაისტს *ტყის, მერცხლისა და ვაზის* გამოყენებით გაზაფხულის სურათის დახატვა! (ამათ ნაცვლად თარგმანში არის *მზე, ტოროლა, ყვავილები*. სხვათა შორის, ამ ლექსის თარგმანის პირველ ვარიანტში, რომელიც

1887 წლის ანთოლოგიაშია დაბეჭდილი, იყო კაზი – Rebe, მაგრამ მეორე გამოცემის შესწორებულ ვარიანტში მის ნაცვლად უკვე ყვავილებია). ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ის ხომ მაინც ძალიან ადვილი იყო, Lerche-ს (ტოროლას) ადგილას მარცვალთა იმავე რაოდენობის და ისეთივე მახვილის მქონე Schwalbe (მერცხალი) ეხსენებინა! კრებულის მეორედ გამოცემისას (1900 წ.) ა. ლაისტი ამ თარგმანში ცვლილებები შეიტანა, ეს დეტალი კი ხელუხლებელად დატოვა.

მაგრამ საყურადღებოა, რომ აქსესუარი, რომელსაც ა. ლაისტი აქ იყენებს, ამავე მიზნით (გაზაფხულის სურათის დასახატავად) გამოყენებული აქვს გოეთეს თავის უპოპულარეს ლექსში „სამაისო სამღერა“ („Mailied“. ამ სათაურით გოეთეს ორი ლექსი აქვს. ჩვენ იმას ვგულისხმობთ, ასე რომ იწყება: „Wie herrlich leuchtet mir die Natur!“). ერთადერთი ჩიტი, რომელიც ამ ლექსში იხსენიება, სწორედ Lerche-ა („So liebt die Lerche Gesang und Lust“. ქართულად: „ასე უყვარს ტოროლას სიმღერა და ხალისი“), ისევე როგორც ა. ლაისტის თარგმანში, გოეთეს ამ ლექსშიც ერთმება ერთმანეთს Wonne (ნეტარება) და Sonne (მზე):

Und Freud und Wonne

Aus jeder Brust.

O Erd, o Sonne!

O Glück, o Lust! [94, 33]

სხვათა შორის, გოეთეს ამ ლექსში სტროფების კენტი – პირველი და მესამე – სტრიქონები გაურითმავია. მხოლოდ ციტირებულ – მესამე – სტროფში ერთმებიან ისინი ერთმანეთს იმ სიტყვებით (Wonne-Sonne), რომლებსაც ა. ლაისტიც იყენებს სარიტმოდ თავის თარგმანში.

უნდა ვიფიქროთ, ა. ლაისტი შეგნებულად მოიქცა ასე, რათა თარგმანის წამკითხველს (მეტ-ნაკლებად განათლებულ წამკითხველს) გოეთეს ეს უცნობილესი ლექსი გახსენებოდა, რის შემდეგაც მკითხველისთვის ადვილი შესამჩნევი იქნებოდა ორი სხვადასხვა ერის – სვებედნიერი და დამონებული ერების – პოეტთა რადიკალურად განსხვავებული დამოკიდებულება ბუნების განახლების ზემოქმედებაზე. სტილის ანალიზის ცნობილი სპეციალისტი ტ. სილმანი დიდი გერმანელი პოეტის ამ ლექსის განხილვისას წერს:

„ბუნების შუაგულში დგას მგოსანი, სამყაროსადმი გულგახსნილი, მოზვიძე „მე“, რომელსაც გარესამყარო ეთამაშება, უცინის, მისთვის ბრწყინავს და ათრობს მას... [მისთვის] სამყაროს აბსოლუტურ კანონს სიყვარული ჰქვია. ეს არის სიყვარული, რომელიც აერთებს არამარტო ჭაბუკსა და ქალიშვილს, არამედ განმსჭვალავს ყველა ცოცხალ არსებას და ბუნების ყველა ძალას საერთოდ“ [106, 25-26].

ასეთი გახლავთ გერმანელი მგოსნის განწყობა ბუნების ზემოქმედებას.

ახლა კიბა აბაშიძეს მოვუსმინოთ, როგორ ახასიათებს იგი ქართველი პოეტის სულიერ მდგომარეობას იმავე ვითარებაში:

„როცა პოეტი (საუბარია ილია ჭავჭავაძეზე. – ლ. ბ.) ბუნებას გვისურათებს, მას არც ბუნების გარეგანი სიმშვენიერე იტაცებს, არც ის გავლენა, რომელიც მას აქვს პოეტზედ ამა თუ იმ განწყობილების დროს; როცა ბუნება ხარობს, როცა „აყვავებულა მდელო, აყვავებულან მთები“, სამშობლო აგონდება და სევდიანად ეკითხება: „მაძულო საყვარელო, შენ როსლა აყვავდებიო?“ [1, 229].

თუკი ამ თარგმანთან დაკავშირებით გამოთქმული ჩვენი ეს ვარაუდი სწორია, მაშინ საქმე გვაქვს თარგმნის მეტად საინტერესო შემთხვევასთან: ა. ლაისტი დედნის ტექსტის ისეთი შეცვლით, რომელიც არ ხელყოფს ორიგინალის მხატვრულ იდეას, ახერხებს მკითხველს კომენტარის გარეშე მიანიშნოს ორი განსხვავებული ბედისა და მდგომარეობის მქონე ქვეყნის პოეტთა განსხვავებულ დამოკიდებულებაზე ერთი და იმავე მოვლენისადმი.

მეორედ გამოცემისას ცვლილებები შეეხო მეორე სტროფს (ეს ვარიანტია გამეორებული „კაუკაზიში პოსტშიც“). ბოლო ორი სტრიქონი ასე ჟღერდა:

Wann erwachst denn du zum Leben,

Teures Vaterland! [92, 59]

ქართულად:

როდის გაცოცხლდები შენ,

ძვირფასო სამშობლო!

ეს ვარიანტი თვით მთარგმნელის მიერვე სამართლიანად იქნა უკუგებული.

საქმე ის გახლავთ, რომ „გაზაფხულის“ ტექსტი ორ ნაწილად იყოფა: პირველ ექვს სტრიქონში რეალური გაზაფხული, ბუნების გამოღვიძებაა დახატული, ბოლო ორ სტრიქონში კი არის ნატვრა გაზაფხულისა გადატანითი მნიშვნელობით – ნანატრი გაზაფხული აქ სამშობლოს თავისუფლებაა.

ეს მკაფიოდ არ ჩანდა თარგმანის აღრინდელ ვერსიაში.

მხატვრული იდეის გამოკვეთას დედანში ხელს უწყობს ლექსის ორივე ნაწილში ერთი და იმავე სიტყვის „ყვავების“ არსებობა – ამ ზმნით მყარდება კავშირი ტექსტის ორ ნაწილს შორის და ამის შედეგად გამოიკვეთება მხატვრული იდეა. პერიფრაზით რომ ვთქვათ: ბუნება კი *ყვავის*, მაგრამ შენ როსლა *ყვავდები*, ჩემო სამშობლო?

ორივე ნაწილის ამნაირად დამაკავშირებელი სიტყვა თარგმანის პირველ ვარიანტში არ იყო. ახალ ვარიანტში ის გაჩნდა. ეს არის „გაზაფხული“ (პირველ ნაწილში – Frühling, მეორეში – მისი სინონიმი Lenz). ანუ, კვლავაც პერიფრაზით რომ ვთქვათ, ბუნებაში *გაზაფხულია*, შენი *გაზაფხული* კი როდის დადგება, ჩემო სამშობლო?

ზემოთქმულიდან, ვფიქრობ, კარგად ჩანს, რაოდენ გულმოდგინედ მუშაობდა ა. ლაისტი თარგმანის დასახვეწად.

დიდი გადამუშავება განუცდია „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილ ილიას მესამე პოეტური ქმნილების თარგმანს. ეს გახლავთ „არაგვს“ („An die Aragwa“) – პოემა „აჩრდილის“ მეხუთე თავი.

პირველი ვარიანტი, 1887 წლის ანთოლოგიაში რომ დაიბეჭდა, სრულიად განსხვავდება მეორე ვარიანტისაგან, რომელიც „ქართველი პოეტების“ 1900 წლის გამოცემაში და „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნდა. უფრო სწორად, ეს მეორე ვარიანტი კი არა, ახალი თარგმანია: შეიცვალა სალექსო საზომი და გარითმვის წესი (პირველი ჯვარედინი რითმებით არის შესრულებული, მეორეში კენტი სტრიქონები გაურითმავია. ილიასთან „აჩრდილის“ ამ მონაკვეთში მოსაზღვრე რითმებია), პირველი ვარიანტი აზრობრივად ძალიან დაშორებულია დედანს, შეიძლება ითქვას, ეს თარგმანი კი არა, ა. ლაისტის ლექსია, დაახლოებით იმავე თემაზე დაწერილი.

შევადაროთ ერთმანეთს ორივე თარგმანის ბოლო სტროფები.

1887 წლის გამოცემიდან:

Wie oft schau ich nicht hin auf deine Wellen,
Als wollt' ich jenen Glanz zurückverlangen!
Doch wie mit Eile sie vorüberschnellen
Und eilend lispeln sie mir zu: Vergangen!

ქართულად:

რა ხშირად ჩავყურებ მე შენს ტალღებს,
თითქოს ვთხოვ მათ იმ [ძველი] ბრწყინვალეების დაბრუნებას!
მაგრამ აჩქარებულნი ჩამიქროლებენ
და ჩამჩურჩულებენ: გარდასულია!

1900 წლის კრებულისა და „კაუკაზიშე პოსტის“ ვარიანტი:

Ich träumte hier von grauer Zeit
Und fragte dich nach alten Tagen,
Doch nur das Blut, das einst hier floß,
Gab Antwort mir auf meine Fragen.

ქართულად:

აქ მე მეზმანებოდა რუხი დრო
და გეკითხებოდი ძველ დღეებზე,
მაგრამ მხოლოდ სისხლი, ოდესღაც აქ დაღვრილი,
მაძლევდა პასუხს ჩემს შეკითხვებზე.

ახლა ორიგინალს შევადართო ეს თარგმანები:

რას ვეძებდი მე? ჩემ ქვეყნის წარსულს,
შენ-წინ დაღუპულს ჩემს ძველსა მამულს, –
და მარტო სისხლი ჩემს თვალს დაღალულს
აძლევდა ხოლმე გულსაკვდავ პასუხს.

როგორც ვხედავთ, ახალი ვერსია აზრობრივად უფრო დაახლოებულია დედანს, აქ უკვე გვაქვს დედნისეული კომპარული, სისხლიანი ხილვა, რომლის კვალიც არ ჩანდა პირველ ვარიანტში.

აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილ საიუბილეო წერილში (1908, № 25) არტურ ლაისტი მკითხველს იუბილარის პოეზიაზეც ესაუბრება, უწოდებს მას ჭეშმარიტ მგოსანსა და აღფრთოვანებულ მომღერალს (ein Sänger von hoher Begeisterung), „რომელიც ყველა სხვა ხალხის ლიტერატურაშიც თვალსაჩინო ადგილს დაიკავებდა... და რომლის ლექსებიც მუდამ მოხიბლავენ მის თანამემამულეთ და მათთან ერთად ნამდვილი პოეზიის ყველა მოყვარულს“.

საყურადღებოა ა. ლაისტის მსჯელობა აკაკის შემოქმედებითს მეთოდზე: „აკაკი წერეთლის ლექსები თავისი საფუძვლითა და არსებით რეალისტურია, – წერს იგი, – მაგრამ ხშირად მათი პოეტური ჯაღო დამატყვევებლად მოქმედებს და ამაღლებული, საზეიმო ტონი, რომელსაც იგი ზოგჯერ მიმართავს, დიდებულ, მარადიული მშვენიერებისადმი აღვლენილ ლოცვადა ჟღერს“.

ა. ლაისტი მხოლოდ აკაკის ლირიკას ეხება, აღნიშნავს მისი ლექსების თემატურ მრავალფეროვნებას, მათ ავტორს ჭეშმარიტ ეროვნულ პოეტს უწოდებს, რომელიც თავისი ხალხის ყველა თვისებას ასახავს – ღირსებასაც და ნაკლსაც (Tugenden und Gebrechen). მაგრამ ამასთანავე, – განაგრძობს გერმანელი მწერალი, – ამ ლექსებში იმდენი ზოგადადამიანური განცდაა, ისეთი სიცხადეა, რომ ისინი გერმანულ თარგმანებში გერმანულ სიმღერებს ჰგვანან (sie in deutscher Übersetzungen wie deutsche Lieder anmuten) და გერმანელ მკითხველებშიც ერთსულოვანი მოწონება დაიმსახურესო.

გასაგები მიზეზების გამო ა. ლაისტი ვერაფერს ამბობს აკაკიზე, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების რუპორზე, მხოლოდ მიანიშნებს ამის შესახებ, როცა წერს, რომ მისი ლექსების კეთილხმოვან სტროფებსა და მშვენიერ სახეებში უკვდავყოფილია ყოველივე ის, რაც მის მშობელ ხალხს ამოძრავებდა, ახარებდა და აღონებდა წარსულში და ამჟამადაცო (Was sein Volk in Vergangenheit und Gegenwart bewegt, erfreut und betrübt hat...).

აკაკის სამი ლექსის საკუთარი თარგმანები შეურჩევია არტურ ლაისტს იმავე ნომერში გამოსაქვეყნებლად. ერთი მათგანი „ჩემი სურვილი“ (დედანში მას „სურვილი“ ჰქვია) ალეგორიული ნაწარმოები გახლავთ. აქ აკაკი მისთვის ჩვეულ მხატვრულ ხერხს იყენებს – სატრფოს მიმართავს და სამშობლოს გულისხმობს:

მინდა, რომ ჩემსა სატრფოსა
ვხედავდე თავისუფალსა,
რომ ძალით ვერ აშინებდნენ,
ვერც ნებით უხვევდნენ თვალსა. [60, 7]

ალეგორიულობა თარგმანშიც მკაფიოდ იგრძნობა, თუმცა იქ დედნისეული პოლიტიკური სიმძაფრე რამდენადმე შესუსტებულია იმით, რომ სიტყვა „თავისუფალი“ („ვხედავდე თავისუფალსა“) მთარგმნელს „ბედნიერებით“ შეუცვლია („Langes Glück wünsch’ ich der teurn Lieben“ – „ხანგრძლივ ბედნიერებას ვუსურვებ ძვირფას სატრფოს“). სხვათა შორის, ამ სიტყვას

(„თავისუფალსა“) ლექსის ქართულად პუბლიკაციის დროსაც შეუქმნია პრობლემები: როცა „სურვილი“ პირველად გამოქვეყნებულა „დროებაში“ (1880, № 14), ცენზურული მოსაზრებებით „თავისუფალსა“ ასე ყოფილა დაქარაგმებული „თ სა“ [60, 447].

ეს გაბედული ლექსი, რომლის ალევგორიული სამოსი იმდენად გამჭვირვალეა, რომ ყველაზე გულუბრყვილო მკითხველსაც არ გაუჭირდება მისი ნამდვილი აზრის ამოცნობა, საკმაოდ კარგად ჟღერს ა. ლაისტის თარგმანში, რომელიც ჯვარედინი რითმებით არის შესრულებული (დედანში ინტერვალიანი რითმა გვაქვს – კენტი სტრიქონები გაურითმავია). ორიგინალის ოთხი სტროფიდან ა. ლაისტი არ თარგმნის ბოლო სტროფს, სადაც პოეტს თითქოს დაავიწყდა ამ ლექსს „სატროფოზე“ რომ წერს, და ხელი აიღო ალევგორიულ რიტორიკაზე:

მინდა, რომ ... მაგრამ, ეჰ კმარა,
ფრთა შევაკვეცოთ სურვილსა,
თორემ რა მოჰკლავს უფსკრულსა
მამულიშვილის წყურვილსა?!

დედანში ყოველი სტროფი ერთნაირად იწყება: „მინდა, რომ“. ეს რიტორიკული ფიგურა (ანაფორა), რომელიც კომპოზიციურად კრავს ნაწარმოებს, თარგმანში გადატანილი არ არის. შესაძლოა, ამის გამოც გახდა თარგმანისთვის „ზედ-მეტი“ ბოლო სტროფი, სადაც მეოთხედ გამეორებულ „მინდა, რომ“-ს მრავალ-წერტილი მოსდევს: პოეტმა თითქოს ხელი ჩაიქნია – რომელი ერთი სურვილი მოგახსენოთ!

ეს ნიუანსები, მეტად მნიშვნელოვანი ამ ლექსისათვის, ა. ლაისტის თარგმანში დაიკარგა, მაგრამ ამ სახითაც იმ დროისთვის ასეთი ერთობ თამამი პოეტური ქმნილების კავკასიელ გერმანელთა გაზეთში დაბეჭდვა მისასაღმებელი ფაქტია.

აკაკის „სალამურიც“ უაღრესად პოლიტიზებული ლექსია და აშკარად საქართველოში რუსეთის ბატონობის წინააღმდეგ არის მიმართული. ამ ლექსში ნახსენებია *სკვითები*, რომლებიც პოეტის სამშობლოს „მყუდროებას უშფოთებენ“. ამის გამო გიორგი აბზიანიძე წერს: „სალამური“ პირველი ლექსია, რომელშიც აკაკი ახსენებს სიტყვას „სკვითები“ თვითმპყრობელური რუსეთის მნიშვნელობით. ეს სიტყვა შემდგომში აკაკის პოლიტიკური ლირიკის განუყრელ თანამგზავრად იქცევა, მისთვის ესოდენ საძულველი ცარიზმის მოხერხებულად გაკიცხვისათვის“ [3, 125].

თარგმანში აღარც ეს „სკვიტებია“, აღარც „საქართველოს მწარე მოთქმა“, არც – „თავგანწირულს მამულის მცველს / წარმოვიდგენ მაშინ ქართველს: / მტერს შეჰყვირის: „ჰკა მაგასა!“ / გამოსული ბრძოლისა ველს“ [59, 87-88].

სულ სამი სტროფი უთარგმნია ა. ლაისტს ამ ათსტროფიანი ლექსისა (ამას სათაურშივე მიანიშნებს: „Aus „Salamuri“ (Schalmei)“ – „სალამურიდან“). ის რაც თარგმანში დარჩა, აღიქმება, როგორც სამშობლოდან შორს მყოფი ადამიანის ნოსტალგია. ეს არის და ეს!

„სალამურის“ „კაუკაზიშე პოსტისეული“ პუბლიკაცია ოდნავ განსხვავდება 1900 წლის კრებულში დაბეჭდილი ტექსტისგან. იყო: „Warum hallt **mir** kein Ton im Herzen wieder“ [93, 73] (ქართულად: „რატომ აღარ ჟღერს არავითარი ბგერა ჩემს გულში“); არის: „Warum hallt **nur** kein Ton im Herzen wieder“ (ქართულად: „რატომ აღარ ჟღერს არავითარი ბგერა გულში“). ამ ჩასწორების შედეგად ფრაზა სასაუბრო მეტყველებას დაუახლოვდა.

მესამე ლექსი აკაკი წერეთლისა, „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი, არის „ხალხური“ („მინდვრად ეგლო თეთრი ქვა...“). ა. ლაისტის თარგმანში იგი უსათაუროდ არის წარმოდგენილი.

შინაარსობრივი პარალელიზმის პრინციპზე აგებულ ცნობილ ერთსტროფიან ქართულ ხალხურ ლექსს აკაკი უმნიშვნელო ცვლილებებით იმეორებს და შემდეგ განავრცობს თავის მიერ შეთხზული სამი, იმავე პარალელიზმის პრინციპით შესრულებული, სტროფით.

ურთულესი სათარგმნელია ასეთი ლექსი. ხალხური პოეზიისთვის დამახასიათებელი შინაარსობრივი პარალელიზმი, როცა სტროფის პირველ-მეორე და მესამე-მეოთხე ტაეპებს აზრობრივად ერთმანეთთან არაფერი აქვთ საერთო და მხოლოდ ვერსიფიკაციულად არიან დაკავშირებული, რაღაც ილუმალ მიზეზით არათუ უცნაურობად არ აღიქმება, მომხიბლავიც კია:

მინდორს ეგლო თეთრი ქვა,
დაკარ ხელი, თან ამყვა...
ქალო, შენი სიყვარული,
სადაც წაველ, თან წამყვა.

მაგრამ თარგმანში ასეთი ლექსის შინაარსის ზუსტად გადატანით ყოველთვის როდია შესაძლებელი ორიგინალის შესატყვისი მხატვრული ეფექტის მიღწევა. შინაარსობრივი პარალელიზმისთვის დამახასიათებელი პირობითობა შეიძლება გაუგებრობად იქცეს სხვა ენაზე გარდათქმისას. ეტყობა, ამგვარი საშიშროება

იგრძნო ა. ლაისტმა აკაკი წერეთლის ამ ლექსის თარგმანზე მუშაობისას და ამიტომაც აზრობრივად დაუკავშირებია პარალელური შინაარსები ერთმანეთთან. ქვა, რომელიც მინდვრად იპოვა ლექსის ლირიკულმა გმირმა, სიყვარულის ქვა ყოფილა, სიტყვასიტყვით – სიყვარულის ცეცხლის გამონაშუქი („der Liebe Glutenschein“) და მან ტრფობა აღანთო მპოვნელის გულში. წლების შემდეგ სიყვარულის ნეტარება ტანჯვად იქცა. ამიტომ ლირიკული გმირი ქვას ისევ გზაზე დებს, რათა სხვამ იპოვოს და ახლა მისი გული აღავსოს სიყვარულმა. პირველი სტროფის ბწკარედული თარგმანი ასეთი იქნება:

გზაზე ვიპოვე ერთი ჭრელი ქვა,
განძვივით შევინახე ის უბეში.
მაგრამ არა, ეს იყო სიყვარულის ცეცხლის გამონაშუქი,
რომელსაც წლების განმავლობაში ნეტარებით ვატარებდი.

თეთრი ქვის მაგივრად თარგმანში რომ *ჭრელი* ქვა არის, ეს ნაკლებმნიშვნელოვანი ცვლილებაა იმასთან შედარებით, რაზეც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი და რის შედეგადაც ლექსის აზრობრივი შინაარსი დედნისას საგრძნობლად დაშორდა. თუმცა ჯვარედინი რითმებით და სასიამოვნო, მელიოდური რიტმით შესრულებული თარგმანი მშვენივრად იკითხება – მართლაც ხალხური პოეზიის ყაიდაზე შექმნილი ლექსის შთაბეჭდილებას ახდენს. გავიხსენოთ არტურ ლაისტის ზემოთ ციტირებული სიტყვები: აკაკი წერეთლის ლექსები „გერმანულ თარგმანებში გერმანულ სიმღერებს ჰგვანან და გერმანულ მკითხველებშიც ერთსულოვანი მოწონება დაიმსახურეს“.

განსაკუთრებით შთაბეჭდავია ბოლო, მეოთხე სტროფი, რომელიც შინაარსობრივადაც უფრო ახლოს არის დედანთან. ჯერ ორიგინალი ვნახოთ:

იმ ქვას წვიმა დაასველებს,
ცრემლები – შენს სიყვარულს...
მაგრამ წვიმა ქვას ვერ ალბობს
და ცრემლები კაცის გულს.

ა. ლაისტის თარგმანი:

Regentropfen werden fallen auf den Stein,
Um die Liebe fallen Tränen heiß und schwer,
Doch ins kalte Herz dringt keine Glut mehr ein

Und der Stein erglänzt wie früher nimmermehr.

ქართულად უკანვე რომ ვთარგმნოთ, ასე იქნება:

წვიმის წვეთები დაეცემიან ქვას,
სიყვარულის ირგვლივ დაიფრქვევა (დაეცემა) ცხელი
და მძიმე ცრემლები,
მაგრამ გაციებულ გულში ველარ შეაღწევს ცეცხლი მეტად
და ქვა ველარასოდეს გაბრწყინდება ძველებურად.

უნაკლო ეს თარგმანები ნამდვილად არ არის, მაგრამ არტურ ლაისტი აქაც ორიგინალის საინტერესო წამკითხველად და ინტერპრეტატორად რჩება.

არტურ ლაისტი აქამდე მხოლოდ ქართული პოეზიის მთარგმნელად იყო ცნობილი. მაგრამ მას უთარგმნია და 1906 წელს „კაუკაზიმე პოსტის“ მე-11 ნომერში გამოუქვეყნებია ქართული მხატვრული პროზის ერთი ნიმუშიც: ანდრია დეკანოზიშვილის (1867-1955) ეტიუდი „პეპელა“ („Der Schmetterling“).

ეს ეტიუდი 1893 წელს დაიბეჭდა გაზეთ „კვალში“ (№ 41). იგი შესულია აგრეთვე ვლადიმერ წოწელიას მიერ შედგენილ და 1965 წელს გამოცემულ კრებულში „მოთხრობები“.

ანდრია დეკანოზიშვილმა სულ ხუთი ეტიუდი გამოაქვეყნა და ამის შემდეგ ხელი აიღო მწერლობაზე (მას ოდესის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი ჰქონდა დამთავრებული; გასაბჭოებამ ევროპაში მყოფს მოუსწრო და საბჭოთა საქართველოში დაბრუნებას ემიგრანტის ხვედრი ამჯობინა). საინტერესო ის გახლავთ, რომ ამ ხუთი ეტიუდიდან სამი თარგმნილია რუსულად – „პეპელა“ (გაზეთი „ნოვოე ობოზრენიე“, 1897, № 4507. თარგმნა ივანე ზურაბიშვილმა), „სულ ერთია, ხომ ველარ გამობრუნდება“ („ნოვოე ობოზრენიე“, 1898, № 4907, ესეც ივ. ზურაბიშვილმა თარგმნა) და „სხვისია, სხვისი!..“ (ჟურნალი „კავკაზსკი ვესტნიკ“, 1901, № 7. თარგმნა კ. ვიზიროვმა) – ხოლო ერთი მათგანი გერმანულადაც უთარგმნია არტურ ლაისტს.

ანდრია დეკანოზიშვილის გამოსვლამ ლიტერატურულ ასპარეზზე ერთბაშად მიიპყრო ყურადღება. მოვუსმინოთ მაშინდელ კრიტიკულ აზრს:

კიტა აბაშიძე: „ან. დეკანოზიშვილის პატარა ეტიუდები ლიტერატურის სულ ახალ ფორმას ეკუთვნიან (...). ამ პატარა მოთხრობებში, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, უფრო მეტი აზრია, ვინემ სტრიქონი და უფრო მეტი გრძნობაა, ვინემ სიტყვები. ან. დეკანოზიშვილის პირველმა ეტიუდმა „პეპელამ“ მაშინვე სახელი

მოუხვეჭა ავტორს და ზოგიერთმა კიდევაც მიუძღვნა ღიად სახარბიელო სახელი ქართველი მოპასანისა“ [2, 87];

ალექსანდრე ხახანაშვილი: „ანდრია დეკანოზიშვილი მიეკუთვნება ახალგაზრდა ფსიქოლოგ-ბელეტრისტთა რიგებს. მას ბევრი არ დაუწერია, მაგრამ ყველა მისი მოკლე ეტიუდი მხატვრული შემოქმედების მარგალიტია“ [85, 503], „მათი ავტორი ბელეტრისტ-სიმბოლისტია, აზრი მისი ცინცხალია, ღრმა და მორალისა და პუბლიცისტიკისაგან თავისუფალი“ [იქვე, 505];

ივანე გომართელი: „ახალგაზრდა ავტორი იმ ილბლიანთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლებიც ცოტას წერენ, მაგრამ წერენ ისეთი დამატყვევებელი გრძნობით და ისე მხატვრულად, რომ ხელადვე იქცევენ საზოგადოების ყურადღებას“ [31, 175]. (დაწერილია რუსულად, ციტატის თარგმანი ჩვენ გვეკუთვნის. – ლ. ბ.).

ივანე გომართელის წერილი, „ნოვოე ობოზრენიეში“ დაბეჭდილი 1901 წელს (№ 5772), საიდანაც ეს ციტატა მოგვაქვს, ჟურნალ „Аргonaut“-ის 1901 წლის მე-10 ნომერში გამოქვეყნებული ანონიმი ავტორის (ფსევდონიმი Старый знакомый) საპასუხოდ არის დაწერილი. ანონიმი რუსულ თარგმანში გასცნობია ეტიუდს „სხვისია, სხვისი!..“ და... ვერ დაუჯერებია მისი ორიგინალობა. იგი წერს:

„...ეს შეიძლება იყოს იტალიური, ესპანური, თუნდაც ფრანგული, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში ქართული ნოველა (...). აშკარაა, ბ-მა ა. დეკანოზიშვილმა იგი ან გადმოთარგმნა, ანდა მთლიანად „მიითვისა“ წყაროს დაუსახელებლად“ [31, 172].

ივ. გომართელი თავის წერილში ააშკარავებს ამგვარი თვალსაზრისის უმართებულობას.

საინტერესოა, რომ ავტორი, რომლის დებიუტს ასეთი ხმაური მოჰყვა, თვითონ ერთობ მოკრძალებული აზრისა იყო თავის ქმნილებებზე. იაკობ ფანცხავასადმი 1897 წლის 27 მარტს ოდესიდან მიწერილ ბარათში იგი აცხადებს:

„...ჩემი ეტიუდების შესახებ ერთ სიტყვას გეტყვი: „უტიფარსა და მართალსა“. მეტად გააჭიანურე მათი „მშენიერება“, უკანასკნელი მაინც სრულიად არ მომეწონა (...). ეს პირველი და უკანასკნელი „ხუმრობებია“ – ჩემი. მე გადავწყვიტე აღარაფერი დავწერო და მგონი ძნელი ასასრულებელი არაა ეს ჩემთვის. რაც რომ მებადა დაწყებული ან გათავებული, სულ ერთიანად ცეცხლში დავწვი. პირველ წლებში ძალიან მეწყინა, როცა დაიწვა, მაგრამ (...) ამანაც გაიარა და მე მხოლოდ ჩემი გადაწყვეტილებალა შემრჩა. ასე, ჩემო იაკობ,

ყოველივე სისულელეა და არ ღირს ამდენ ლაპარაკად და თუ ვლაპარაკობ, ეს ალბათ იმის ნიშანი უნდა იყოს, რომ მე ჯერ კიდევ მენანება ჩემი დამწვარი „გრძნობა და ფიქრები“ [31, 173-174].

„პეპელაში“ ასეთი ამბავია გადმოცემული:

მთხრობელს, რომლის სახელი არ ვიცი, სატრფო ელუპება. მის ტანჯვას ისიც აძლიერებს, რომ აგონდება აღთქმა, სატრფოსადმი მიცემული: „ერთად სიცოცხლე და ერთად სიკვდილი!“, მაგრამ არ ძალუძს, სულეთისაკენ მიმავალ გზაზე დაემგზავროს საყვარელ ადამიანს და ამის გამო მოლაღატედ თვლის თავს. მწუხარებისგან გონებაარეული ქალაქარეთ მინდორში დაეხეტება. უცებ პეპელას მოჰკრავს თვალს, რომელიც მხიარულად და უზრუნველად დაფარფატებს ყვავილიდან ყვავილზე („მე ნაღვლიანი, სევდისაგან მიწასთან გასწორებული, ის კი მხიარული და უდარლო“). „შეამჩნევს რა ამ საშინელ უთანხმოებას მისი გულის განწყობილებასა და სიცოცხლით სავსე უგრძნობელ არსებას შორის, იმდენად გაანჩხლდება, რომ პეპელას ყვავილზე დააკლავს წკეპლით“ (კ. აბაშიძე). მოკლული პეპლის დანახვაზე გული აუჩუყდება, შეეცოდება თავისი მსხვერპლი და ისტერიკული ქვითინი აუვარდება. მერე პეპელას იმ ყვავილთან ერთად, რომელსაც დააკლა, წაიღებს და სატრფოს კუბოზე დაწყობილ ყვავილებს მიუმატებს. „რაღა? მეც არ ვიცი!“, – ასე ამთავრებს თხრობას უსახელო პერსონაჟი.

რა ხიბლავდა ანდრია დეკანოზიშვილის ამ ეტიუდში კრიტიკას?

კვლავ კიტა აბაშიძეს მოვუსმინოთ:

„ახალი აქ არის ის ღრმა ფსიქოლოგიური შეხედულება, რომელზეც აგებულია ეს მოთხრობა და ის მომხიბვლელი გრძნობა, რომლითაც სავსეა ყოველი ან-ბანი ამ მოთხრობისა. ახალი არის ავტორის შეხედულება კაცისა და ბუნების ურთიერთდამოკიდებულებაზე“ [2, 87-88].

ცოტა ქვემოთ კი წერს: „ამ სიკვდილმა (სატრფოს სიკვდილმა. – ლ. ბ.) დატანჯა კაცი, მაგრამ მისი ტანჯვა ბუნებისათვის გაუგებარია, იგი არ იწვევს არა თუ თანაგრძნობას ბუნებისას, მის ყურადღებასაც კი ვერ იპყრობს. განა შეუძლია მწერალს, ადამიანს, გულგრილად უყუროს ასეთ კავშირს, ასეთ უსამართლობას?!“ [იქვე, 89].

ეჭვგარეშეა, ა. დეკანოზიშვილის თანამედროვე კრიტიკოსები გრძნობენ – ამ ეტიუდში იმაზე ღრმა აზრი იმალება, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს, ვიდრე სიტყვებით არის გადმოცემული. მაგრამ ვერც კიტა აბაშიძე, ვერც სხვები ვერ ახერხებენ ბოლომდე გახსნან ნაწარმოების მხატვრული იდეა, ბოლომდე გაშიფრონ ის გრძნობა, რასაც მათში ეს პატარა თხზულება ბადებს.

ამ მინიატურის მხატვრული იდეის წვდომა მოგვიანებით მოხერხდა, მეოცე საუკუნის 70-იან წლებში. ნიკო ანდრონიკაშვილმა შენიშნა მოულოდნელი მსგავსება ანდრია დეკანოზიშვილის ეტიუდების („პეპელა“, „სულ ერთია, ხომ ვეღარ გამობრუნდება“) და თომას მანის ნოველების („ტობიას მინდერნიკელი“, „სასაფლაოს გზა“) მხატვრულ სამყაროებს შორის. ქართველი მწერლის პერსონაჟის დამოკიდებულება პეპელასადმი, ხოლო მისსავე მეორე ეტიუდში – სასიკვდილოდ განწირული ავადმყოფისა – აყვავებული, სიცოცხლით სავსე ბალისა და *ჯანმრთელი* მებალისადმი, ძალიან წააგავს ტობიასის დამოკიდებულებას თავისი ძაღლისა და „სასაფლაოს გზის“ სნეული და ჩაგრული პროტაგონისტის დამოკიდებულებას ჯან-ლონით სავსე, უღარდელი ველოსიპედისტისადმი, რომელიც „ცხოვრების“ განსახიერებაა, ისევე როგორც ა. დეკანოზიშვილის მებალე.

მკვლევარს გვერდიგვერდ მოაქვს ციტატები გერმანელი და ქართველი მწერლების თხზულებებიდან და აშკარა ხდება, რომ ორივე ავტორის პერსონაჟთა უცნაურ გაღიზიანებას ერთი საფუძველი აქვს: „სნეულები“ „ცხოვრებას“, „სიცოცხლეს“ შეეფეთნენ (გერმანულად *ცხოვრებაც* და *სიცოცხლეს* ერთი სიტყვით გამოიხატება – *das Leben*):

თ. მანი:

„იგი (ველოსიპედისტი. – ლ. ბ.) დაუდევრად მოჰქროდა ისე, როგორც თავად *ცხოვრება*, და ზარს აწკარუნებდა, მაგრამ პიპზამო არ დაძრულა ადგილიდან, გაუნძრევლად იდგა და გარინდული მიშტერებოდა [ხორცშესხმულ] *ცხოვრებას*“ (სიტყვა „ხორცშესხმული“ დედანში არ არის, იგი ქართულმა თარგმანმა მოითხოვა, კვადრატულ ფრჩხილებში ამიტომ ჩავსვი; იხ. 24, 87; შდრ. 102, 195. – ლ. ბ.).

ა. დეკანოზიშვილი:

„ეს (მებალე. – ლ. ბ.) იყო რაღაც მხეცი, საშინელი მღევი კაცი, ნამდვილი *განზორციელებული ძალა და სიცოცხლე*“.

ნიკო ანდრონიკაშვილის მართებული შენიშვნით, თომას მანის „ტობიასშიც“ და ქართველი მწერლის „პეპელაშიც“ „მსგავს ფსიქოლოგიურ მომენტთან გვაქვს საქმე. ტობიასი, მარტოხელა, ცხოვრებისაგან გარიყული კაცი, ყიდულობს ძაღლს, ესაუხს, რომლისადმი მეურვეობაც გარკვეულ სიამოვნებას ჰგვრის. ტობიასი მასში თავისი გაუხარელი ცხოვრების მოზიარეს ეძებს და აბრაზებს მზიარელების, სილაღის ყოველგვარი გამოვლინება. ერთხელ, როდესაც ძაღლი შემთხვევით დაშავდება, იგი საოცარ თანაგრძნობას და მზრუნველობას იჩენს, მაგრამ, როგორც კი ძაღლი გამოკეთდება, მისდამი ტობიასის დამოკიდებულება

იცვლება: „რაც უფრო ხალისიანი ხდებოდა ძალლი, მით უფრო იბოლმებოდა ტობიასი და ერთხელ, როდესაც ძალლი განსაკუთრებით მხიარულ ხასიათზე იყო, ტობიასმა ველარ მოითმინა და დანა ჩაარტყა მას. ძალლი მოკვდა. ტობიასმა კი თავი ესაუს სხეულში ჩარგო და მწარედ აქვითინდა“ [5, 200].

მკვლევარი იმოწმებს ნოდარ კაკაბაძის მსჯელობას „ტობიას მინდერნიკელზე“, სადაც ნოველის აზრობრივ-შინაარსობრივი პლანებია გაშიფრული (რაც ვერ მოახერხეს კრიტიკოსებმა „პეპელას“ ანალიზისას):

„ნაწარმოებს ფილოსოფიურ-სიმბოლურ სიბრტყეზე აქვს მეორე ქვესიბრტყე, ანუ ქვეპლანი: ესაუ (და პეპელაც. – ლ. ბ.) ლალი ცხოვრების სიმბოლოა. ტობიასი „ხელოვანია“, „ანაქორეტი“, მარტოხელა და ცხოვრებიდან გარიყული (ასეთივეა ა. დეკანოზიშვილის პერსონაჟიც. – ლ. ბ.). (...) „ხელოვანი“ შურის თვალთ უცქერის ლალ, მხიარულ „ცხოვრებას“. (...) მაგრამ ნაწარმოებს რეალისტური, ყოფითი პლანიცა აქვს. ამ ასპექტში ნაჩვენებია, რომ გლახაკ ადამიანს სიმპათია აქვს გლახაკისადმი, სუსტს – სუსტისადმი, სნეულს – „სნეულისადმი“ (ჩვენ დავამატოთ: ტანჯულს – ტანჯულისადმი. – ლ. ბ.), მათ კასტური სოლიდარობის გრძნობა უვითარდებათ, მაგრამ საკმარისია, რომელიმე მათგანი განუდგეს მათს „კასტას“, საკუთარი ღირსების გრძნობა შეიძინოს, გამოჯანმრთელდეს და ა. შ., მაშინვე „კასტური“ შური და ბოროტება იფეთქებს და სამკვდრო-სასიცოცხლოდ დაუპირისპირდება „რენეგატს“ [20, 227].

ნიკო ანდრონიკაშვილი დაასკვნის:

„თომას მანის დასახელებული ნოველების სიახლოვე ა. დეკანოზიშვილის ეტიუდებთან, ვფიქრობთ, უეჭველია“. მაგრამ იქვე სავსებით მართებულად შენიშნავს: „თუმცა ურთიერთგავლენაზე აქ ლაპარაკიც კი ზედმეტია. დეკანოზიშვილის ეტიუდები ცოტა ადრეა შექმნილი: „პეპელა“ – 1893 წ., „ხომ ველარ გამობრუნდება“ – 1895 წ. თომას მანის „ტობიასი“ დაიწერა 1897 წ.; ხოლო „სასაფლაოს გზა“ – 1901 წ. (სიზუსტისათვის: „სასაფლაოს გზა“ 1900 წლის 20 სექტემბერს გამოქვეყნდა „ზიმპლიცისიმუსში“ [103, 653]. – ლ. ბ.). ეს ნაწარმოებები ფაქტიურად ერთსა და იმავე დროს იქმნებოდა და მათში, პირველ ყოვლისა, ტიპოლოგიური კავშირები უნდა ვეძებოთ. ისინი ერთი ეპოქის ერთი სულისკვეთებით არიან გაჟღენთილი“ [5, 200-201].

აი ასეთი საყურადღებო პროზაული ქმნილება შეურჩევია იმდროინდელი უახლესი ქართული ლიტერატურიდან არტურ ლაისტს გერმანელი მკითხველისთვის გასაცნობად.

თარგმანი კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს. რაიმე განსაკუთრებულ სიძნელეს ორივე ენის მცოდნე მთარგმნელს ეს ტექსტი არ უქმნის. შეძლებისდაგვარად

ზუსტად, ხშირად ოსტატურად არის ქართულიდან გერმანულად გადატანილი პერსონაჟის მძიმე სულიერი მდგომარეობის გამომხატველი სიტყვები, გამოთქმები და ფრაზები.

ვნახოთ რამდენიმე ნიმუში.

ა. დეკანოზიშვილთან ვკითხულობთ:

„მისი ნაღვლიანი მიბნედილი მომაკვდავი თვალები თითქმის საყვედურს მეუბნებოდნენ, რომ მეც მასთან ერთად არა ვკვდებოდი!“

თარგმანი:

„In ihren trüben, umschleierten, sterbenden Augen war fast ein Vorwurf zu lesen, weil ich nicht mit ihr starb!“

დედნისეული სამივე განსაზღვრება – ნაღვლიანი მიბნედილი მომაკვდავი თვალები – ზუსტად არის გადასული თარგმანში. წარმატებით არის მიგნებული მიბნედილის შესატყვისად umschleiert (დაბურული).

დედანი:

„რაღაც ძალა, შინაგანი, გამოუთქმელი ძალა, სულს მიხუთავდა, მალრჩობდა“.

თარგმანი:

„Eine innere unerklärliche Kraft hielt meinen Atem an und würgte mich“.

აზრი ზუსტად და კარგად შერჩეული ენობრივი შესატყვისებით არის გადატანილი თარგმანში, ოღონდ დაკარგულია დედნისეული ექსპრესია, რაც ორიგინალში სიტყვა „ძალა“-ს გამეორებით არის მიღწეული. სიტყვათა გამეორებას ა. დეკანოზიშვილი ხშირად მიმართავს პერსონაჟის მღელვარების, სულიერი დაძაბულობის საჩვენებლად. არტურ ლაისტი ზოგჯერ უგულუბელყოფს ამ სტილისტიკურ ფიგურას. მაგალითად, დედანში ერთგან ვკითხულობთ:

„მხოლოდ ვგრძნობდი, რომ **დავკარგე** რაღაც ძვირფასი, **დავკარგე** სამუდამოდ, **საუკუნოდ**, **დავკარგე** ისე, რომ ძებნა სრულიად ამაო იყო“.

თარგმანში ეს ადგილი ასეა:

„Mir war nur klar, daß ich etwas teures für immer verloren hatte, daß ich es niemals mehr zurück erhalten sollte“.

სამჯერ გამეორებული **დავკარგე** დედანში პერსონაჟის შინაგან შფოთვას ამხელს. ამავე მიზანს ემსახურება სინონიმთა გამოყენებაც („სამუდამოდ, საუკუნოდ“). არც ეს გამეორებები და არც სინონიმური წყვილი თარგმანში აღარ გვაქვს, რის გამოც ფრაზა ბევრად უფრო მშვიდი გამოვიდა.

კიდევ ერთი ამის მსგავსი მაგალითი:

„მინდოდა დამეყვირა, ხმა არ მქონდა, კრიჭა ვერ გავხსენი, ენა ვერ დავძარი, სული კვლავ *შემეხუთა, შემეიფუბდა*“.

აფორიაქებული, ტანჯული პერსონაჟის სულიერი მდგომარეობა ჩინებულად არის ამ ფრაზაში გადმოცემული სინონიმურ სიტყვათა და გამოთქმათა დახვეწებით. თარგმანში კი ინტონაცია კვლავაც უფრო მშვიდია, რაც იმის შედეგია, რომ ჩვენ მიერ კურსივით გამოყოფილი სამი სინონიმური გამოთქმის მაგივრად თარგმანში მხოლოდ ორია, ხოლო სინონიმური წყვილი „*შემეხუთა, შემეიფუბდა*“ ერთი სიტყვით არის ჩანაცვლებული:

„Ich wollte schreien, aber die Stimme versagte mir, ich konnte nicht die Zunge bewegen und war atemlos“.

ა. დეკანოზიშვილს უწერია:

„ღიად, მის (სატრფოს. – ლ. ბ.) წყნარ და ნაღვლიან სახეზედ ამოვიკითხე საყვედური და *შური!* ვინ იცის ზიზღიც!“

ღიახ, *შური* მის მიმართ, ვინც ცოცხალი რჩება.

ა. ლაისტი კი რატომღაც შურს სიძულვილით (Haß) ცვლის:

„Ja, in ihrem ruhigen, traurigen Gesicht las ich einen Vorwurf und *Haß* gegen mich! Wer weiß, vielleicht auch Ekel!“.

აქ ყველაფერი უზუსტესად არის თარგმანში გადატანილი, გარდა ამ *შურისა!* მაგრამ *სიძულვილი* (რომლითაც მთარგმნელმა *შური* შეცვალა) და *ზიზღი* (რომელიც სწორად გადააქვს სიტყვით Ekel) ერთი „რანგის“ გრძნობებია. ამიტომ იკარგება ის ნიუანსი, რომ ვაჟი მომაკვდავი სატრფოს სახეზე უფრო და უფრო საშინელ განაჩენს კითხულობს. აუცილებლად უნდა დარჩენილიყო *შური* (Neid).

ერთგან პერსონაჟი ამბობს:

„მეტი სიჩუმისაგან ჰაერში გუგუნნი იღვია, ან – ვინ იცის? – იქნებ მე მომეჩვენა“.

აქ დედანში რაღაც ვერ არის რიგზე. ალბათ შესაძლებელია დიდი სიჩუმე ყურმა მის საპირისპირო მოვლენად – გუგუნად – აღიქვას, მაგრამ თუკი ვიცით, რომ სიჩუმე გუგუნებს, ესე იგი, გვეჩვენება და შემდეგ დაეჭვება – იქნებ მომეჩვენაო – უადგილოა. ა. ლაისტი ამ ფრაზას ასე თარგმნის:

„Plötzlich vernahm ich in der Stille einen Laut wie ein Krächzen, oder wer weiß – vielleicht schien es mir so“.

ქართულად ეს ასე იქნება:

„უეცრად ამ სიჩუმეში რაღაც ხმაური გავიგონე, ან, ვინ იცის – იქნებ მომეჩვენა“.

როგორც ვხედავთ, აქ ზემოთ აღნიშნული შეუსაბამობა გასწორებულია, მაგრამ იკარგება ის ნიუანსი, დეპრესიაში მყოფმა ადამიანმა დიდი სიჩუმე გუგუნად რომ აღიქვა.

ასეთივე ვითარებაა რუსულ თარგმანშიც:

„В этой тишине в воздухе слышалось какое-то ворование, или – как знать? – может, мне показалось“ [81, 1].

ა. ლაისტის თარგმანში გამოტოვებულია სამწინადადებიანი მონაკვეთი: „იგი (მზის პირველი სხივი. – ლ. ბ.) უნებლიედ დაეცა ცხედარს და უეცრად, თითქოს შეკრთა. აქ სიკვდილი გამეფებულიყო და სიბრაღულს ადგილი აღარა ჰქონდა! მან საუკუნოდ დაიძინა სწორედ მაშინ, როდესაც ქვეყანა იღვიძებდა“ [31, 176].

გამოტოვებულ პასაჟს წინ უძღვის ფრაზა, სადაც ნათქვამია, „მზის პირველმა სხივმა *მხიარულად* შემოითამაშა ღია ფანჯარაში“. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ამ წინადადების თარგმანშიც ა. ლაისტს გამოუტოვებია ჩვენ მიერ ხაზგასმული სიტყვა „მხიარულად“, უნდა ვიფიქროთ, მთარგმნელი, რატომღაც, შეგნებულად ცდილობს ადამიანის მწუხარების მიმართ ბუნების გულგრილობის მაჩვენებელი პასაჟის ამორიდებას ეტიუდის მხატვრული ქსოვილიდან. არადა, ეს მოტივი – ბუნების მიმართ ანიმისტური და ანთროპომორფისტული დამოკიდებულება – არსებითია ამ ნაწარმოებისთვის. იგი შემდეგ კვლავ იჩენს თავს პეპელასთან მიმართებაში, ანუ ჯერ უსულო ბუნების (მზის სხივის) მიმართ გაჟღერდება და შემდეგ, მეტი ძალით, ცოცხალი ბუნების (პეპელას) მიმართაც.

ერთგან მთხრობელი გვეუბნება, რომ თეთრი პეპელა დაინახა, მაგრამ იქვე აზუსტებს: არა, მომწვანო, დიახ, მწვანე იყო. მონოლოგის ბოლოს კი ამბობს, სატროფოს კუბოზე თეთრი პეპელა დავდეო. ეს ალბათ უფრო მექანიკური შეცდომაა მწერლისა, ვიდრე, ვთქვათ, აღელვებული კაცის დაბნეულობის მაჩვენებელი დეტალი. ყოველ შემთხვევაში, თუ ა. დეკანოზიშვილს ასე ჰქონდა ჩაფიქრებული, მაშინ მან მიზანს ვერ მიაღწია: ა. ლაისტიც და ივ. ზურაბიშვილიც ნაწარმოების ფინალში *თეთრ* პეპელას *მკვდარი* პეპლით ცვლიან.

ანდრია დეკანოზიშვილის „პეპელას“ არტურ ლაისტისეული თარგმანი, დაბეჭდილი „კაუკაზიშე პოსტში“ 1906 წლის 27 აგვისტოს (9 სექტემბრის) ნომერში (№ 11) ქართული მხატვრული პროზის პირველი გერმანული თარგმანი უნდა იყოს.

ერთადერთი ქართველი ავტორი, რომლის პუბლიცისტური თხზულება „კაუკაზიშე პოსტში“ დაიბეჭდა, ბორის ესაძე გახლავთ. რამდენიმე ცნობა მის შესახებ ენციკლოპედიიდან (სტატიის ავტორია არ. ბარამიძე): ესაძე ბორის სპირიდონის ძე (1870-1914), სამხედრო ისტორიკოსი, პოდპოლკოვნიკი. 1909 წელს დაინიშნა ყარსის ოლქის სამხედრო გუბერნატორთან არსებულ განსაკუთრებულ დავალებათა VII კლასის შტაბს-ოფიცრის თანამდებობაზე. 1910 წლიდან გაზეთ „ყარსის“ რედაქტორია. მისი ავტორობითა და რედაქტორობით გამოვიდა კრებული „საქართველოს მათიანე“ (ნაკვ. 1. 1913, რუს. ენაზე), რომელშიც გაშუქებულია ქართველი ხალხის ძველი, შუასაუკუნეების და ახალი ისტორიისა და ყოფითი კულტურის ისტორიის საკითხები. გამოქვეყნებული აქვს სხვა ნაშრომებიც [53, 212].

ბორის ესაძის წერილი „კაუკაზიშე პოსტის“ 1912 წლის მე-15 ნომერში დაიბეჭდა რუბრიკით „ვაჭრობა, ხელოსნობა და ტრანსპორტი“ („Handel, Gewerbe und Verkehr“). წერილის სათაურია „ხალიჩების რეწვა ყარსის ოლქში“ („Das Teppichgewerbe im Gebiete Kars“). ყარსი, სადაც ბ. ესაძე მუშაობდა, იმ დროს რუსეთის იმპერიას ეკუთვნოდა. ეს უძველესი ქალაქი საუკუნეების განმავლობაში ხელიდან ხელში გადადიოდა – ხან სომხები ფლობდნენ, ხან – ბიზანტიელები, ხან – თურქ-სელჩუკები, ხან – ქართველები, ხანაც – მონღოლები. ამჟამად თურქეთის შემადგენლობაშია.

პრობლემა, რომელსაც ბ. ესაძე ამ წერილში ეხება, ასეთი გახლავთ: ხალიჩების წარმოებით განთქმულ ამ მხარეში მატყლის შესაღებად მცენარეული (ბუნებრივი) საღებავის ნაცვლად იმ დროისათვის მინერალური (ხელოვნური) საღებავის გამოყენება დაუწყიათ, რის შედეგადაც ხალიჩები ძალიან ხუნდებოდა (ფერს კარგავდა), ეს კი საფრთხეს უქმნიდა ხელოვნებასთან წილნაყარ, საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე ამ დარგის პრესტიჟს. თურქეთსა და სპარსეთში, – აღნიშნავს ქართველი პუბლიცისტი, – ხალიჩების წარმოებაში მინერალური საღებავის გამოყენება მკაცრად ისჯება, ხოლო მცენარეული საღებავის გამოყენებას ყოველმხრივი ხელშეწყობა აქვსო. ხელოსნობის კავკასიის კომიტეტი ამ დარგის განვითარებისთვის ბევრს აკეთებს კავკასიის სხვა რეგიონებში და ყარსის ოლქსაც მიაქციოს ამ მხრივ ყურადღებაო, – მოითხოვს ავტორი.

წერილში დასახელებულია (გერმანულად და ლათინურად) მცენარეები, რომელთაგან სხვადასხვა ფერის მაღალხარისხოვანი საღებავი მზადდება. ბ. ესაძე, რომელიც, ეტყობა, კარგად იცნობს ამ ღარგს, მცირე მოცულობის წერილში ახერხებს, თვალი მიგვაღვენებინოს ხალიჩების წარმოების მთელი პროცესისთვის, მეცხვარეთა შრომით დაწყებული – ქსოვამდე; ლაპარაკობს მქსოველი ქალების მძიმე სამუშაო პირობებზე. ნაწარმის მაღალესთეტიკურ ღირსებებზე საუბრისას იგი წერს:

„ხალიჩების, ფარდაების და ა. შ. ორიგინალურ მოხატულობაზე დაკვირვებისას იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ მათი წარმოება უძველეს ხანაში იღებს სათავეს. ხალიჩათა მრავალფეროვანი ნახჭების ჰარმონიული შეხამება აქაური ქალების თანდაყოლილი კარგი გემოვნებით აიხსნება. თვით ნახჭები, რომელთაც ესენი იყენებენ, იმ უძველეს ქრისტიანულ ნაგებობათა ჩუქურთმებიდან არის გადმოღებული, რომლითაც ესოდენ მდიდარია ყარსის ოლქი“.

ბორის ესაძე, რომელიც გაზეთ „ყარსის“ რედაქტორიც ყოფილა, ნიჭიერი ჟურნალისტი ჩანს: მცირე მოცულობის ძალიან საქმიანი წერილით მან მაქსიმალურად ცხადყო პრობლემის არსი და მიმზიდველადაც მოგვითხრო ამის შესახებ.

არტურ ლაისტმა 1889 წელს ღრეზდენსა და ლაიფციგში გამოსცა მის მიერ ლექსად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“. „ეს არის „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი, შედარებით სრული პოეტური თარგმანი მთელ დასავლეთ ევროპაში“ [27, 129; 6, 363-364]. „კაუკაზიშე პოსტში“ ა. ლაისტს „ვეფხისტყაოსნიდან“ არაფერი დაუბეჭდავს. მაგრამ 1912 წლის პირველ ნომერში გამოქვეყნდა კ. ჰანის ნაშრომი „თამარი, საქართველოს მეფე 1179-1212“, რომელშიც ვხვდებით 11-სტრიქონიან გერმანულ პწკარედს ევგენი სტალინსკის მიერ რუსულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნიდან“. სტატიის ავტორს იგი მოსე ჯანაშვილის მიერ თამარ მეფეზე რუსულად გამოცემულ წიგნში ციტირებული ნაწყვეტიდან უთარგმნია. მ. ჯანაშვილი სქოლიოში შენიშნავს, ეს ევგ. სტალინსკის მიერ შესრულებული *თავისუფალი* თარგმანიაო: „Вольный перевод Евг. Сталинского“ [72, 61], კ. ჰანს კი რუსული თარგმანის ავტორი ნახსენები არ ჰყავს. სამწუხაროდ, ევგენი სტალინსკის თარგმანის ამ ნაწყვეტს (და შესაბამისად მისგან მომდინარე გერმანულ პწკარედსაც) თავისუფალი თარგმანიც არ ეთქმის – მას თითქმის არაფერი აქვს საერთო „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტთან და თამარის ხოტბას

წარმოადგენს. (ევგენი სტალინსკის და მისი თარგმანის შესახებ იხ. 27, 120-123; 6, 362).

კ. ჰანის ამ ნაშრომში შოთა რუსთველის პოემის ეპითეტად გამოყენებულია ზედსართავი „berühmt“ – „სახელგანთქმული“, ისევე, როგორც ჩვენი ნაშრომის მეორე თავში ციტირებულ ბიბლიოგრაფიულ ინფორმაციაში, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისური თარგმანის გამოსვლისა და უნგრული თარგმანის მომზადების შესახებ იუწყება. იმავე ინფორმაციაში პოემა დახასიათებულია სიტყვით „Meisterwerk“, რაც *ხელოვნების დიდებულ ნაწარმოებს* ანუ *შედეგებს* ნიშნავს (1912, № 10).

პოემის სათაური კ. ჰანთან ასეა თარგმნილი: „Der Fell des Panthers“ – „ჯიქის ტყავი“, ანუ არაზუსტად არის თარგმნილი (ევგ. სტალინსკისთან არის „Барцова-кожа“); ზემოხსენებულ ინფორმაციაში კი სწორი თარგმანია: „Der Mann im Tigerfelle“.

ძველი საქართველოს მაღალი კულტურული დონის წარმოსაჩენად შოთა რუსთველისა და მისი „ვეფხისტყაოსნის“ გარდა თამარ მეფისადმი მიძღვნილ კ. ჰანის ნაშრომში დასახელებულია ჩახრუხადისა და შავთელის ოდები, „ვისრამიანი“, „როსტომიანი“ (ფრჩხილებში აღნიშნულია, რომ ეს „შაჰ-ნამეს“ თარგმანია), იგავების წიგნი „ქილილა და ღამანა“, „სიბრძნე ბალავარისა“, „ქართლის ცხოვრება“ (ჯერ ასე – უთარგმნელად და მერე, ფრჩხილებში, გერმანულადაც – „Das Leben Grusiens“).

შოთა რუსთველსა და მის პოემაზე საუბარია აგრეთვე 1908 წლის მე-15 ნომერში გამოქვეყნებულ ბიბლიოგრაფიულ ინფორმაციაში, რომელიც არტურ ლაისტის ინიციალებით არის ხელმოწერილი. იგი ეძღვნება ლაიფციგელი მეცნიერ-იურისტის პროფესორ ფელიქს ჰოლდაკის (Felix Holldack) ნაშრომს „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის ორი ქვაკუთხედი“, რომელიც 1907 წელს გამოვიდა ლაიფციგში. ამ წიგნში გაფართოებული სახით შევიდა ავტორის სადისერტაციო ნაშრომი „ქართველი მეფის თამარის თქმულებისა და სახელმწიფოს შესახებ“ (1906 წ.). გერმანელი იურისტის აზრით, შოთა რუსთველის პოემის მიზანია სახელმწიფოს განმტკიცება მეფის ერთგულების პრინციპის პროპაგანდით. პროფ. შოთა რევიშვილის სიტყვით, „ჰოლდაკმა სრულიად ახალი მხრიდან შეხედა პოემას, მასში აღმოაჩინა წყარო საქართველოს ისტორიის ერთი პერიოდის სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის შესასწავლად“ [37, 208].

ა. ლაისტიც მაღალ შეფასებას აძლევს ამ ორიგინალურ გამოკვლევას. მისი აზრით, იგი შოთა რუსთველის პოემის შესწავლის სფეროში ახალ მიმართულებას მისცემს დასაბამს. თან უკვირს, რომ ერთი წლის წინ გამოსული ეს წიგნი საქართველოში უცნობია. იმედს გამოთქვამს, ამ ინფორმაციის შემდეგ ქართველი მწერლები დაინტერესდებიან ჰოლდაკის გამოკვლევით და რაკილა „ქართველ ლიტერატორთა შორის ბევრია გერმანული ენის კარგად მცოდნე, ალბათ ჰოლდაკის წიგნის ქართული თარგმანის გამოჩენაც არ არის შორეული მომავლის საქმე“.

მაგრამ ა. ლაისტის იმედი არ გამართლებულა: ჩვენი მკვლევარები ამ ნაშრომით ძალიან გვიან დაინტერესდნენ. აკად. როინ მეტრეველი, რომელმაც გამოწვლილვით შეისწავლა ფ. ჰოლდაკის 1906 წელს გამოცემული სადისერტაციო ნაშრომი, მას „ჩვენში ნაკლებად ცნობილ გერმანელ მეცნიერს“ უწოდებს [30, 92], დიდი ხნით მივიწყებულ მის ქართველოლოგიურ ნაშრომს კი ისიც დადებითად აფასებს:

„საერთოდ უნდა ითქვას, რომ გერმანელი მეცნიერის გამოკვლევის სფეროში მოექცა თითქმის ყველა ძირითადი საკითხი, რომელიც თამარის ეპოქისთვის არის დამახასიათებელი... მეთოდოლოგიის თვალსაზრისით ფ. ჰოლდაკის გამოკვლევას... ზოგი ნაკლოვანება გააჩნია, მაგრამ მასში ფეოდალური საქართველოს ისტორიის რიგი საკითხები მეტად საინტერესოდაა განხილული“ [30, 116].

რაც შეეხება ფ. ჰოლდაკის წიგნის თარგმნას, მხოლოდ 1976 წელს გამოცემულ კრებულში – „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“ – დაიბეჭდა ამ გამოკვლევის რამდენიმე ნაწყვეტის ქართული თარგმანი [39, 174-181].

ბ) სომხური ლიტერატურა და თეატრი

არტურ ლაისტმა სომხური ენაც ისწავლა, რათა ორიგინალში წაეკითხა მრავალსაუკუნოვანი თვითმყოფადი სომხური პოეზიის ნიმუშები და შემდეგ საკუთარი თარგმანებით ისინი ევროპისთვისაც გაეცნო. 1898 წელს დრეზდენსა და ლაიფციგში გამოვიდა მის მიერ შედგენილი და თარგმნილი სომხური პოეზიის ანთოლოგია „სომეხი პოეტები“ („Armenische Dichter“). მაგრამ ის პოეტი, რომელზეც ახლა ვისაუბრებთ, ამ ანთოლოგიაში წარმოდგენილი არ არის.

„კაუკაზიშე პოსტის“ 1906 წლის მე-4 ნომერში დაბეჭდილია ალექსანდრე ცატურიანის ორი ლექსი და მცირე ბიოგრაფიული ცნობები მის შესახებ, არტურ ლაისტის მიერ ხელმოწერილი, რომელშიც ვკითხულობთ:

„ალექსანდრე ცატურიანი 1864 წელს დაიბადა ზაქათალაში, ღარიბი მოვაჭრის ოჯახში. ღუხჭირი ახალგაზრდობა ჰქონდა და ლუკმაპურის მოსაპოვებლად ვაჭრებს დაუდგა შეგირდად, რომელთაც იგი ორჯერ გააძევეს, ვინაიდან გაზეთების კითხვა უფრო ეხალისებოდა, ვიდრე სავაჭროში მყიდველთა მოზიდვა. ამჟამად მოსკოვში ცხოვრობს, კომერსანტია და უმეტეს სომხურ ჟურნალებთან თანამშრომლობს. მისი ლექსები სამ ტომად არის გამოცემული და ისინი [მხატვრული გამოსახვის] ძალითა და დამახასიათებელი თავისებურებებით გამოირჩევიან“ („...zeichnen sich durch Kraft und charaktervolle Eigenart aus“).

ა. ლაისტის ეს ცნობები დაზუსტებას მოითხოვს. ა. ცატურიანი 1864 წელს კი არა, 1865 წელს დაბადებულა. კომერსანტიაო (Kaufmann) რომ წერს, არც ეს არის სწორი. ამის წამკითხველი იფიქრებს, ორმოცი წლის ასაკს ახლად გადაცილებული პოეტის მატერიალური მდგომარეობა იმ დროისათვის რამდენადმე მაინც გაუმჯობესებულაო. სინამდვილეში იგი კომერსანტი კი არ იყო, ერთი მდიდარი სომეხი კომერსანტის ოჯახში მასწავლებლობდა. იგი ამ ოჯახს ნიჟნი ნოვგოროდიდან გაჰყოლია მოსკოვს. ა. ცატურიანი, რომელიც ადრე დაობლდა (მამა სამი წლისას გარდაეცვალა, თხუთმეტი წლისას კი – დედაც), სიკვდილამდე უკიდურეს ხელმოკლეობას განიცდიდა. კ. გრიგორიანის სიტყვით: „რევოლუციამდელი სომხეთის ლიტერატურულ მოღვაწეთა შორის ძნელად ვიპოვით სხვა მწერალს, რომლის ცხოვრება იმაზე სევდიან ფურცლებს შეიცავდეს, ვიდრე ცატურიანისა“. კ. გრიგორიანი იქვე იმოწმებს ივან ტერიანს, რომელიც 1910 წელს წერდა: ა. ცატურიანის ბიოგრაფია „ნაღვლიან მოთხრობას ჰგავს, რომლის გმირი ცხოვრების ყველაზე ბნელი ჯურღმულებიდან გამოვიდა, უმაგალითო გაჭირვებისა და ტანჯვის გზით იარა... ის იმ გმირთა რიცხვს განეკუთვნება, რომელთა შესახებ შეიძლება ბაირონის სიტყვებით ითქვას: ისინი ყველა თავიანთ ღირსებას საკუთარ თავს უნდა უმაღლოდნენ, ხოლო მათ ნაკლოვანებათა უდიდესი ნაწილი ცხოვრების პირობებს უნდა დაბრალებდეს“ [86, III-IV].

1917 წელს, როცა დედის საფლავის მოსანახულებლად მიემგზავრებოდა, არტერიოსკლეროზით მძიმედ დაავადებულმა ა. ცატურიანმა ზაქათალამდე ვერ მიაღწია და თბილისში გარდაიცვალა, იმ ქალაქში, სადაც ის ოთხმოციანი წლების პირველ ნახევარში სახელოსნო სასწავლებელში ზეინკლის ხელობას ეუფლებოდა.

დაზუსტებას მოითხოვს ა. ლაისტის ეს ცნობაც: ა. ცატურიანის ლექსები სამ ტომად (in drei Bänden) არის გამოცემული. როცა ტომებზე ლაპარაკობს, ა. ლაისტი, როგორც ჩანს, იმას გულისხმობს, რომ ა. ცატურიანის სიცოცხლეში მისი ლექსები წიგნად სამჯერ გამოიცა: 1891, 1898 და 1901 წლებში.

კ. გრიგორიანის ზემოთ დამოწმებულ წერილში ვკითხულობთ:

„ცატურიანი, რევოლუციამდელი პერიოდის სომხეთის სამოქალაქო ლირიკის ერთ-ერთი უგამოჩენილესი წარმომადგენელი, ლიტერატურულ სარბიელზე გასული საუკუნის (XIX საუკუნის. – ლ. ბ.) 80-იანი წლების ბოლოს გამოჩნდა. ცატურიანმა, პოეტმა-დემოკრატმა, სომეხ გლეხთა მშრომელი მასების იმედების გამომხატველმა, ხმა აღიმალა სიმდიდრისა და ძალის ბატონობის წინააღმდეგ. მის სიმღერებში გამოხატულია დიდი თანაგრძნობა „ლატაკი თანამომხეებისადმი“, „უმოწყალო სამყაროს“ ყველა მსხვერპლისადმი“ [86, III].

ვალერი ბრიუსოვი ასე ახასიათებს ამ სომეხი პოეტის შემოქმედებას: „ცატურიანი, იოანისიანის თანატოლი, სალიტერატურო ასპარეზზე იმ დროს გამოვიდა, როცა მკითხველები ახალ პოეტს ელოდნენ, და პირველმავე ლექსებმა ერთბაშად მოუხვეჭეს მას გამოჩენილი პოეტის სახელი... ცატურიანი დიდ ყურადღებას უთმობდა ენობრივ მხარეს და ამ თვალსაზრისით მისი ლექსები თავის დროზე მნიშვნელოვან წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდნენ, რაც მაშინვე ერთსულოვნად აღინიშნა კრიტიკის მიერ“ [83, 6].

აი ასეთი, ჭეშმარიტად სახალხო სომეხი პოეტის ლექსები შესთავაზა არტურ ლაისტმა გერმანელ მკითხველს. ორივე ლექსი ა. ცატურიანის მესამე წიგნიდან არის, რომელიც 1901 წელს გამოიცა სათაურით „კალმის ცელქობანი“ და სატირულ ლექსებს შეიცავს. პირველ მათგანს თარგმანში „ცოდვილი“ („Der Sünder“) ჰქვია (ე. პოლონსკაიას რუსულ თარგმანში მისი სათაურია „Господи, прости...“ და ფრჩხილებში ჩასმული ქვესათაურიც ახლავს: „ერთ-ერთი მრავალთაგანის აღსარება“ [86, 120]).

ეს გახლავთ უზნეო ხერხებით გამდიდრებული ადამიანის აღსარება, რომელიც ღმერთს შენდობას სთხოვს იმის გამო, რომ ფულის გულისთვის ყველაფერს კადრულობდა, არავის ინდობდა, მეგობარსაც კი ატყუებდა. იგრძნობა, რომ მისი ეს აღსარებაც ფარისევლურია – იგი არ არის მოკლებული ერთგვარ ცინიზმსაც:

Die Menschen hab ich gern, besonders alle Armen.
Mein Herz liebt jeden, dem das Leben schwer,
Jedoch wie viele Arme schändlich ich betrogen,

Danach fragt nicht! O Gott, gesündigt hab ich schwer!

ქართულად:

ადამიანები მიყვარს, განსაკუთრებით – ყველა ღარიბი.
ჩემს გულს ყველა უყვარს, ვისაც მძიმე ცხოვრება აქვს,
მაგრამ რამდენი ღარიბი მომიტყუებია საზიზღრად,
ამას ნუ მკითხავთ! ო ღმერთო, მძიმე ცოდვა მაქვს ჩადენილი!

გერმანულ თარგმანში ეს ლექსი ექვსსტროფიანია, ე. პოლონსკაიას რუსულ თარგმანში ცხრა სტროფია.

მეორე ნაწარმოები ა. ცატურიანისა, რომელსაც ა. ლაისტი მკითხველს სთავაზობს, გახლავთ „სომეხი მწერლის ლოცვა“. ეს არის მწარე ირონიით გაჯერებული ორსტროფიანი ლექსი, რომელშიც დახვეწილი ფორმით არის გამოხატული ხალხის პარადოქსული დამოკიდებულება თავისი პოეტებისადმი.

პწკარედული თარგმანი:

ო ღმერთო, მე შენ არა გთხოვ
დიდებას, გვირგვინებს და სხვა ამგვარ მშვენიერებებს,
არც ძეგლს, სიკვდილის შემდეგ ჩემს პატივსაცემად აგებულს,
ვინაიდან ყოველივე ამას ჩემი ხალხი მიბოძებს!

მე მხოლოდ იმას შევთხოვ ზეცას, რომ მქონდეს
სასუნთქად ყოველთვის სუფთა ჰაერი
და საჭმელად პურის ნატეხი,
ვინაიდან ყოველივე ამას ჩემი ხალხი არ მიბოძებს.

„კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი ამ თარგმანების სახით, როგორც ჩანს, საქმე გვაქვს ალექსანდრე ცატურიანის ლექსების ა. ლაისტისეულ თარგმანთა პირველ პუბლიკაციასთან, რაც ამ გაზეთის მნიშვნელობას კიდევ უფრო ზრდის.

1909 წლის 43-ე ნომერში არტურ ლაისტი საიათნოვას ორი სომხური ლექსის საკუთარ თარგმანს ბეჭდავს, უსათაურებოდ, რომაული ციფრებით დანომბრილს. ესენი მას 1898 წელს გამოცემულ სომხური პოეზიის ანთოლოგიაშიც ჰქონდა შეტანილი. ამ ანთოლოგიას წინასიტყვაობის შემდეგ, მე-7 გვერდზე, შესავალივით უძღვის „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი პირველი ლექსი (საიათნოვასადმი მიძღვნილი განყოფილება ანთოლოგიაში 45-ე გვერდზე

იწყება), უთუოდ იმიტომ, რომ მასში აშულის, მგონის, პოეტის (Sänger – მომღერალი, აშული) მნიშვნელობაზეა საუბარი. გთავაზობთ ამ ლექსის ქართულ პწკარედს:

ხალხს, რომელსაც მომღერლები არა ჰყავს,
გულში სიყვარული არა აქვს.
ხალხს, რომელსაც სიყვარული არა აქვს,
არაფერი ღვთაებრივი არა აქვს.
ხალხს, რომელსაც ღვთაებრივი არაფერი აქვს,
არც კეთილი საქმეების კეთების უნარი აქვს.
ადამიანებისგან, რომლებიც სიკეთეს არ აკეთებენ,
ქვეყანას არავითარი სარგებელი არა აქვს.

1936 წელს ლეონ მელიქსეთ-ბეგმა ქართულად თარგმნა და გამოსცა საიათნოვას სომხურ ლექსთა სრული კრებული. ეს ლექსი იმ კრებულში არ ჩანს და საერთოდ ვერ მივაკვლიე მას ვერც საიათნოვას შემოქმედების ჩინებულ მცოდნეთა – ბატონების გივი შაჰნაზარისა და ზეზვა მეღულაშვილის დახმარებით.

თარგმანი შესრულებულია ტავტოლოგიური რითმით – რვა სტრიქონიდან შეიდი (ბოლოს წინა სტრიქონის გარდა) ერთი და იმავე სიტყვით ბოლოვდება – hat (აქვს, ჰყავს). თარგმანში შენარჩუნებულია აღმოსავლური ლექსისთვის დამახასიათებელი ჟღერადობა.

„კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული ტექსტი მცირედ განსხვავდება ანთოლოგიის ტექსტისაგან. ბოლოს წინა სტრიქონი ანთოლოგიაში ასე იკითხება:

„Vom Menschen, der nichts gutes tut...“ [87, 7].

(„ადამიანისგან, რომელიც სიკეთეს არ აკეთებს...“).

„კაუკაზიშე პოსტში“ კი ასეა:

„Von Menschen, die nichts gutes tun...“.

(„ადამიანებისგან, რომლებიც სიკეთეს არ აკეთებენ...“).

ანუ მთარგმნელს არსებითი სახელის მხოლოდითი რიცხვი მრავლობითით შეუცვლია. მართებული ჩასწორებაა: რაკილა წინა სტრიქონებში ხალხზეა ლაპარაკი, ვობს ბოლოშიც ადამიანები იყოს და არა ადამიანი.

„კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული საიათნოვას მეორე სომხური ლექსის ქართული პწკარედი ასეთია:

აქ ხალხი ქორწილს ზეიმობს,
იქ კიდევ სულს ღაფავს ვიღაც,
აქ მხიარული საუბრები ისმის,
იქ მომნანიენი ეკლესიისკენ მიეშურებიან,
აქ მხურვალედ ლოცულობენ,
იქ კიდევ სიყვარულის სიმღერები გაისმის.
თუ სულის მოთხოვნებს მიჰყევი,
სხეული მუდამ უკმაყოფილო დარჩება.
ნურც სხეულს გასტანჯავ, ნურც სულს,
შენ, საიათნოვა, საბრალო ცოდვილო!

ეს განლავთ ბოლო, მეხუთე, სტროფი ლექსისა, რომელსაც ლეონ მელიქსეთ-ბეგის თარგმანში „მოდის, საამოდ გვემსახურე“ ეწოდება [42, 74-75], ხოლო გივი შაჰნაზარის თარგმანში – „მოდის, იტვირთე!“ [41, 33-35]. ეს ლექსი, საიათნოვას შემოქმედების მკვლევარის ლეონ მელიქსეთ-ბეგის სიტყვით, „საუკეთესო გამომხატველია მგოსნის სულისკვეთებისა“ [28, 46], ეს სულისკვეთება კი ხალხის სამსახური, ხალხის „ნოქრობაა“ (ხალხის მსახურებაზე პირველ სტროფშია საუბარი).

ა. ლაისტის მიერ სათარგმნელად შერჩეული სტროფი ცხოვრებისეულ კონტრასტებსა და მათ მიმართ კაცის დამოკიდებულებაზე ფილოსოფიური დაფიქრებით გამოირჩევა. ამ ლექსზე საუბრისას საიათნოვას ფილოსოფოსს უწოდებს თვითონ ა. ლაისტიც ლაიფციგში გამოცემულ წიგნში „ლიტერატურული ესკიზები“:

„მთელ ამ გრძნობიერ მეოცნებეობასთან ერთად („Bei aller Gefühlschwärmerei“) საიათნოვა მაინც სერიოზული ფილოსოფოსია, და თუმცა იგი ესოდენ ძლიერ ემორჩილება სინარულით ტკობას, არც მაღალი ცხოვრებისეული მიზნები ეკარგება თვალთახედვიდან. შუალედური გზა არის, მისი აზრით, საუკეთესო, თუმცა ამ გზიდან ხანდახან ფეხი გადაუცდება ხოლმე“ [99, 14].

ა. ლაისტის თარგმანი შინაარსობრივად რაოდენ ახლოს უნდა იყოს ორიგინალთან, ამის მიხედვრა ჩვენ მიერ შესრულებული ზემოთ მოტანილი პწკარედისა და გივი შაჰნაზარის პოეტური თარგმანის ურთიერთშედარებითაც შეიძლება:

„აქ ქორწილია, იქ – გლოვის ზარი,
სად – ატეხილი დაფი და ტაში,

იმის გასაგებად, თუ რა აზრისა იყო გერმანელი მწერალი სახელგანთქმული აშულის შესახებ, ამ ნარკვევს უნდა მივმართოთ. ზემოთ უკვე მოვიტანეთ იქიდან ციტატა, სადაც არტურ ლაისტი ცხოვრებისადმი საიათნოვას ფილოსოფიურ მიმართებაზე ლაპარაკობს. ახლა ერთ ფრაგმენტს კიდევ შემოგთავაზებთ:

„საიათნოვა გადაჭარბების გარეშე უნდა მივაკუთვნოთ აღმოსავლეთის უგამოჩენილეს პოეტთა რიგს და რაოდენ სამწუხაროა, რომ მის სიმღერათა დიდი ნაწილი არ შემოგვრჩა, რადგან მას ყველა თავისი ლექსი არ შეუტანია დავთარში (ა. ლაისტთან ეს სიტყვა უთარგმნელად არის დატოვებული – Dawtar. იგულისხმება საიათნოვას სომხური და თურქულ-სპარსული ლექსების შემცველი ხელნაწერი დავთარი, რომლის საფუძველზე გეორგ ახვერდიანმა 1852 წელს მოსკოვში პირველად დასტამბა საიათნოვას სომხური ლექსების კრებული [42, 7]. – ლ. ბ.). ამ დავთარში ორმოცდახუთი სომხურ ენაზე შეთხზული ლექსია, მაგრამ ის თათრულად და ქართულადაც მღეროდა, ანუ წინააზიის აშულთა უმთავრეს ენასა (თურქულს გულისხმობს. – ლ. ბ.) და იმ ლამაზი ქალების ენაზე (ქართულს გულისხმობს. – ლ. ბ.), რომლებიც სიამოვნებით უსმენდნენ მას და რომელთა მომხიბვლელობა მის მგრძნობიარე გულს ამდენ სადავიდარაბოს უჩენდა“ [99, 18].

აქედან ისე ჩანს, თითქოს ა. ლაისტისთვის უცნობია საიათნოვას ქართულ ლექსთა ტექსტების არსებობა (და, მგონი, თურქულიც, რომელსაც „დავთარი“, ქართული ლექსებისგან განსხვავებით, ნამდვილად შეიცავდა!), არადა ამ დროისათვის, მართალია, ცალკე წიგნად არა, მაგრამ სხვადასხვა კრებულებსა და პერიოდულ გამოცემებში უკვე გამოქვეყნებული იყო საიათნოვას ათამდე ქართული ლექსი [28, 8-9].

არტურ ლაისტს უყურადღებოდ არ დარჩენია ჰაინრიხ ჰაინეს „სიმღერების წიგნის“ სომხური თარგმანის გამოსვლა (ბაქო, 1907 წ.), რომელიც ტერ-გეორგიანს უთარგმნია. მცირე რეცენზიას არტურ ლაისტი ასე იწყებს:

„სომხური ლიტერატურა საკმაოდ მდიდარია გერმანულიდან თარგმნილი თხზულებებით, მეტადრე ჩვენი დიდი პოეტების ქმნილებებით. სომხები რუდუნებით (mit Vorliebe) ცდილობენ ისინი თავიანთი მწერლობის კუთვნილებად აქციონ. შილერსა და გოეთეს კარგა ხანია ბეჯითი და პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული მთარგმნელები გამოუჩნდნენ, მაგრამ არც ულანდი, გაიბელი, ბოდენშტედტი და მრავალი სხვა გერმანელი პოეტი აღარ არის უცხო სომეხთათვის. გარდა ამისა თანამედროვე გერმანული რომანი და დრამაც არსებობს სომხურ ენაზე“ (1907, № 25).

ჰაინრიხ ჰაინეს ცალკეული პოეტური თუ პროზაული ქმნილებაც ყოფილა ადრე სომხურად თარგმნილი, – წერს ა. ლაისტი, – მაგრამ მთელი „სიმღერების წიგნი“ პირველად გამოვიდა. მას ვრცელი ლიტერატურულ-ბიოგრაფიული წინათქმაც ახლავსო.

ტერ-გეორგიანის ეს თარგმანი ა. ლაისტს მაინცდამაინც არ მოსწონებია – პოეტურობის თვალსაზრისით ცოტას მოიკოჭლებსო („...in Georgian's Übersetzung die Poesie etwas zu kurz kommt“). იმედს იტოვებს, ჰ. ჰაინეს სხვა პოეტური კრებული – „ახალი ლექსები“ – , რომელიც ტერ-გეორგიანს აგრეთვე უთარგმნია, იქნებ უკეთესი გამოუვიდაო.

1907 წელს 70 წლის ასაკში გარდაიცვალა თბილისელი სომეხი მწერალი პერჩ პროშიანი (ოვანეს ტერ-არაქელიანი, დაიბადა 1837 წელს სოფელ აშტარაკში, ერევნის მახლობლად; გარდაიცვალა ბაქოში; დაკრძალულია თბილისში). „კაუკაზიშე პოსტის“ 1907 წლის 25-ე ნომერში არტურ ლაისტი მცირე წერილით გამოეხმაურა ღვაწლმოსილი სომეხი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის გარდაცვალებას. რაფისთან (1835-1888) და რაფაელ პატკანიანთან (1830-1892) ერთად ჰ. პროშიანი მიაჩნია მას ახალი სომხური პროზის ფუძემდებლად (Schöpfer der neuarmenischen Erzählungskunst) – ისიც მათ მსგავსად სინამდვილის შესატყვისად, შეულამაზებლად წარმოაჩენდა თავისი ხალხის ცხოვრებას, თუმცა დრამატული ძალით რაფის ჩამოუვადებოდაო. ჰ. პროშიანის მთავარ დამსახურებად ა. ლაისტს ის მიაჩნია, რომ იგი მართლად ასახავდა „არარატის ქვეყანაში“ მცხოვრები თვისტომების ადათ-წესებსა და ჩვეულებებს, არ ერიდებოდა მათი უარყოფითი მხარეების ჩვენებას („სათნონი მის პერსონაჟთა უმეტესობას ნამდვილად არ ეთქმის და ვითარებანი, რომელთა შუაგულშიც მათ უწევთ ყოფნა და ცხოვრება, უბადრუენი (jämmerlich) არიან“). ა. ლაისტი თავის მკითხველს იმასაც ატყობინებს, რომ ჰ. პროშიანის ერთი მოთხრობა („Hazi ehndri“ – „Brotfrage“ – „პურის საკითხი“) აბგარ იოანისიანის (Joannissiany) გერმანულად უთარგმნია და მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში ლაიფციგში გამოცემულა სათაურით „საკო“ („სომხური ბიბლიოთეკის“ სერია).

„მოკლე ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში“ ამ თხზულების სათაური რუსულად ასეა თარგმნილი: „Из-за хлеба“ და ნათქვამია, რომ ეს რომანი (ა. ლაისტი მას მოთხრობად იხსენიებს) სომხური ლიტერატურის ოქროს ფონდს განეკუთვნება [77, 56].

სომხურ დრამატურგიასა და თეატრალურ ხელოვნებაზე მსჯელობს არტურ ლაისტი 1908 წლის 32-ე ნომერში (27 იანვარი) გამოქვეყნებულ წერილში, რომლის სათაურია „თბილისის სომხური თეატრის ორმოცდაათი წლის იუბილესათვის“ („Zum fünfzigjährigen Jubiläum des armenischen Theaters in Tiflis“). საიუბილეო ზეიმი 28 იანვრისთვის ყოფილა დანიშნული.

ვიდრე თბილისის სომხურ თეატრზე ისაუბრებდეს, გერმანელი მწერალი ჯერ მე-19 საუკუნის ორმოციან წლებში აკიმიანის მიერ კონსტანტინოპოლში დაფუძნებულ სომხურ სამოყვარულო დასს და იმავე ქალაქში არმენაკ ჰაიკუნის მიერ 1857 წელს დაარსებულ ჟურნალს „არარატის მუხებს“ მოიხსენიებს, რომელშიც თარგმნილი პიესები იბეჭდებოდა. პროფესიული სომხური თეატრის ისტორია კი კონსტანტინოპოლში 1858 წლიდან იწყებაო. აქ არტურ ლაისტი მოგვითხრობს კონსტანტინოპოლელი სომეხი ქალის, სახელად მარიამის, ამბავს, რომელსაც მანდილოსანთაგან პირველს გაუბედავს სომხური თეატრის სცენაზე გამოსვლა, რის გამოც საყოველთაო რისხვა დაუმსახურებია (მანამდე სომხურ წარმოდგენებში ქალების როლებსაც მამაკაცები ასრულებდნენ). იმავე ხანებში სმირნაშიც (იზმირში) დაარსებულა სომხური თეატრი, ხოლო პოეტ ბემიკტაშლიანს კონსტანტინოპოლში მეორე თეატრიც გაუხსნია. სტეფან ეკმიანი იყო პირველი პროფესიონალი სომეხი მსახიობი. თურქეთის თეატრებში ძირითადად თარგმნილი დრამატული ნაწარმოებები იდგმებოდა.

პირველ სომეხ დრამატურგთაგან ა. ლაისტი იხსენებს „ვინმე მ. პატკანიანს“ („ein gewisser M. Patkanian“) და ერთ მის თანამედროვეს, რომელსაც ისტორიული დრამა „შუმანაკი“ დაუწერია („შუმანიკის“ ავტორი ა. ლაისტის წერილში დასახელებული არ არის), მაგრამ ეს პიესები მხატვრული ღირსებებით არ გამოირჩეოდაო.

სომხური თეატრის პირველი მოკრძალებული წარმატებები, ა. ლაისტის სიტყვით, ტერ-გრიკორიანის (Ter-Grikorian) კომედიების წარმოდგენებს უკავშირდება, რომლებშიც თბილისური ცხოვრების სურათები იყო წარმოსახული.

ნამდვილი წარმატებისთვის კი თბილისის სომხურ თეატრს მაშინ მიუღწევია, როცა თბილისელ დრამატურგს გაბრიელ სუნდუკიანს (1825-1912) დაუწვია მისთვის პიესების წერა. ა. ლაისტი იუწყება ამ დრამატურგის „ხათაბალასა“ და „პეპოს“ გახმაურებული წარმოდგენების შესახებ. მოიხსენიებს აგრეთვე პროზაიკოსისა და დრამატურგის ალექსანდრე შირვანზადეს ღვაწლსაც (1858-

1935. ნამდვილი გვარი მოვსესიანი; წლების განმავლობაში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა თბილისში).

სომეხი მაყურებელი, ა. ლაისტის დახასიათებით, გემოვნებაგანვითარებული და მომთხონია, ვინაიდან „ენერგიულ და მოძრავ (rührig) სომეხს უყვარს მოგზაურობა და, თუ ამის საშუალება აქვს, ხშირად და სიამოვნებით სტუმრობს დასავლეთ ევროპის კულტურულ ქვეყნებს – ბერლინში, ვენასა და პარიზში ხვეწს თავის გემოვნებას“.

ა. ლაისტის დაკვირვებით, სომეხ მსახიობთა ოსტატობა ბევრად აღემატებოდა იმ ორიგინალური პიესების მხატვრულ ღონეს, რომელთაც ისინი წარმოადგენდნენ, ამიტომ უფრო თარგმნილ პიესებს ეტანებიანო – შექსპირის, შილერის, დიუმას, გუცკოვის, იბსენის, ჰაუპტმანის, ზუდერმანის დრამატულ თხზულებებს.

„ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში თბილისის სომხურმა თეატრმა რამდენიმე ბრწყინვალე სეზონი ჩაატარა, – გვაუწყებს წერილის ავტორი, – წარმატება განსაკუთრებით დიდი იყო, როცა დასის გასაძლიერებლად კონსტანტინოპოლიდან ჩამოდიოდნენ კარგად გაწაფული არტისტები, რომლებიც მარტო თამაშით კი არა, მკაფიო მეტყველებით, ელეგანტურობითა და ტემპერამენტითაც გამოირჩეოდნენ“.

არტურ ლაისტი გადმოგვცემს იმ დაუვიწყარ შთაბეჭდილებას, რაც მასზე „თხემით ტერფამდე ჭეშმარიტი ხელოვანის“ („ein echter begeisterter Künstler vom Scheitel bis zur Sohle“) პეტროს ადამიანის სცენაზე ხილვას მოუხდენია: „მე ძალიან ხშირად მინახავს ეს დახვეწილი, ელეგანტური კონსტანტინოპოლელი ჰამლეტის, ოტელოს, ფრანც მოორის და სხვათა როლებში და ყოველთვის აღტაცებული დავრჩენილვარ მისი ძლიერი, ჭკვიანური და ვნებიანი პოეტურობით აღსავსე თამაშით. ეს გამორჩეული ადამიანი, რომლის ბაგეთაგან სომხური ენა იტალიურივით მელოდიურად ჟღერდა, კაცი, რომელიც მხოლოდ ხელოვნებისთვის ცხოვრობდა და ხელოვნებას აღმერთებდა, მაგიურ ძალას ფლობდა, რომლის წყალობითაც იგი უბრალო, რიგით ადამიანსაც კი რამდენიმე საათით თანაგანცდით აღავსებდა და ხელოვნების აღფრთოვანებულ თავყანისმცემლად აქცევდა“.

1849 წელს დაბადებულ ამ უნიჭიერეს მსახიობზე არტურ ლაისტი წარსულ დროში ლაპარაკობს: პეტროს ადამიანი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, ოთხ ათეულ წელს ახლად გადაცილებული, 1891 წელს გარდაიცვალა მშობლიურ კონსტანტინოპოლში [52, 80].

წუთისოფელს ნაადრევად განშორებული დიდი მსახიობის ხილვით გამოწვეული ეს უშუალო შთაბეჭდილება კიდევ უფრო ზრდის თბილისის სომხური თეატრის ისტორიისთვის ისედაც ძალზე მნიშვნელოვანი ამ პუბლიკაციის ღირებულებას.

როგორც დავინახეთ, სომეხ მწერლებზე საუბრის დროსაც არტურ ლაისტი ძირითად აქცენტს მათ შემოქმედებაში გამოვლენილ დემოკრატიულ ტენდენციებზე, სოციალური ყოფისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების შემცველ მოტივებზე აკეთებს.

გ) ოსური ლიტერატურა

1906 წელი ოსი ხალხის კულტურის ისტორიაში მნიშვნელოვანი მოვლენით აღინიშნა: ვლადიკავკაზში პირველი ოსური გაზეთი დაარსდა. არტურ ლაისტიც გამოეხმაურა ამ ფაქტს. „კაუკაზიშე პოსტის“ 1906 წლის მე-8 ნომერში გამოაქვეყნა წერილი სათაურით „ოსური გაზეთი“ („Eine ossetische Zeitung“). გთავაზობთ ამ წერილის სრული ტექსტის თარგმანს:

„ვლადიკავკაზში რამდენიმე განათლებულმა ოსმა თავისი ხალხის ენაზე გაზეთი დააარსა, რომელსაც „ირონ გაზეთ“ („ოსური გაზეთი“) ჰქვია და ოსთა შორის ეკონომიკური, ზნეობრივი და სოციალური პროგრესისთვის ხელის შეწყობას ისახავს მიზნად.

ამ მცირერიცხოვანი ხალხის გამოჩენა კავკასიის კულტურული ცხოვრების სცენაზე ყურადღების ღირსი მოვლენაა.

ოსები, რომლებიც ვლადიკავკაზის ზეგანზე და მდინარეების – თერგის, ქსნის, ლიახვის და არაგვის ზემო ჭალებში ცხოვრობენ, ენის მიხედვით არიულ (ანუ ინდო-ირანულ. – ლ. ბ.) ხალხთა ოჯახს განეკუთვნებიან და მრავალი თვალსაზრისით განსხვავდებიან მეზობელი ხალხებისაგან. მათი რაოდენობა ძლივს აღწევს 200 000 სულს. ამის მიუხედავად, ოსების სწრაფვა, შექმნან საკუთარი მწერლობა და ევროპულ კულტურას ეზიარონ, სასიხარულო და მისასალმებელია,

რამეთუ რაგინდ მცირერიცხოვანი იყოს ხალხი, ის მაინც ფლობს საკმაო რაოდენობას სულიერი სიმდიდრისას, რომელიც არ უნდა დაიკარგოს.

დღემდე ოსებს საკუთარი ანბანი არ ჰქონდათ, რადგან რუსული ანბანი, რომლის გამოყენებაც სცადეს, ყველა ოსური ფონემის გადმოსაცემად უკმარი აღმოჩნდა. ალბათ ასეთივე შედეგს მივიღებთ, თუ ამ მიზნით ლათინური ანბანის გამოყენებას ვეცდებით.

საკმაოდ მდიდარია ოსების ხალხური პოეზია. მათ ბლომად მოეპოვებათ თავისებური საგმირო თქმულებები და ხალხური სიმღერები, რომელთა შორის ისეთსაც შეხვდებით, რომლებშიც სამშობლოს ღრმადგანცდილი სიყვარულია გამოხატული“.

„თავისებურ საგმირო თქმულებებში“ გერმანელი მწერალი, ცხადია, ნართების ეპოსს გულისხმობს – მსოფლიო ლიტერატურის შედეგს.

არტურ ლაისტის დებულება – „რაგინდ მცირერიცხოვანი იყოს ხალხი, ის მაინც ფლობს საკმაო რაოდენობას სულიერი სიმდიდრისას, რომელიც არ უნდა დაიკარგოს“ – უაღრესად პროგრესულია და ჩვენს დროში განსაკუთრებით აქტუალური. ამ სიტყვების ავტორი მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში საქმით ემსახურებოდა მცირერიცხოვან ხალხთა სულიერი სიმდიდრის პროპაგანდას ევროპაში. თბილისშიც ხომ სწორედ იმიტომ დამკვიდრდა, რომ ეს კეთილშობილი მისია მეტი წარმატებით შეესრულებინა, ვიდრე ამას ევროპიდან მოახერხებდა.

იქვე ა. ლაისტი აქვეყნებს ოსური ხალხური ლექსის თავის თარგმანს:

1.

Den Schlummer wiesen heute von sich meine Glieder,
Vor Schmerzen schlossen sich nicht meine Augenlider.
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?

2.

O, Heimatland, o, Heimatland,
Wie lebt es sich in dir doch süß!
Die Fremde bleib' uns unbekannt,
Du bist des Herzens Paradies!
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,

Wo finden fern von euch wir Ruh?

3.

O, Heimatland, o, Heimatland,
Du deiner Kinder Pfühl und Schoß,
Die Fremde bleib' uns unbekannt,
Nichts reißt von dir die Herzen los.
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?

ქართული პწკარედი:

1.

თვლემა განაგლო (განდევნა) დღეს ჩემმა სხეულმა.
ტკივილი თვალის მონუჭვის საშუალებას არ მძღღევს.
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

2.

ო, სამშობლო, ო, სამშობლო,
რა ტკბილია ცხოვრება შენს მიწაზე!
უცხო მხარე უცნობი დარჩეს ჩვენთვის,
შენ გულის სამოთხე ხარ!
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

3.

ო, სამშობლო, ო, სამშობლო,
შენ, შვილთა შენთა რბილო სასთუმალო და კალთა,
უცხო მხარე უცნობი დარჩეს ჩვენთვის,
[ჩვენს] გულებს შენ ვერაფერი მოგწყვეტს.
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

აქამდე არ იყო ცნობილი, რომ არტურ ლაისტს ოსური ლექსიც უთარგმნია. მოსაზღვრე და ჯვარედინი რითმებით შესრულებული ეს თარგმანი ჩინებულად ჟღერს გერმანულ ენაზე.

დ) აზერბაიჯანული ლიტერატურა

აზერბაიჯანული ლიტერატურის ნიმუშთა თარგმანები „კაუკაზიშე პოსტში“ არ დაბეჭდილა, მაგრამ 1908 წლის 37-ე ნომერში არტურ ლაისტი აღფრთოვანებულ წერილს უძღვნის თბილისში აზერბაიჯანულ ენაზე გამოძავალ სატირულ-იუმორისტულ ჟურნალს „მოლა ნასრედინს“. ეს ყოველკვირეული ჟურნალი 1906 წელს დაარსდა. მისი პირველი რედაქტორი იყო ჯალილ მამედ ყული ზადე.

გიზო ნიშნიანიძის წიგნში „სიცილის არქივიდან“ სატირულ-იუმორისტული ჟურნალი „მოლა ნასრედინი“ ასეა დახასიათებული: „ეს გამოცემა პოპულარული იყო არა მარტო მუსულმანთა შორის, არამედ თბილისში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების მკითხველებშიც. ამას „მოლა ნასრედინი“ აღწევდა თავისი მებრძოლი ბუნების წყალობით, რაშიც ეჭვი არ შეგეპარებათ, როცა გაეცნობით „მოლას“... პირად საქმეს“ [33, 215].

ამ „პირად საქმეში“ უხვად ყოფილა ჩაკერებული ასეთი დოკუმენტები: „მე, ტფილისის დროებითმა გენერალ-გუბერნატორმა, გენერალ-ლეიტენანტმა ტიმოფეევმა, მივიღე რა მხედველობაში უკიდურესად მავნე მიმართულება, რომელიც გამოამჟღავნა თათრულ ენაზე თბილისში გამოძავალმა „მოლა ნასრედინმა“, 1907 წლის 8 ივნისს დავადგინე: დაიხუროს ჟურნალი სამხედრო წესების მოხსნამდე“ [33, 215-216].

ამ დადგენილებიდან ერთი წელიც არ იყო გასული და არტურ ლაისტი აღტაცების გამომხატველი წერილით ეხმაურება თავის გაზეთში ამ მეამბოხე, ხელისუფალთა აზრით, „უკიდურესად მავნე მიმართულების“ ჟურნალს.

ვნახოთ, როგორ შეფასებას აძლევს აზერბაიჯანულ სატირულ-იუმორისტულ გამოცემას „კაუკაზიშე პოსტის“ რედაქტორი:

„მას შემდეგ, რას კავკასიელმა თათრებმა თავიანთი ცხოვრების კულტივირებას მიჰყვეს ხელი, მათმა პროგრესულმა მოღვაწეებმა სატირის მათრახიც მოიქნიეს. მათ იციან, რომ დაცინვა არცთუ ხელწამოსაკრავი

საშუალებაა ცრუმორწმუნეობის, უვიცობის, დამყაყებულობისა და უკულტურობით გამოწვეული სხვადასხვა მანკიერების წინააღმდეგ ბრძოლაში. თითქმის ორი წელია თბილისში აზერბაიჯანულ ენაზე სატირული ჟურნალი გამოიცემა, რომელიც თურქი ოილენშპიგელის – მოლა ნასრედინის – სახელს ატარებს, და დროის ამ მცირე მონაკვეთში სასაცილო ადამიანებისა და კაცუნების მდიდარი გალერეა და მანკიერებათა მთელი ნუსხა გამოამზეურა“.

„მოლა ნასრედინი“ ილუსტრირებული გამოცემა იყო, მასში უხვად იბეჭდებოდა კარიკატურები, რომელთაც ამ ჟურნალისთვის ხატავდნენ თბილისში მოღვაწე ავსტრიელი ხელოვანი როტერი (მასზე, როგორც სომხური თქმულებებისა და „როსტომიანის“ ილუსტრატორზე, უკვე გვქონდა საუბარი მეორე თავში) და ოსკარ შმერლინგი (1863-1938), თბილისელი მხატვარი, ქართული კარიკატურის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. ა. ლაისტი ძალიან მაღალ შეფასებას აძლევს მათ შემოქმედებით მიღწევებს ამ სფეროში: ორივენი ღრმად ჩასწვდნენ თათარი ხალხის სულს („Beide haben der tatarischen Volksseele ihre Geheimnisse abgelauscht“), კარგად იცნობენ მის ყოფა-ცხოვრებას და ბეგების, ხანების, აღების, მოღებისა და ყაღების დასამახსოვრებელ კარიკატურულ სახეებს ქმნიანო.

„მოლა ნასრედინი“ შინაურ ნაკლოვანებათა მხილებით არ კმაყოფილდებოდა და თურქეთსა და სპარსეთსაც გადასწვდებოდა ხოლმე. „განსაკუთრებით შთაბეჭდავია ერთი ნახატი, – წერს ა. ლაისტი, – რომელიც სპარსეთში არსებულ ვითარებას და ძლიერთა ამა ქვეყნისათა ძალმომრეობას წარმოსახავს: საწყალი გლეხი, მკენესარე, მიწაზე გართხმულა და ზურგზე მოლა, ყადი და კარგად ნაკვები ხანი გალიმებულნი ასხედან. სამივე ეს კლიენტი მაგარი ვინმეა („Auch diese drei Kunden sind wahre Prachtkerle“) და მინდა ვურჩიო ბატონ როტერს, ტილოზე გადაიტანოს ისინი, რამეთუ ასეთი მზაკვრული სიფათები კი იმსახურებენ იმას, რომ სიცოცხლე პორტრეტების გალერეაში განაგრძონ“.

მართლაც რომ დიდი აურზაური მოჰყოლია გაბედულ და ნიჭიერად ნათქვამ კრიტიკულ სიტყვას: „რასაც საუკუნეების მანძილზე ყველა მშვიდად იტანდა, – წერს ა. ლაისტი, – რასაც, დიდი-დიდი, ჩვენი ბოლენშტედტის მირზა შაფისნაირი ბრძენკაცნი თუ აკრიტიკებდნენ მსუბუქად, მაგრამ რის გამოტანასაც დღის სინათლეზე ვერავინ ბედავდა... იმას შეუტია „მოლა ნასრედინმა“ სიტყვით და ნახატი, თანაც ისე მძლავრად და ისე ბრწყინვალედ, რომ ერთნი სიცილით იჭაჭებიან, მეორენი კი გაცოფებულნი გესლს ანთხევენ“.

მირზა შაფი, რომელსაც ა. ლაისტი ახსენებს, ანუ ფსევდონიმით ვაზეჰი, აზერბაიჯანელი პოეტი გახლავთ. დაიბადა 1792-96 წლებს შორის განჯაში, გარდაიცვალა თბილისში 1852 წელს. 1840 წლიდან თბილისში მოღვაწეობდა – სამაზრო სასწავლებელში ასწავლიდა აზერბაიჯანულ და სპარსულ ენებს. აქვე დააარსა 1844 წელს ლიტერატურულ-ფილოსოფიური წრე. „ვაზეჰის (მირზა შაფის. – ლ. ბ.) შემოქმედება შეიცავს ფილოსოფიურ ლირიკას, სატირული ჟანრის ნაწარმოებებს, სატრფიალო ლექსებს... იბრძვის დესპოტიზმის, რელიგიური ფანატიზმის წინააღმდეგ, პიროვნების თავისუფლებისათვის; ამხელს ფეოდალური საზოგადოების მანკიერებას, დასცინის ტირანებს“ [58, 267].

აი ასეთი შემოქმედი და მოაზროვნე გახლდათ მირზა შაფი და რა გასაკვირია, თბილისში გამოძვალ აზერბაიჯანულ სატირულ ჟურნალზე საუბრისას არტურ ლაისტს სწორედ ის გახსენებოდა.

რაც შეეხება ბოდენშტეტს – „ჩვენი ბოდენშტეტის მირზა შაფიო“, ა. ლაისტი რომ წერს – ეს ფრიდრიხ ბოდენშტეტია (1819-1892), გერმანელი მწერალი და მთარგმნელი, რომელმაც 1844-45 წლებში თბილისში ყოფნისას გაიცნო მირზა შაფი, და არამარტო გაიცნო, დაემოწაფა კიდევ: მირზა შაფი მას თათრულ, სპარსულ, ქართულ და სომხურ ენებში ამეცადინებდა [101,83]. მანამდე გერმანელმა მწერალმა სამ წელიწადს იმსახურა მოსკოვში, თავად გოლიცინის ოჯახში, გუვერნიორად. ამ ხნის განმავლობაში „საფუძვლიანად შეისწავლა არამარტო რუსული, არამედ მრავალი სხვა სლავური ენაც, რამაც შეძლო საშუალება მისცა მას გერმანული ლიტერატურა პუშკინის, ლერმონტოვისა და კოლცოვის ნაწარმოებთა მშვენიერი თარგმანებით გაემდიდრებინა“ [80, 616].

ფრიდრიხ ბოდენშტეტმა თარგმნა და ჯერ თავისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებათა ამსახველ წიგნში – „ათას ერთი დღე აღმოსავლეთში“ (ბერლინი, 1850) – ჩართო თბილისში გაცნობილი აზერბაიჯანელი პოეტის ლექსები, ხოლო შემდეგ, 1851 წელს, ცალკე წიგნდაც გამოსცა სათაურით „მირზა შაფის სიმღერები“ („Lieder des Mirza Schaffy“), რითაც საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი თავის მასწავლებელს. კრებულს არნახული წარმატება ხვდა წილად, უამრავჯერ გამოიცა გერმანულად და ევროპის თითქმის ყველა ენაზე ითარგმნა.

ამავე წერილში არტურ ლაისტი მირზა შაფის ორი სტრიქონის ციტირებასაც ახდენს; მისი აფორიზმისებური ხატოვანი ნათქვამი ახსენდება, როცა მოგვითხრობს, როგორ ებრძოდა ჟურნალი განათლების დამყაყებულ სისტემას:

„...თუმცადა თათრულმა სკოლამ, რომელიც ზუთხვისა და ცემა-ტყეპის სამი საუკუნის წინანდელი მეთოდებით მუშაობს, კაცმა რომ თქვას, მხოლოდ

გულისტკივილი და თანაგრძნობა შეიძლება აღგვიძრას, მოლა ნასრედინი აქაც მდიდარ მასალას პოულობს დაცინვისათვის. მასწავლებელს, რომელსაც ხელკეტი უჭირავს (აქ ა. ლაისტი ჟურნალში დაბეჭდილ ერთ-ერთ კარიკატურას აღწერს. – ლ. ბ.) და კაუჭა ცხვირზე დიდი სათვალე დაუკოსებია, საშინლად სერიოზული სახე მიუღია, მაგრამ ზედ აწერია თავისი სიბრყვე. მისი გამომეტყველება მირზა შაფის ლექსს გაგვასხენებს:

„წისქვილის რაკუნი მესმის,
მაგრამ ვერ ვხედავ ფქვილს“.

(„Ich höre das Geklapper einer Mühle,
Doch sehe ich kein Mehl“).

(შდრ. გალაკტიონ ტაბიძის „წყარო სჩანს და წყალი არსად არის“ [46, 45], სტრიქონი, რომელიც აშკარად ფრთიან გამოთქმად გადაქცევის პრეტენზიას ამჟღავნებს).

ეს გახლავთ ბოლო სტრიქონები ორსტროფიანი ლექსისა, რომელიც ფ. ბოდენშტედტის „ათას ერთი ღლის“ მე-ნ თავში გვხვდება. მირზა შაფი ლექსად მოუთხრობს წიგნის ავტორსა და ახალგაზრდა ტურისტს ირანის შაჰთან სტუმრობის ერთ ეპიზოდს. შაჰის თხოვნით იგი დივანის (ვეზირთა საბჭოს) თათბირს დასწრებია და ხელმწიფის თხოვნაზე, პირუთვნელად გამიზიარე შენი აზრი აქ მოსმენილზეო, ასეთი რამ განუცხადებია:

„Ich sprach: ich will Dir sagen, was ich fühle,
Ich mach’ es Dir kein Hehl –
Ich höre das Geklapper einer Mühle,
Doch sehe ich kein Mehl!“ [88, 85]

ქართულად:

„მე ვუთხარ: გეტყვი, რასაც ვგრძნობ,
არაფერს დაგიმაღავ –
წისქვილის რაკუნი მესმის,
მაგრამ ვერ ვხედავ ფქვილს“.

მარჯვედ მოხმობილი ციტატით ა. ლაისტმა ხიდი გადო ახლო წარსულისა და თანამედროვეობის მამხილებლურ, ცხოვრების გაუმჯობესებისკენ მიმართულ

ტენდენციებს შორის, მკითხველს განჯელი ბრძენი შეახსენა, რითაც მიანიშნა, რომ მწვავე კრიტიკული გამოსვლებით ცნობილი ჟურნალი „მოლა ნასრედინი“ პროგრესული ტრადიციის გამგრძელებელია და არა „მავნე მიმართულების“ პერიოდული ორგანო.

5. კავკასიის მომღერალი

„კაუკაზიშე პოსტის“ 1914 წლის მე-12 ნომერში დაიბეჭდა ხელმოუწერელი წერილი: „კავკასიის გერმანელი მომღერალი“ („Ein deutscher Sänger des Kaukasus“). იგი ამგვარი განცხადებით იწყება: სლავურ სამყაროში მცხოვრებ გერმანელთა შორის ჭეშმარიტი პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული პიროვნებანი არ ჩანდნენ და რაოდენ სასიხარულოა, რომ ამ ბოლო დროს ასეთი ტალანტიც მოგვევლინაო. და რედაქცია მკითხველს წარუდგენს კავკასიაზე თავდავიწყებით შეყვარებულ მწერალს ბარონ ვოლდემარ ფონ იუქსკიულს (Uexküll, ზოგჯერ – Uxkull), აცნობს მის ბიოგრაფიასა და შემოქმედების თავისებურებებს.

ვოლდემარ იუქსკიული ძირძველი ბალტიისპირელი არისტოკრატიული გვარის წარმომადგენელი ყოფილა. დაბადებულა 1860 წელს (გაზეთში კორექტურული შეცდომაა – 1890 წერია, ამაზე ქვემოთ კიდევ გვექნება საუბარი) რევალთან (ტალინთან) ახლოს, საგვარეულო მამულ ნოიენჰოფში. დაწყებითი განათლება შინ მიუღია, დედის ხელმძღვანელობით. თორმეტი წლისა რევალის (ტალინის) საეკლესიო სასწავლებელში მიუბარებიათ, მერე არენსბურგში (ესტონეთი) გიმნაზია დაუმთავრებია და სამხედრო სამსახურში გაუწვევიათ სანკტ-პეტერბურგის ცხენოსან გვარდიაში, სადაც მშფოთვარე სამხედრო ცხოვრების ორი წელი გაუტარებია, საოფიცრო გამოცდებიც ჩაუბარებია, მაგრამ საბოლოოდ სამხედრო კარიერისთვის ზურგი შეუქცევია და ტოლსტოის მიმდევარი გამხდარა. 1892 წელს ბაპტისტებს მიჰკედლებია, წლობით უმოგზაურია პალესტინაში, საბერძნეთში, ეგვიპტესა და ამერიკაში. ყველაზე დიდხანს ამერიკაში დაყოვნებულა, სადაც ხალხით გაჭვდილ აუდიტორიებში დიდი წარმატებით კითხულობდა ლექციებს რელიგიურ თემებზე.

მნიშვნელოვანი გარდატეხა მომხდარა მის ცხოვრებაში მას შემდეგ, რაც კავკასია მოუნახულებია – კავკასიამ მასში პოეტი გააღვიძა. ახლა ციტატა:

„ევროპული ცივილიზაციით, სწრაფწარმავალი გარეგნული ეფექტების ამოღებით გადაქანცულმა იუქსკიულმა კავკასიაში, დიდებული, გრანდიოზული, ცისნამივით ცინცხალი ბუნების მკერდზე, ახალი, ბუნებასთან ახლომდგომი ცხოვრება და ახალი ადამიანები გაიცივნო, რომლებიც ამაყად, წელგამართულნი და ჯანსაღნი მიაბიჯებენ ცხოვრების გზაზე. წაუხდენელ ბუნების შვილთა ყოფამ დაატყვევა იგი. იუქსკიული ხანგრძლივ, სახიფათო მოგზაურობებს აწყობს კავკასიონის მიუდგომელ ხეობებსა და შორეულ ჭალებში; იქ გაიცივნო მან საოცრად თავისებური მთიელი ტომები, მათი ადათ-წესები და ჩვეულებები“.

პირველი წიგნი კავკასიაზე სათაურით „ძმადნაფიცნი“ („Die Schwurbrüder“) 1912 წელს გამოუცია. წიგნს ასეთი მიძღვნა ახლავს: „თქვენ, მთების გმირებს, ღვთის საყვარელთ, გიძღვნი ამ წიგნს. ამით მე ვალს ვიხდი. თქვენს მთებში, ესოდენ დიად და მაღალ მთებში, მე უფრო მაღალი და უფრო დიადი რამ ვიხილე. ვიხილე ერთგულება და სიამაყე, დაბუდებული მამაც გულებში, რომლებიც ღირსებას უფრო მეტად აფასებენ, ვიდრე სიცოცხლესა და სისხლს!“

იუქსკიულის ამ რომანს გერმანული პრესის მაღალი შეფასება დაუმსახურებია და მას მალე კავკასიურ თემაზე შექმნილი მისი სხვა წიგნებიც მოჰყოლია: „კავკასიური ნოველები“ („Kaukasische Novellen“. ამ წიგნის გამოსვლას „კაუკაზიშე პოსტი“ 1912 წლის მე-19 ნომერში ატყობინებდა მკითხველს), „წმინდა ილა“ („Der heilige Ila“) და „სოზირკოს სიმღერა“ („Sang von Ssosirko“) – ყველა მათგანი კავკასიის მთების ბინადართა ცხოვრებაზეა დაწერილი. გერმანიაში წარმატებით დადგმულა მისი პიესა სახელწოდებით „რუსეთში“ („In Rußland“).

სტატიაში მოხმობილია გერმანულ კრიტიკოსთა აღფრთოვანების გამომხატველი ციტატები. ვერნერ ფონ დერ შულენბურგი „ლოიჩე ტაგესცაიტუნგში“ წერდა:

„აქ კიდევ ერთხელ ხაზგასმით (mit aller Deutlichkeit) უნდა მოვიხსენიო ვოლდემარ ფონ იუქსკიული. არამართო იმიტომ, რომ მისი თხზულებები დამაბულ სიუჟეტებზეა შექმნილი, ამ გამოთქმის საუკეთესო გაგებით (ეს ღირსება გამოარჩევს მას თანამედროვე მწერალთა უმრავლესობისგან); არამართო იმიტომ, რომ მან ახალი სამყარო, კავკასია, აღმოგვიჩინა, სამყარო, რომელსაც აქამდე მხოლოდ რუსები (ლერმონტოვი, ტოლსტოი) წარმოგვიჩინდნენ, არამედ

უმთავრესად იმის გამო [უნდა მოვიხსენიო], რომ ის პოეტია. პოეტობის ეს ხარისხი გამოარჩევს მას მრავალზე მრავალი კალმოსნისგან...“.

შემდეგ კრიტიკოს ჰერბერტ შტეგემანის შეფასებას გვაცნობენ, რომელიც „ბერლინერ ტაგებლატში“ გამოქვეყნებულია:

„თუ რამ აკლია ჩვენს თანამედროვე მწერლობას, რომელიც ფსიქოლოგიის ათასობით, ხშირად მართლაც რომ საინტერესო, მიხვეულ-მოხვეულ გზა-ბილიკს ადგას, აკლია ფართო, მშვიდი მონასმები (ruhige Linien), რაც დრამატული და ეპიკური ხელოვნებისთვის არის ნიშანდობლივი, აკლია მრავალფეროვანი, მდიდრული ამბებით გამოწვეული სიხარულის განცდა და უბრალო, ბუნებრივ ადამიანთა სახეები, რომლებშიც პრიმიტიული ინსტინქტები შეუბღალავად და წმინდად განაგრძობენ არსებობას. ჩვენ ყელში ამოგვივიდა (wir sind... überfüttert) რთული, პათოლოგიური ხასიათები (...). ბავარიული კვარტლის ბენზინის ობშივარს გვსურს ზღვაზე ან მთებში გაქცევით დავალწიოთ თავი, იქით მივიღტვიოთ, სადაც უბრალო ძლიერი ადამიანები სიყვარულსა და სიძულვილში თავისი თავისუფალი და ამაყი ცხოვრებით ცხოვრობენ. ახალი პოეტია ის, ვინც ეს ახალი სამყარო აღმოგვიჩინა: კარგად დაიმახსოვრეთ მისი სახელი – ბარონი ფონ იუქსკიული, ხოლო ქვეყანა, რომელსაც იგი თანდაყოლილი პოეტური ტალანტის მქონე შემოქმედისთვის დამახასიათებელი ძალმოსილებითა და თავდაჯერებით (Sicherheit) გადაგვიშლის თვალწინ, კავკასია გახლავთ“.

„კაუკაზიშე პოსტის“ სტატიის უცნობი ავტორი არც თავის მხრივ იშურებს საქებარ სიტყვებს „კავკასიის მომღერლის“ თვითმყოფადი ნიჭის დასახასიათებლად: თოვლიანი მთების დიდებულება, იუქსკიულის მიერ წარმოჩენილი, ანადგურებს ყოველივე წვრილმანსა და უმნიშვნელოს, იგი სიყვარულით ხატავს პრიმიტიულ გრძნობებს: სიმამაცეს, სიამაყეს, სიყვარულს, სიძულვილს, ერთგულებას და უბრალო, მაგრამ მარადიულ კონფლიქტებს წარმოსახავსო.

უკვე რუსულადაც შესდგომოდნენ მისი წიგნების თარგმნას: რამდენიმე კვირის წინ რუსმა მკითხველმა „მდანაფიცნის“ მშვენიერი რუსული თარგმანი მიიღო, ვლ. ვოლინცევის მიერ შესრულებულიო, გვაუწყებს „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორი.

და აი კავკასიის ეს მგზნებარე მომღერალი ახლახან კვლავ გამოემშურა აქეთ, რათა უწინარეს ყოვლისა ოსებისა და ინგუშების თავისებურ, ჯერჯერობით ნაკლებად შესწავლილ ცხოვრებას ახლოს გაეცნოსო.

აი ასეთი წერილი მიუძღვნა „კაუკაზიშე პოსტმა“ კავკასიით აღფრთოვანებულ-შთაგონებული კიდევ ერთი, ჩვენში დღემდე სრულიად უცნობი უცხოელი შემოქმედის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას.

რამდენიმე წლით ადრე, 1910 წლის 50-ე ნომერში, „კაუკაზიშე პოსტმა“ ვოლდემარ იუქსკიულის ნოველა „აბრაგი“ („Der Abreke“) გამოაქვეყნა. სათაურის ქვეშ ვკითხულობთ: „ესკიზი კავკასიის ცხოვრებიდან“. ავტორის შესახებ ცნობები ამ პუბლიკაციას არ ახლავს.

„აბრაგი“ ღამეული კავკასიონის სურათის აღწერით იწყება: თვალწვედენელი მთები, მწვერვალები რომ ბნელ ზეცაში აუტყვორცნიათ, ნისლით ამოვსებული ხეობები, ქვიანი კალაპოტის არტახებში მომწვედელი თერგის ღრიალი...

ბნელში გახვეულა ოსური სოფელი, მარტო ერთი სახლია გაჩირაღდებული: იქ ქორწილია, ცეკვა-თამაშია გაჩაღებული.

„გინახავს, როგორ ცეკვავენ ლეკურს?“ – ეკითხება იუქსკიული მკითხველს და ქალ-ვაჟის როკვას აღგვიწერს:

„ქალი მსუბუქად მისრიალებს იატაკზე. გაწვდილი მარცხენით მანდილის ბოლო უჭირავს, მარჯვენა კი ოდნავ დახრილ პირისახეს უფარავს. ვაჟი გარეშემო უტრიალებს. მასაც გაუშლია მკლავები. ცდილობს ცეკვა-ცეკვით აღმოჩნდეს ქალის პირისპირ და მისი მზერა დაიჭიროს, ის კი სულ უსხლტება მოხდენილი მიმოხვრით“.

ხნიერი ხალხი თავის ახალგაზრდობას იგონებს:

„– გახსოვს, თემირხან, ერთად რომ დავჯირითობდით? გავიწყდება, ერთ ღამეს კაზაკები რომ დაგვედევნენ და ჩვენ რომ მდინარე გადავცურეთ? კარგი დრო იყო, არა?“

– შენ ის თუ გახსოვს, გაბოცი, – განაგრძობს სხვა, – ინგუშებს რომ ძროხები წავგვარეთ და ტყეში გადავმალეთ? ჰო, ახალგაზრდები ვიყავით მაშინ!

და ასე ცოცხლდება წარსული მათ თვალწინ და თხრობენ ბრძოლისა და ხრიკების, მტრის ხელიდან დასხლტომისა და ალაფის დათრევის ამბებს. მერე კი სიტყვა შამილზე ჩამოვარდება, ვედენოსა და ლუნიბზე (ვედენო და ლუნიბი შამილის საბოლოო დამარცხების ადგილებია. – ლ. ბ.) და იმაზე კიდევ, ყოველივე რად მოხდა ისე, როგორც რომ მოხდა. – – –“.

აი ასეთი მრავლისმეტყველი სასვენი ნიშნით – სამი ტირეთი – მთავრდება შამილისადმი მიძღვნილი მონაკვეთი.

ბოლოს ამ ოჯახშიც მიწყდა ხმაური, მექორწილენი მილაგ-მოლაგდნენ, აქაც სიბნელემ დაისადგურა.

ორი ყაჩაღი მიიპარება ამ დროს თავლისკენ: იქ კარგი ცხენები და მოვერცხლილი უნაგირები ეგულებათ. ერთმა მათგანმა, მურადმა, მშვენიერი ულაყი შეარჩია, უნაგირიც მოარგო და ახლა ფლოქვებზე სახვევებს ამაგრებს, რათა უხმაუროდ გაეცალოს ცხენიანად იქაურობას. და ამ დროს... რას ხედავს! მის თანამზრახველს პირში სიგარეტი გაუჩრია და აბოლებს. გაგიჟდი, რას სჩადიხარ, შეგვამჩნევენო, – ჩასჩურჩულა ძმაკაცს. იმან კიდევ, არც აცია, არც აცხელა, ლაჩარი ყოფილხარო, მიახალა; აი მე არავისიც არ მეშინიაო. გაშრა მურადი. აბა თუ ლაჩარი ვარო, დაადრო პისტოლეტი და ჰაერში წუილით გავარდა ტყვია, თანაც „თავლაში ქურდებიაო“, დაიღრიალა. ძმაკაცი დაფრთხა და თავს უშველა. ძილდამფრთხალ მექორწილებს მურადმა უშიშრად მიუშვირა მკერდი, აქა ვარ ქურდი, მესროლეთ და გამათავეთ, თქვენ ამის სრული უფლება გაქეთო. ხოლო მერე გაოგნებულ და დაბნეულ ხალხს თავის ძმაკაცთან შელაპარაკების ამბავი მოუთხრო.

საკუთარი ღირსების გრძნობის ამ ფორმით დაცვამ ხალხი მოხიბლა. და დაუფასეს აბრავს ვაჟკაცობა. ოჯახის საპატიო სტუმარი, დიდი თათარხანი მიუახლოვდა, ხელი გაუწოდა და მეგობრად მიგულეო, განუცხადა. ძმები ვართ შენო, არ დააყოვნეს სხვებმაც. გაუმასპინძლდნენ, გაიცნეს, ზოგმა – ამა და ამ სოფლიდანა ვარ, თუკი დაგჭირდეს, ჩემი სახლი – შენი სახლიო.

ვიდრე მურადი დანაყრდებოდა, მოითათბირეს, ფული მოაქუჩეს და მშვენიერი ულაყი უყიდეს ცხენის საქურდლად მოსულს. თათარხანმა ოქროთი მოჭედილი ქამარ-ხანჯალი შეიხსნა და ჩემ სამახსოვროდ ატარეო, სთხოვა. მურადმა სამაგიეროდ თავისი უბრალო ქამარ-ხანჯალი გაუწოდა და მოუბოდიშა, შენს საჩუქართან ვერ მოვა, მაგრამ ჩემგან ეს გქონდეს სამაგიეროდო: „მე მას ისე ვიყენებდი, როგორც ღირსების გრძნობა მკარნახობდაო“ („Er wurde gebraucht, wie die Ehre es gebot“).

ამაზე თათარხანი თითქმის აფორიზმით უპასუხებს: „მოგონება იმ მამაცისა, ვისაც იგი უტარებია, მეტ ღირებულებას სძენს ხანჯალს, ვიდრე მარგალიტები!“

როგორ წარიმართა შემდგომი ცხოვრება და მოღვაწეობა იუქსკიულისა, რომლის სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლას ასეთი აღტაცებით შეგებებია კრიტიკა და არც ჩვენს „კაუკაზიშე პოსტს“ დაუტოვებია უყურადღებოდ?

ენციკლოპედიები და ლექსიკონები (რომ აღარაფერი ვთქვათ ლიტერატურის ისტორიებზე) დუმან მასზე. ეტყობა, მწერლობისთვის მალე დაუნებებია თავი. ცნობებს მის შესახებ ინტერნეტში მივაკვლიე. ინტერნეტში მისი სახელის გამოჩენა იმაზე მეტყველებს, რომ გერმანიაში ამჟამად ამ უცნაური შემოქმედის მიმართ ინტერესი კვლავ გაღვივებულა. დაბადების წელიც – 1860 –

ინტერნეტში ამოვიკითხე (როგორც ზემოთ ვთქვით, „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილ სტატიაში შეცდომით 1890 წერია), დიდხანს უცოცხლია, 92 წლისა გამოთხოვებია ამ წუთისოფელს 1952 წელს!

ერთ საინტერნეტო გვერდზე ვოლდემარ იუქსკიულის წიგნის „სოზირკოს სიმღერის“ (სრული სათაურია „Der Sang von Ssosirko dem Narden“) ერთი ეგზემპლარის აღწერილობას ვეცნობით, სადაც, სხვათა შორის, ვკითხულობთ: „ერთადერთი გამოცემა იშვიათი ეპიკური თხზულებისა, რომლის ავტორია რუსი ოფიცერი, მემამულე და ტოლსტოის მიმდევარი; ბოლოს ტიროლთან მდებარე ფრიდბერგის სასახლეში და ჰერგისვილში (ლუცერნთან) ცხოვრობდა“.

და ამას მოსდევს ერთობ საყურადღებო ინფორმაცია:

„შიდა ყდაზე ხელით შესრულებული წარწერის თანახმად, ეს არის „ავტორის მიერ განადგურებული ნაწარმოები. შემორჩენილია მხოლოდ 6 ეგზემპლარი, რომელთაგან ეს ერთ-ერთია“. – ბიბლიოთეკებში მოიპოვება 3 ეგზემპლარი (პრინსტონში; ნიუ-იორკში; ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში)“.

ზემოთ უკვე ვთქვით, რომ „კაუკაზიშე პოსტი“ სიხარულით იუწყებოდა, იუქსკიული ახლახან კვლავ გამოემგზავრა კავკასიისკენ („...ist Uexküll soeben wiederum nach dem Kaukasus abgereist“), რათა უწინარეს ყოვლისა ოსებისა და ინგუშების თავისებურ, ჯერჯერობით ნაკლებად შესწავლილ ცხოვრებას ახლოს გაეცნოსო.

თუ თარიღს დავხედავთ, რომელიც „კაუკაზიშე პოსტის“ ამ ნომერს უზის – 1914 წლის 23 მარტი (5 აპრილი ახ. სტილით) – , მივხვდებით, რომ ვოლდემარ იუქსკიულის კეთილშობილ განზრახვას განხორციელება არ ეწერა: მალე მსოფლიო ომი გაჩაღდა და მცირე ხალხთა კულტურების კვლევა-შესწავლა დიდი ხნით გადაიდო. როგორც ჩანს, ტოლსტოის მიმდევარსა და, მამასადაძე, პაციფისტს, რომლისთვისაც ომზე დიდი უბედურება ქვეყნად არ არსებობს, ამის შემდეგ აღარც არაფერი დაუწერია, ის კი არა და, როგორც ზემოთ დამოწმებული ინტერნეტ-გვერდიდან შევიტყვეთ, თავისი ქმნილებების განადგურებაც უცდია.

საგულისხმოა, რომ „აბრაგი“ კავკასიელ გერმანელთა გაზეთში მაშინ დაიბეჭდა (1910 წ.), როცა ვოლდემარ იუქსკიულს ჯერ კიდევ არც ერთი წიგნი არ ჰქონდა გამოცემული. როგორც ჩანს, ეს ნოველა „კაუკაზიშე პოსტზე“ აღრე არსად გამოქვეყნებულა. რედაქციას რომ იგი სხვა გამოცემიდან გადმოებეჭდა, აუცილებლად აღნიშნავდა ამას, როგორც ამგვარ შემთხვევებში იქცეოდა. „აბრაგი“ არც 1912 წელს გამოცემულ „კავკასიურ ნოველებშია“ შესული.

ვოლდემარ იუქსკიული მარტო მომღერალი როდია კავკასიისა – იგი ცარისტული რუსეთის მიერ დაპყრობილ კავკასიელ ხალხთა დიდი ქომაგიც გახლავთ. მის ერთ ნოველას, რომლის სათაურია „გერმენჩუკელი გმირები“, ასეთი მიძღვნა ახლავს: „ძეგლი მამაცთათვის, 1832 წლის 24 აგვისტოს სამშობლოს თავისუფლებისთვის ბრძოლაში რომ დასდეს თავი“ [107, 46].

ასე რომ, ამ ავტორისადმი ამგვარი ყურადღების გამოჩენა რედაქციას გაბედულ ქმედებად უნდა ჩაეთვალოს. ეს ფაქტიც, უდავოდ, გაზეთის დემოკრატიულ, პროგრესულ მიმართულებაზე მეტყველებს.

6. საქართველოს ისტორია

დავიწყოთ პრეისტორიით.

1910 წლის მე-16 ნომერში გამოქვეყნებულ ერთ სტატიაში საინტერესო კონტექსტში გაიჟღერა უძველეს საქართველოსთან დაკავშირებულმა ყველაზე ცნობილმა ავანტიურამ – არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის ამბავმა. სტატიის ავტორია გ. შლენკლინგი, სათაურია „ხოხობის შესახებ“ („Vom Fasan“). იგი ასე იწყება:

„როცა არგონავტები თავიანთი თავგადასავლიანი ლაშქრობის შემდეგ სამშობლოში გაბრუნდნენ, ოქროს საწმისის გარდა კოლხეთიდან ხოხობიც გაიყოლეს თან. ყოველ შემთხვევაში, ასე მოგვითხრობს თქმულება, და თუ ეს მართალია, მაშინ თავგადასავალთა სახელოვან მაძიებლებს ამ კეთილშობილი ფრინველის სახით ევროპისთვის ოქროს საწმისზე ძვირფასი საჩუქარი მიურთმევათ, იმ ოქროს საწმისზე, რომელიც კაცმა არ იცის, სად გაქრა“.

რა საფუძველი აქვს იმის მტკიცებას, რომ ხოხობი საქართველოდან არის ევროპაში შეყვანილი? რა და – სიტყვის ეტიმოლოგია. Fasan, ამ ფრინველის გერმანული სახელი, ბერძნული phasianos-იდან მომდინარეობს და ფაზისს ანუ ფასისს, შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, მდინარე ფასისის (რიონის) პირას მდებარე ქალაქს უკავშირდება.

ერთი ნომრის შემდეგ (1910, № 18) კვლავ მოიხსენიებენ „კაუკაზიშე პოსტში“ არგონავტებსა და ოქროს საწმისს *ქუთაისის* ეტიმოლოგიაზე საუბრისას:

„*ქუთაისი* ძველ მწერლებთან სხვადასხვა სახელით მოიხსენიება: Kita, Kitais, Kutaja, Kotsion, Cutatisium, Coticion, Kotais. ყველა ეს სახელწოდება მოგვაგონებს ბერძნულ სიტყვას „Kütos“ – კანი, ტყავი, ანუ არგონავტების მოგზაურობას მოგვაგონებს ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად“.

ეს გახლავთ ციტატა თბილისელი გერმანელი სწავლულის კარლ ფონ ჰანის წიგნიდან „პირველი მცდელობა კავკასიური გეოგრაფიული სახელების განმარტებისა“, რომელიც შტუტგარტში გამოიცა გერმანულ ენაზე 1910 წელს, მანამდე კი ჩვენშიც – რუსულად. ამ წიგნის ავტორზე ვრცლად ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი.

„კაუკაზიშე პოსტში“ ძველი საქართველოს აღსანიშნავად იყენებენ ტერმინებს „იბერიენ“, „კარტლიენ“, „კოლხის“. შუა საუკუნეების დროინდელ და თანამედროვე საქართველოს სახელწოდებად კი ხან „გეორგიენ“ გვხვდება, ხან „გრუზიენ“, ხანაც „გრუზია“.

უნებურად გვაგონდება აკაკი წერეთლის ნახევრად სახუმარო, ნახევრად სერიოზული ახსნა იმისა, თუ „რა მიზეზია, რომ [საქართველო] მსოფლიო ისტორიაში ვრცლათ და გამოკვლევით არ არის ნახსენები?“ მან საქართველო იმ ესპანელ მონადირეს შეადარა, რომელსაც მთაში შემოაღამდა და სასტუმროს მეპატრონის შეკითხვაზე – „ვინ ბრძანდებითო“ – ესპანური ჩვეულების მიხედვით შერქმეული თავისი უამრავი სახელი ჩამოთვალა. მასპინძელმა, რომელსაც ერთი ადგილის მეტი არ ჰქონდა, კარი არ გაუღო – ამდენი ხალხი სად მოვათავსო [62, 68].

სხვაგან აკაკი ასეთ მიზეზსაც ასახელებს:

„თვითონ ქართველები ხმას არ იღებენ და სხვები კი მათ არ ახსენებენო“ [63, 316].

დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო აკად. მარი ბროსეს მიერ „ქართლის ცხოვრების“ ფრანგულად თარგმნა და 1849-58 წლებში მისი შვიდ ტომად გამოცემა. თუმცა ამის მიუხედავად ცხრატომიან გერმანულ ნაშრომში – „კაცობრიობის ისტორია“ – რომლის პირველი ტომი 1904 წელს მესამედ გამოვიდა რუსულად რუს მეცნიერთა მნიშვნელოვანი დამატებებითურთ („Полный перевод с немецкого со значительными дополнениями для России известных русских ученых“), საქართველოს ისტორია თითქმის არ ასახულა (საკმარისია

ითქვას, რომ მასში დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე ნახსენებიც არ არიან), სომხეთის ისტორიას კი მთელი თავები ეძღვნება [75, 125-129; 76, 197-213].

ასეთ ვითარებაში უდავოდ ძალზე მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ კავკასიელი გერმანელების გაზეთს თავისი წვლილი შეჰქონდა ჩვენი ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეში. „კაუკაზიშე პოსტში“ საქართველოს ისტორიისადმი მიძღვნილი ორი მოზრდილი ნაშრომი გამოქვეყნდა, რომელთა ავტორი გახლავთ „კაუკაზიშე პოსტის“ ერთ-ერთი უაქტიურესი თანამშრომელთაგანი, თბილისის მკვიდრი გერმანელი სწავლული კარლ ფონ ჰანი (Karl von Hahn, 1848-1925). უცნაურია, მაგრამ ეს არაჩვეულებრივი მოღვაწე უყურადღებოდ დარჩათ გერმანულ-ქართული ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობის მკვლევართ. ამიტომ ორიოდე სიტყვას მოგახსენებთ მის შესახებ.

1912 წელს კ. ჰანის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის 40 წელი საიუბილეო ზეიმით აღუნიშნავთ ჩვენს დედაქალაქში. ამასთან დაკავშირებით „კაუკაზიშე პოსტის“ 1912 წლის მე-4 ნომერში გერმანელი პედაგოგისა და სწავლულის ცხოვრებისა და შემოქმედების ამსახველი წერილი დაიბეჭდა, რომლის ავტორი საიუბილეო ღონისძიებების შესახებაც მოგვითხრობს:

„საიუბილეო ზეიმი 21 მარტს შედგა ვაჟთა პირველ გიმნაზიაში და 27 მარტს სასტუმრო „ვეტცელში“ გამართული ბანკეტით დასრულდა. ზეიმს მთელი პედაგოგიური პერსონალი დაესწრო. უამრავი მისასალმებელი სიტყვა წარმოითქვა, რომლებიც გულიდან იყვნენ დაძრულნი და გულებისკენ მიემართებოდნენ, ხოტბა შეასხეს ღრმადპატივცემულ იუბილარს როგორც ჩინებულ პედაგოგს, შესანიშნავ სწავლულსა და დიდებულ, ღრმად რელიგიურ, ჰუმანურ ადამიანს, რომლისთვისაც არაფერი ადამიანური უცხო არ არის. მართებულად აღინიშნა, რომ იგი არამარტივი პირველი გიმნაზიის მშენებელი (Zierde) და ლამპარია (Leuchte), რის გამოც სასწავლებელი განსაკუთრებულად ამაყობს, არამედ მთელი რუსეთისა“.

სტატიაში ვრცლად არის საუბარი კ. ჰანის პედაგოგიურ და სამეცნიერო მოღვაწეობაზე. იგი 1848 წელს დაბადებულია გერმანიაში, ვიურტემბერგის ქალაქ ფროიდენშტადტთან მდებარე სოფელ ფრიდრიხსტალში. განათლებაც გერმანიაში მიუღია – ტიუბინგენის უნივერსიტეტში ფილოსოფია და თეოლოგია შეუსწავლია. 1872 წლიდან კავკასიის მთავარმართებლის, დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის შვილთა აღმზრდელია ჯერ ნეაპოლში, შემდეგ კი, იმავე წელს, დიდი მთავრის ოჯახთან ერთად თბილისში ჩამოდის. 1874 წლიდან პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწევა თბილისის გიმნაზიებში (ასწავლის ძველბერძნულ და გერმანულ ენებს). ერთ ხანს (1906-1909 წლებში) თბილისის ქალთა პირველი

გიმნაზიის დირექტორიც ყოფილა. ეს ღრმად განათლებული ადამიანი, რომელიც თავისუფლად ფლობდა რამდენიმე ძველსა და ახალ ენას და შინაურულად გრძობდა თავს მეცნიერების მრავალ დარგში, ნაყოფიერად მუშაობდა კავკასიის და, კერძოდ, საქართველოს ისტორიის, გეოგრაფიის, ეთნოგრაფიის საკითხებზე, მისი ინტერესების სფეროში შედიოდა ენათმეცნიერება და ფოლკლორი. საიუბილეო სტატიაში წარმოდგენილია კ. ჰანის ნაშრომთა სია: მან რუსულად თარგმნა და ორ წიგნად გამოსცა ძველ ბერძენ და რომაელ ავტორთა ცნობები კავკასიაზე; მის კალამს ეკუთვნის გამოკვლევა „პირველი ცდა კავკასიური გეოგრაფიული სახელების განმარტებისა თათრული, ქართული, სომხური, ოსური და სხვა ტექსტების მიხედვით“; მანვე თარგმნა რუსულად იტალიელი მისიონერის არქანჯელო ლამბერტის წიგნი სამეგრელოს შესახებ. 1879 წლიდან სისტემატურად აწყობდა ექსპედიციებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და შემდეგ მოპოვებულ მასალებს სამეცნიერო ჟურნალებში ბეჭდავდა და წიგნებადაც სცემდა. მათში იგი საინტერესოდ მოგვითხრობს სვანეთში, რაჭაში, ფშავ-ხევსურეთში, კახეთში, თუშეთში, ოსეთში, სამეგრელოში, სამურზაყანოსა და საქართველოს სხვა მხარეებში თავისი მოგზაურობების შესახებ. მასვე უთარგმნია გერმანულად რამდენიმე სვანური და ოსური ზღაპარი და თქმულება.

როგორც ვთქვით, კარლ ჰანი „კაუკაზიმე პოსტის“ ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი ავტორთაგანია. ამ ადამიანის მეცნიერული ინტერესების ფართო დიაპაზონზე წარმოდგენის შესაქმნელად დავასახელებთ კავკასიელ გერმანელთა გაზეთში გამოქვეყნებულ მის რამდენიმე ნაშრომს: „პესიმიზმის (მსოფლიო სევდის. – ლ. ბ.) შესახებ“ (1910, №№ 6, 7, 8), „ანბანის წარმოშობა და განვითარება“ (1910, № 10), „შილერის იდეალიზმის შესახებ“ (1911, № 10), „უსიტყვებო ენა“ (სტატია ეხება საგანთა სიმბოლურ მნიშვნელობებს. 1912, №№ 14-19), „ერთი კავკასიელი გერმანელის სიჭაბუკისდროინდელი მოგონებებიდან“ (დრ. გუსტავ რადეს, თბილისში კავკასიის მუზეუმის აღმადგენლის, შესახებ. 1912, № 34), „მკურნალები და სამკურნალო საშუალებები კოლხეთში (სამეგრელოში) მე-16 საუკუნის პირველ ნახევარში“ (1914, № 6) და სხვა მრავალი. მაგრამ ამჯერად ჩვენ კ. ჰანის ის ნაშრომები გვაინტერესებს, რომლებიც საქართველოს ისტორიას შეეხება.

1909 წელს „კაუკაზიმე პოსტში“ ხუთ ნაწილად (№№ 10-14) დაიბეჭდა კარლ ჰანის მოზრდილი ისტორიული ნარკვევი სათაურით „ქალაქ თბილისის წარსულიდან, დასაბამიდან რუსების შემოსვლამდე“ („Aus der Vergangenheit der Stadt Tiflis, von deren Anfängen bis zur Ankunft der Russen“), ორიგინალური ნაშრომი, რასაც სათაურის ქვეშ ფრჩხილებში მოთავსებული გაფრთხილებაც

მოწმობს: „გადაბეჭდვა ნებადართულია მხოლოდ წყაროს მითითებით“ („Nachdruck nur mit Quellenangabe gestattet“). ნაშრომი ხელმოწერილია ინიციალებით C. F. H. (თავის სახელს ჰანი ხან K-თი წერს, ხანაც – C-თი, ხოლო F მამის სახელის – რუსულად Федор-ის – საწყისი ასოა [74, 144]).

ამ დროს უკვე არსებობდა მოსე ჯანაშვილის მონოგრაფია „საქართველოს დედაქალაქი ტფილისი“, გამოცემული 1899 წელს, რომელსაც გერმანელი ავტორი უთუოდ იცნობდა, მაგრამ იგი დამოუკიდებელ ნაშრომს ქმნის.

ეს არის უაღრესად საინტერესო თხრობა (საერთოდ, კ. ჰანი კარგი მთხრობელია) ჩვენი დედაქალაქის ისტორიისა. ავტორი ეყრდნობა ძველბერძნულ, რომაულ, ქართულ, სომხურ, არაბულ, სპარსულ და სხვა საისტორიო წყაროებს, უხვად სარგებლობს ფრანგი მოგზაურების: შარდენის, ტურნეფორისა და დელაპორტის ცნობებით XVII–XVIII საუკუნეების თბილისის შესახებ. ამ წყაროებს იგი უბრალოდ როდი იმოწმებს – სწავლობს, აანალიზებს, მათ მონაცემებს ადარებს იმჟამინდელ ვითარებას, გამოაქვს დასკვნები.

ქალაქის სახელწოდებად იმ დროს უცხოელთა შორის გავრცელებულ ფორმას *ტიფლისს* ხმარობს, მაგრამ იმასაც აღნიშნავს, ქართულად *თფილისი*, *თბილისი* გამოითქმისო („georgisch Thpilisi, Thbilisi“). ეტიმოლოგიასაც იძლევა: ეს სახელი სიტყვა *თბილი*-დან მომდინარეობს, ვინაიდან ბუნებრივად თბილი სამკურნალო წყლებით განთქმული ადგილიაო.

კ. ჰანი მოგვითხრობს ქალაქის დაარსების ლეგენდის იმ ვერსიას, რომლის მიხედვით ვახტანგ გორგასალი კი არა, ანონიმი მცხეთელი მეფე გადის სანადიროდ, დაჭრის ირემს (და არა ხოხობს), რომელიც ცხელ წყაროში განიბანება და განიკურნება. მეფე ამ ადგილას სოფელს დააარსებს, რომელიც შემდეგ ვახტანგ გორგასალმა და მისმა მემკვიდრემ დაჩიმ სატახტო ქალაქად აქციესო.

მოსე ჯანაშვილი ზემოთ ნახსენებ მონოგრაფიაში ხოხობზე ვახტანგ მეფის ნადირობის უფრო გავრცელებული ვერსიით სარგებლობს [70, 4-5]. მაგრამ, როგორც ცნობილია, საისტორიო ქრონიკები თბილისს ვახტანგ გორგასლამდე იხსენიებენ.

თბილისის ასაკზე საუბრისას კ. ჰანი სხვა ჩვენს ძველ ქალაქებსაც ასახელებს:

„თბილისი ძველი (altersgraue) ქალაქია, თუმცა არცთუ უძველესი კავკასიაში; მცხეთა, ქუთაისი, შორაპანი, ფოთი უფრო ხნიერნი არიან. მაგრამ ჩვენი დედაქალაქის ასაკიც 1500 წელზე ნაკლებს როდი ითვლის. მის სახელს

პირველად ქართველ მემატიანეებთან ვხვდებით, და ერთობ მოგვიანებით – ბიზანტიელ მწერლებთანაც“.

კარლ ფონ ჰანმა, განსხვავებით ბევრი ჩვენში დამკვიდრებული უცხოელისგან, შესანიშნავად იცის, სად ცხოვრობს, რა ქვეყანაში. მისი ნაშრომის ყოველ ფრაზაში იგრძნობა პატივისცემა და სიყვარული ამ მრავალტანჯული ქვეყნის და მის მკვიდრთა მიმართ, რომელთაც მათი სამშობლოს გეო-პოლიტიკური თავისებურების გამო იშვიათად თუ ჰქონიათ მოსვენებული ცხოვრება:

„მდებარეობა ქვეყნისა, რომლის ტერიტორიაზე ორი დიდი სამხედრო და სავაჭრო გზა კვეთდა ერთმანეთს – ერთი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ, მდიდარი ინდოეთიდან შავი ზღვისა და ევროპისკენ მიმართული, მტკვრისა და რიონისპირა ველების გავლით, და მეორე სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ, ოღონდ მთებზე კი არა, კასპიის ზღვის გაწვრივ სპარსეთიდან და სომხეთიდან ბარბაროსი სკვითებისკენ მიმავალი, – აი ასეთი მდებარეობა იყო მიზეზი იმისა, რომ მშვიდობიანი მცხოვრებნი ძალიან ხშირად იძულებულნი იყვნენ გუთნის ნაცვლად ხმალი აეღოთ ხელში უცხოელ მოძალადეთაგან საკუთრების, სახლ-კარის დასაცავად. ეს მიწა-წყალი, რომელსაც ნიაღვარივით მოედებოდა ხოლმე ყველა ჯურის დაუპატიჟებელი სტუმარი – სპარსელები, ბერძნები, რომაელები, არაბები, ჰუნები, მონღოლები, თურქები – სისხლიანი, მრავალწლიანი ბრძოლების ასპარეზი ხდებოდა“.

კ. ჰანი თბილისის დაარსებისდროინდელ საქართველოს იბერიად იხსენიებს. ნაზგასმით აღნიშნავს, იბერიელებმა ჩვენზე, გერმანელებზე ოთხი-ხუთი საუკუნით ადრე მიიღეს ქრისტეს რჯული; ლაპარაკობს საქართველოში წმ. ნინოსა და სომხეთში წმ. რიფსიმეს მისიონერულ ღვაწლზე. ქრისტიანობასთან სხვა რელიგიების ბრძოლის დრამატულ ისტორიას ლაკონიურად გადმოსცემს შთამბეჭდავი პასაჟით:

„წარმართობა, ცეცხლის კულტი, ისლამი, ესენი ყველა ქრისტიანობას ებრძოდნენ, რომელმაც ამის მიუხედავად შეძლო ძალიან ადრე აღემართა (aufpflanzte) ძლევაძოსილი ნიშანი ჯვრისა დიდი ხელოვნებით ნაგებ (kunstvollen) ტაძრებზე და თანდათან სხვა რელიგიები ასპარეზიდან გააძევა (aus dem Felde schlug)“.

ეძებს, ყურადღებით აკვირდება და აფიქსირებს ძველი კულტურის ნაშთებს იმდროინდელ თბილისში, რომელსაც იგი შესანიშნავად იცნობს. როცა, მაგალითად, ცეცხლთაყვანისმცემლობის ხანაზე საუბრობს, იმასაც აღნიშნავს,

ცეცხლის თაყვანისცემისთვის განკუთვნილი ერთი კერა (დედანში არის Denkmal – ძეგლი) ამჟამადაც არის შემორჩენილი ფეთხანის ეკლესიის ახლოს.

ან კიდევ: როცა ალა-მაჰმად-ხანის ლაშქრის მიერ განადგურებული სამეფო სასახლის აღწერილობას აცნობს მკითხველს, შენიშნავს: „სასახლის მოედანზე დიდი შადრევანი ყოფილა, წყალი მარმარილოს ორი ლომის ხახებიდან მოჩქეფდა; ამავე წყლით ირწყვებოდა სამეფო ბალებიც. წყალი წაკვისიდან მოედინებოდა. ამ წყალსადენის კვალი დღესაც შეინიშნება კოჯრისკენ მიმავალ გზასთან ძღებარე მთაზე“. (ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.).

კ. ჰანის ნაწერებში ჭეშმარიტი ესთეტი შეიცნობა. განსაკუთრებით გამდაფრებული აქვს ბუნებისა და არქიტექტურული ძეგლების სილამაზის აღქმის უნარი. ქრისტიანობისა და სხვა რელიგიათა ბრძოლის ამსახველი ზემოთ მოტანილი ციტატიდანაც შეიძლება მივხვდეთ, რომ გერმანელი სწავლული ქართულ ტაძართა მშენიერების დამფასებელი ყოფილა (დიდი ხელოვნებით ნაგებ ტაძრებს უწოდებს მათ), მაგრამ ვნახოთ, რა ხოტბას ალავლენს იგი ქართული სასულიერო ხუროთმოძღვრების ძეგლთა მიმართ რუსულად გამოქვეყნებულ ერთ ნაშრომში, რომლის ხსენება ქვემოთაც მოგვიწევს:

„ერთობ საინტერესო იქნებოდა იმის გარკვევა, ნეტა ვინ შემოიტანა პირველად ამიერკავკასიაში ლამაზი და ორიგინალური სტილი დიდებული (величественный) ქართული და სომხური ტაძრებისა, და რამ შთააგონა არქიტექტორებს სახე ეცვალათ ბიზანტიური ნიმუშებისთვის, რომლებსაც ქრისტეს აქეთ VII საუკუნემდე ბაძავდნენ. ამის შემდეგ კი, ჯერ სომხეთში და 4 საუკუნის მერე საქართველოშიც, ტაძართა არქიტექტურამ ადგილობრივი, ნაციონალური ხასიათი შეიძინა, რაც თავისი ორიგინალობით შორიდანაც კი აოცებს უცხოელებს (даже издали сразу поражает глаз иностранцев). ასეთ მაღალ-მაღალ, მასიურ კოშკებს, მათი ლაზათიანი (изящный), მრავალკუთხა ყელით და ლამაზი კონუსისებური სახურავით, ვერ ვნახავთ მსოფლიოს ვერც ერთ ქვეყანაში“ [84 5].

ამის წაკითხვისას ძალაუნებურად გაგახსენდება – „ნეტა ვინ ააგო, რა ნიჭმა ააგო, რა მაღლმა ააგო...“

არ დაგვავიწყდეს, რომ ციტირებული ტექსტის ავტორის პირველ სამშობლოში, მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი მდინარის, რაინის, პირას, კიოლნის ხელთუქმნელი ტაძარი დგას, მსოფლიო არქიტექტურის სწორუბოვარი შედეგრი, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის მას, ღირსეულად დააფასოს განსხვავებული ესთეტიკური პრინციპებით შექმნილი ხელოვნების ნიმუშები.

კულტურული განსხვავებულობა კი არ აღიზიანებს, პირიქით – ინტერესს, შესწავლის სურვილს უღვიძებს და არც აღტაცების გამომხატველ სიტყვებს იშურებს უცხო კულტურის არტეფაქტების მიმართ. ჭეშმარიტი ესთეტი რომ ვუწოდეთ ზემოთ კ. ჰანს, მის ამ უნარ-თვისებასაც ვგულისხმობდით.

სილამაზის აღქმის ისეთი ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი, როგორც კარლ ფონ ჰანი გახლავთ, როგორ გაუშვებდა ხელიდან შესაძლებლობას, მე-18 საუკუნის თბილისზე თხრობისას ქართველი ქალების სილამაზით აღფრთოვანებული ფრანგი მოგზაურის – დელაპორტისთვის არ მიეცა სიტყვა:

„განსაკუთრებული აღტაცებით საუბრობს ეს სასულიერო პირი (დელაპორტი აბატი გახლდათ. – ლ. ბ.) მშვენიერი სქესის წარმომადგენელთა შესახებ. ქალები არაჩვეულებრივი სილამაზით გამოირჩევიანო. „მე არ შემძლია, – ამბობს ის, – გოცების გარეშე ვუმზირო მათ. ეს ქვეყანა ღირსია იმისა, რომ სილამაზის საბრძანებელი (der Sitz) დაერქვას. შეუხედავი ქალი აქ დიდი იშვიათობაა; ყოველ ნაბიჯზე გვაბრძანებს ქალების სილამაზე. მე არ ვაჭარბებ: წარმოდგენელია იმაზე უფრო სწორი სახის ნაკვთები (regelmäßigere Züge), უფრო ლამაზი ფიგურა (Wuchs) და უფრო გრაციოზული სიარულის მანერა (Gang; походка), ვიდრე ის, ქართველი ქალებისთვის რომ არის დამახასიათებელი. ამ მშვენიერ ქმნილებებს სწამთ, იმისთვის არიან გაჩენილნი, რომ უყვარდეთ და სხვასაც შეაყვარონ თავი. და მართლაც მათ გულგრილად ვერ შეხედავთ“.

ახლა საკუთრივ ისტორიულ თემატიკას დავუბრუნდეთ და ვნახოთ, როგორ იცნობს იგი იმ ქვეყნის წარსულს, რომელიც მის მეორე სამშობლოდ იქცა. ამისთვის მისი ნაშრომის იმ პასაჟებს ჩავხედოთ, დავით აღმაშენებლისა და თამარის მოღვაწეობას რომ ასახავს.

რაკი თბილისის ისტორიას წერს, ზუსტად ასახელებს თარიღს, როცა დავით აღმაშენებელმა დედაქალაქი უცხოელ დამპყრობთა ოთხასწლიანი ბატონობის შემდეგ კვლავ საქართველოს იურისდიქციის ქვეშ მოაქცია – ეს 1122 წელს მოხდაო. ხანგრძლივი ალყის შემდეგ „ქალაქის ალების დღეს [დავითმა] 500 მუსლიმი ჩამოახრჩო, მაგრამ მერე მათ უკვე ღმობიერად ექცეოდა“, – წერს იგი და ამასაც დასძენს: „გონიერება მოითხოვდა, ამ ხალხისთვის ანგარიში გაეწია, ვინაიდან მუსლიმები ქალაქის მოსახლეობის უმეტესობას შეადგენდნენ“.

აკად. ივანე ჯავახიშვილი ცოტა მორიდებულად წერს დავითის მიერ მუსლიმთა მიმართ გამოჩენილი თავდაპირველი სისასტიკის შესახებ:

„რაკი ტფილისელები (იგულისხმება თბილისში მცხოვრები მუსლიმები. – ლ. ბ.) გაშმაგებით მეფეს წინააღმდეგობას უწევდნენ, იგი თურმე გაჯავრებულ

გულზე ჯერ მკაცრად მოჰპყრობია ქალაქის მცხოვრებთ (მუსლიმებს. – ლ. ბ.), მაგრამ მერე, როდესაც გულის წყრომა დაუცხრა, ტფილისის მკვიდრთათვის (მუსლიმთათვის. – ლ. ბ.) ბევრი წყალობა უქმნია“ [69, 204].

კვლავ კ. ჰანს მოვუსმინოთ:

„მაგრამ ის (დავითი. – ლ. ბ.) მაჰმადიანთა მიმართ ყურადღების გამოჩენის თვალსაზრისით მეტისმეტად შორს წავიდა („Doch ging er in seiner Aufmerksamkeit für die Mohamedaner entschieden zu weit“), როცა ქრისტიანებს ქალაქში ღორის დაკვლა აუკრძალა. მუსლიმებს უფლება მიეცათ თავისუფლად შეესრულებინათ თავიანთი რელიგიური ადათ-წესები, მეფეც ხშირად სტუმრობდა მათ მეჩეთებს“.

პრივილეგიებზე საუბრისას ივანე ჯავახიშვილიც უკვე თამამად ახსენებს სიტყვა *მაჰმადიანებს*:

„დავით აღმაშენებელმა თურმე მაჰმადიანებს სხვადასხვა უპირატესობა მიანიჭა: ბრძანება გასცა, რომ ტფილისში ღორი არავის დაეკლა, მაჰმადიანებს სარწმუნოების აღსარების სრული თავისუფლება მიანიჭა და დააწესა, რომ საზოგადო აბანოში იმ დროს, როდესაც მაჰმადიანები იქ იყვნენ, ქართველები არ შესულიყვნენ“ [69, 204].

ზემოაღნიშნულის გარდა დიდი მეფის ნამოქმედართაგან მოხსენიებულია მხოლოდ ის, რომ თავადაზნაურთა და სასულიერო პირთა შვილებისთვის სკოლები გახსნა და ქალაქ ანისიდან მრავალი სომეხი ჩამოასახლა თბილისში, რომლებიც უფლებრივად ქართველებს გაუთანაბრაო.

დავითის აღმშენებლურ მოღვაწეობაზე კ. ჰანის ნაშრომში არაფერია ნათქვამი. ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ იგი თბილისის ისტორიას წერს და არა მთელი საქართველოს ისტორიის ან საკუთრივ დავით აღმაშენებლის ღვაწლის ამსახველ ნაშრომს, მაგრამ უცნაური ჩანს, რომ ერთხელაც არ ახსენებს დავითის წოდებას – აღმაშენებელს – და უბრალოდ დავით III-დ მოიხსენიებს მას (დავით აღმაშენებლის რიგითი ნომრისათვის იხ. 29, 8-11).

ამგვარად, ჩვენი ავტორი დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობის შეფასებისას რატომღაც ერთობ თავშეკავებულია.

სამაგიეროდ აღტაცებულია თამარ მეფით, მის ეპითეტებად გამოყენებული აქვს სიტყვები: *სახელგანთქმული* (berühmte Königin Tamara – *სახელგანთქმული* დედოფალი თამარი) და *დიდი* (die große Tamara – *დიდი* თამარი). თამარის მეფობის ხანას *ოქროს ხანას* უწოდებს და განაგრძობს:

„მრავალი ბრწყინვალე გამარჯვების შედეგად მან საქართველო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ აქცია. შემოუერთა საქართველოს არაქსის ჩრდილოეთით მდებარე მთელი სომხეთი და შავი ზღვის მთელი აღმოსავლეთი სანაპირო, დაიპყრო ყარსი, აზერბაიჯანი და თავრიზი. ერთი სიტყვით, საქართველოს ისტორიის ფურცლებზე თამარის მეფობის ხანა ოქროს ასოებით უნდა ჩაიწეროს“.

დიდი პატივისცემით იხსენიებს კ. ჰანი ვახტანგ VI-ის (ნაშრომში შეცდომით ყველგან ვახტანგ IV წერია) ძეს ვახუშტი ბატონიშვილს, რომელმაც ძალზე საჭირო ნაშრომები და რუკები შექმნაო, დაწვრილებით განიხილავს ვახუშტის მიერ 1735 წელს შედგენილ თბილისის გეგმას, იმასაც აღნიშნავს, მისი ორიგინალი ყაზანის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში ინახებაო.

მოგვახსენებს შიდა აშლილობებზეც, ტახტის მემკვიდრეთა გამუდმებულ ბრძოლებზე ერთმანეთს შორის, რის შედეგადაც საქართველო ვერა და ვერ ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ; მოგვითხრობს 1775 წლის დიდი შიმშილობის, 1770, 1781 და 1797 წლებში შავი ჭირის ეპიდემიის გამანადგურებელი შედეგების, რუსის გენერალ ტოტლებენის ღალატისა და აღამაჰმად-ხანის ლაშქრის მიერ თბილისში დატრიალებული საშინელებების შესახებ. ერეკლე II-ის გარდაცვალების და მისი ძის გიორგი XII-ის გამეფების შემდეგ საქართველოს რუსეთთან შეერთებით მთავრდება კ. ჰანის ნაშრომში ჩვენი დღეაქალაქის თავ-გადასავლის თხრობა.

ნაშრომის ბოლოს იგი დაასკვნის: „წარსულს თუ გადავხედავთ, თბილისის ისტორიას სხვა რა უნდა ვუწოდოთ, თუ არა ტანჯვის ისტორია. იგი ხომ 15 საუკუნის მანძილზე ოცდაათჯერ მაინც დაინგრა. მაგრამ კვლავ და კვლავ აღდგებოდა ხოლმე ნანგრევებიდან და ამით თავის დიდ სიცოცხლისუნარიანობას ამტკიცებდა. უკანასკნელი წლების მძიმე კრიზისმა თბილისის ვაჭრობასა და ხელოსნობას ნაკლები ზარალი როდი მიაყენა, ვიდრე მტერთა შემოსევებმა. მაგრამ ისტორია გვაძლევს იმედს, რომ ამ ქალაქს უკეთესი დღეები დაუდგება“.

ეს გამოკვლევა თბილისის ისტორიის მონოგრაფიული შესწავლის ერთ-ერთი პირველი და საყურადღებო ცდაა, ხოლო „ტიფლისის ისტორია ქართველი ხალხის ტრაგიკული ისტორიაა მინიატურაში“ (კ. გამსახურდია) [10, 271].

1911 წელს გაზეთ „ტიფლისკი ლისტოკში“ კ. ჰანმა ორ ნაწილად (№№ 80, 85) გამოაქვეყნა თხზულება „ქალაქ თბილისის წარსულიდან“ („Из прошлого города Тифлиса“), მაგრამ არ უნდა გვეგონოს, თითქოს მისი სახით „კაუკაზიშე პოსტში“ ორი წლით ადრე გამოქვეყნებული ნაშრომის რუსულ ვარიანტთან გვეკონდეს საქმე. თითქმის იმავე სათაურის მიუხედავად ეს დამოუკიდებელი

გამოკვლევაა. მოცულობით იგი გერმანულად გამოქვეყნებული ტექსტის ერთი მესამედი თუ იქნება, შინაარსობრივადაც ძალიან ცოტა აქვს მასთან საერთო. რუსულ ნაშრომში დიდი ადგილი უჭირავს დედაქალაქის მცხეთიდან თბილისში გადატანის მოტივზე მსჯელობას, მეტია ნათქვამი ქართული ხელოვნების თავისებურებებზე (ზემოთ უკვე დავიმოწმეთ ეს ადგილი). თბილისის ისტორიის ეპიზოდთა შერჩევითი თხრობა ვახტანგ VI-ის რუსეთში გადახვეწით მთავრდება (აქ ვახტანგ მეფის რიგით ნომერს სწორად უთითებს). წერილის დასაწყისში კ. ჰანი ხანდაზმულ თბილისელთ მოუწოდებს, დააფიქსირონ, რაც მათ მეხსიერებას ქალაქის წარსულიდან შემორჩენია და შთამომავლობას შემოუნახონ დედაქალაქის რაც შეიძლება სრულყოფილი ისტორიის დასაწერად.

1912 წელს, როდესაც ქართველმა ხალხმა თამარ მეფის გარდაცვალებიდან 700 წელი აღნიშნა, „კაუკაზიშე პოსტმა“ სამ გაგრძელებად დაბეჭდა (№№ 1, 2, 3. პირველი ნომერი ამ წელს 25 მარტს გამოვიდა) კარლ ჰანის კიდევ ერთი ისტორიული ხასიათის თხზულება – „თამარი, საქართველოს მეფე 1179-1212“.

ეს კომპილაციური ნაშრომია. სქოლიოში ვკითხულობთ: „ამ ნარკვევისთვის მასალები უმთავრესად ამოღებულია ცოტა ხნის წინ მ. გ. ჯანაშვილის მიერ ქართული წყაროების მიხედვით შედგენილი და რუსულად გამოცემული წიგნიდან“.

ეს „ცოტა ხანი“ 12 წელს ითვლის – მოსე ჯანაშვილის წიგნი 1900 წელს გამოვიდა.

კ. ჰანი დასახელებული ნაშრომიდან თამარის ბიოგრაფიისა და იმდროინდელი საქართველოს ცხოვრების ამსახველ ყველაზე მნიშვნელოვან ეპიზოდებს ამოკრებს. იგი თავს არიდებს მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებელ მსჯელობებსა და დასკვნებს და ზოგჯერ ისე ზუსტად მისდევს ჯანაშვილისეული ტექსტის შესაბამის ადგილებს, რომ გერმანელი ავტორის ერთგულება გამოყენებული მასალისადმი ერთგან კურიოზულობამდეც მიდის. მ. ჯანაშვილს უწერია:

„თამარ მეფის ისტორიის აღწერა ერთობ სასარგებლო და საინტერესო საქმეა, მაგრამ ამის მიუხედავად არათუ რუსულსა ან სხვა რომელიმე უცხო ენაზე, არამედ ქართულადაც კი არ მოიპოვება მისი ბიოგრაფიის ამსახველი მეტ-ნაკლებად საფუძვლიანი ნარკვევი“ [72, 36].

ამას თითქმის ზუსტად იმეორებს კ. ჰანიც, თუმცა თავად უკვე ხელთა აქვს 12 წლის წინ გამოცემული მ. ჯანაშვილის 127 გვერდიანი მონოგრაფია „თამარ მეფე“, რასაც თვითონვე გვაუწყებს სქოლიოში.

შესავალ ნაწილში აღნიშნულია, რომ საქართველო ერთ დროს უძლიერესი სახელმწიფო და ქრისტიანობის ბასტიონი იყო აღმოსავლეთში, რომელზედაც

იმსხვრეოდა სელჩუკების და „ბასურმანების“ ნიაღვარი. თურქები ბიზანტიის კეისარს პროვინციას პროვინციაზე ართმევდნენ, გაანადგურეს სომხეთი, მაგრამ ქართველებთან სასტიკი მარცხი იწვნისო. 1121 წელს ქართულმა არმიამ, თავისი მეფის, დავით აღმაშენებლის მეთაურობით, სასწაულებრივი სიმამაცე (Wunder an Tapferkeit) გამოავლინა და მუსლიმთა უზარმაზარი ლაშქარი გაანადგურა, – წერს ჰანი, – 600 000 კაციდან 400 000 ბრძოლის ველზე დარჩა, 30 000 ტყვედ ჩაიგდეს და 20 000-მდე მეომარმა გაქცევით უშველა თავსო.

რიცხვი 600 000, რომელიც ანტიოქიის სამთავროს კანცლერის, ფრანგ გოტიეს ცნობიდან მომდინარეობს, გადაჭარბებული ჩანს. მეცნიერები ამის ნახევარს ვარაუდობენ [29, 196-197]. გოტიეს მონაცემები მ. ჯანაშვილთან სქოლიოშია დამოწმებული, ძირითად ტექსტში მასთან სხვა, რეალობასთან უფრო ახლოს მდგომი რიცხვები ფიგურირებს.

ეს დიდგორის ბრძოლა გახლავთ – „ძლევაი საკვირველი“, თუმცა ბრძოლის ველის სახელწოდება კ. ჰანთან არ იხსენიება.

შემდეგ ნათქვამია, იმავე დავითმა სპარსელების უღლისგან გაათავისუფლა ამიერკავკასიის დიდი ნაწილი, მეჩეთად ქცეული ანისის კათედრალი 1124 წელს დამპყრობთაგან გაწმინდა და სომეხ სამღვდელეობას დაუბრუნაო.

აქ კ. ჰანი, თბილისის ისტორიისადმი მიძღვნილი ზემოთ განხილული ნაშრომისგან განსხვავებით, დავით მეფეს წოდებითაც იხსენიებს – David der Erneuerer, ქართულად: დავით განმაახლებელი, ვინაიდან მ. ჯანაშვილთან არის Возобновитель. (დავით აღმაშენებლის წოდების გერმანულად თარგმნის თაობაზე ქვემოთ კიდევ გვექნება საუბარი).

მაგრამ დავით აღმაშენებელზე უფრო დიდი და სასახელო საქმენი მოიძოქმედა დიდმა თამარმაო („Noch größere und ruhmreichere Taten als David der Erneuerer verrichtete aber die große Tamara“), – მოგვახსენებს იგი და აღგვიწერს საქართველოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სიძლიერეს „ოქროს ხანაში“, მოიხმობს ლიტერატურის, ხელოვნების, მეცნიერების აყვავების დამადასტურებელ ფაქტებს. მათ შორის არის გერმანული პწკარედი (11 სტრიქონი) ევგენი სტალინსკის მიერ რუსულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნიდან“ (რომელზედაც უკვე გვქონდა საუბარი მე-4 თავში). ნახსენებია გრემისა და იყალთოს აკადემიები და ვარძია – ქართული ხუროთმოძღვრების მაღალი დონის მაჩვენებელი არქიტექტურული კომპლექსი: „არ უნდა დაგვავიწყდეს აგრეთვე უსასწაულებრივესი ნაგებობა ([der] wunderbarste Bau), რომელიც მაჰმადიან

მწერალთა გაოცებას იწვევდა – ციხე-ქალაქი ვარდია (die feste Stadt Wardsie), მთლიანად კლდეში გამოკვეთილი“.

დიდი ადგილი უჭირავს თამარის კეთილშობილების, სახიერების, ღვთისმოსაობის, ჭკუისა და სილამაზის აღწერას. სინანულია გამოთქმული (ისევე როგორც მ. ჯანაშვილთან), რომ ბევრს თამარ მეფე მ. ლერმონტოვის მიერ დახატული თამარ დედოფალი ჰგონია, რომელსაც სილამაზის გარდა დიდი მეფე-ქალისა არაფერი ეცხობო (იგულისხმება ლერმონტოვის ლექსი „თამარი“).

საკმაოდ დაწვრილებითაა აღწერილი შამქორისა და ბასიანის ომები, აბუბექრისა და რუენადინის ამხედრება თამარის წინააღმდეგ და მათი სასტიკი მარცხი.

ქართველების სამხედრო ძლიერების ასახსნელად განხილულია თამარის დროინდელი ქართული ჯარის საბრძოლო ტაქტიკა, შეიარაღება, შექმნილია მებრძოლთა მტკიცე დისციპლინა და სიმამაცე. ამ საკითხებზე წერისას მ. ჯანაშვილი ეყრდნობა თათარყან დადემქელიანის რუსულ ნაშრომს „ქართული არმიის საბრძოლო ორგანიზაცია და საბრძოლო წესრიგი 1089 წლიდან 1222 წლამდე“. ეს ნაშრომი და მისი ავტორის გვარიც გერმანულ ავტორთანაც არის დასახელებული.

კ. ჰანს ერთი ასეთი ლაფსუსი მოსვლია: 1194 წელს თამარს ვაჟი გიორგი, მეტსახელად ლაშა (ანუ „ბრწყინვალე“) შეეძინაო, წერს და იქვე დასძენს: „და ერთი დღის შემდეგ (tags darauf) ქალიშვილი რუსუდანი“ (1912, № 3, გვ. 14). მ. ჯანაშვილის წიგნში, რომლითაც კ. ჰანი სარგებლობს, სწორად წერია: „на второй год после рождения сына, царица радила дочь“ [72, 95] (ხაზგასმა ჩვენი. – ლ. ბ.). აშკარაა, კ. ჰანს მექანიკური შეცდომა მოსვლია: „tags darauf“-ის ნაცვლად უნდა იყოს „ein Jahr darauf“.

ნარკვევი, ისევე როგორც მ. ჯანაშვილის მონოგრაფია, რუსი ისტორიკოსის, „გრუზია და არმენიას“ (1848 წ.) ავტორის, ანდრეი მურავიოვის სიტყვებით მთავრდება (თუმცა კ. ჰანთან არც ამ სიტყვების ავტორია ნახსენები და არც ბრჭყალებითაა მისი სიტყვები გამოყოფილი ავტორის ტექსტიდან):

„არასოდეს უცხოვრია რომელიმე ქვეყანაში ისეთ მეფეს, რომელიც შემდეგ თამარივით ამდენი გადმოცემისა და ლეგენდის თემა გამხდარიყოს. არასოდეს უმეფია სადმე ასე წმინდა და უნაკლო (so rein und frei von jedem Tadel) ადამიანს, როგორც ეს კეთილშობილი მეფე-ქალი იყო“.

ნატალია ორლოვსკაია წიგნში „საქართველო XVII–XVIII საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ლიტერატურებში“ (რუს. ენაზე) წერს: „ქართველ ქალთა

სახეებით ისეთი დაინტერესებისას, როგორც შეინიშნება საქართველოს შესახებ არსებულ ევროპულ ლიტერატურაში, გასაოცარია, რომ არც ერთი ავტორი არ აქცევს ყურადღებას საქართველოს ისტორიის ყველაზე ნათელ ფიგურას – თამარ მეფეს“ [82, 45].

ამ მხრივ მდგომარეობა დიდად არც მე-19 საუკუნეში შეცვლილა. ასეთ ვითარებაში თამარის მოღვაწეობისა და მისი ეპოქის ამსახველი ამ მოზრდილი ნარკვევის გამოქვეყნება გერმანულ ენაზე უდავოდ მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

დავით აღმაშენებლის, თამარ მეფისა და ერეკლე მეორის სახელები ერთხელ კიდევ გამოჩნდება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე 1912 წლის მე-3 ნომერში. წინა, მე-2, ნომრიდან დაიწყო ბეჭდვა ვრცელი გამოკვლევისა სათაურით „გერმანელების გამოძახება ამიერკავკასიისკენ“ („Einwanderung der Deutschen nach Transkaukasien“), რომელიც ასეა ხელმოწერილი: A. F.-Tiflis. ამავე ხელმოწერით „კაუკაზიშე პოსტში“ სხვა დროსაც დაბეჭდილია მასალები (ეს უნდა იყოს იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი ალექსანდერ ფუფაევი. ჩვენ ზემოთ იგი უკვე ვახსენეთ როგორც „კაუკაზიშე პოსტის“ სარედაქციო კომიტეტის წევრი ა. ლაისტის რედაქტორობისას). წინა, 1911, წლის მე-8 ნომერში გამოქვეყნდა წერილი სათაურით „მოხსენება გერმანულ გაერთიანებაში“ („Vortrag im Deutschen Verein“), რომელშიც იუწყებიან, რომ იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატს ბატონ ფუფაევს დოკუმენტებზე დაყრდნობით შეუსწავლია გერმანელების ამიერკავკასიაში გადმოსახლების ისტორია და ამის შესახებ მოხსენებაც წაუკითხავს გერმანულ გაერთიანებაში. როგორც ჩანს, სწორედ ამ მოხსენების ბეჭდვა დაუწყია გაზეთს 1912 წლის მე-2 ნომრიდან.

ავტორი მოკლედ აცნობს მკითხველს იმ ქვეყნის ისტორიას, რომლისკენაც გერმანულ კოლონისტთა წინაპრები გამოემართნენ მე-19 საუკუნის დასაწყისში.

სულ ასე დამცრობილ-დაჩაჩანაკებული როდი იყო ეს სამოთხის შესადარი ქვეყანა:

„ერთ დროს საქართველოს ეკავა მთელი დაბლობი (Flächenraum) შავსა და კასპიის ზღვებს შორის (დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ), თავრიზ-ერზრუმიდან ღონის შესართავამდე და დაღესტნის მთების ჩრდილოეთ განშტოებამდე (სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ). ქვეყნის მოსახლეობა 16 მილიონზე მეტს აღწევდა მე-5 და შემდეგ მე-12 საუკუნეში, დავით აღმაშენებლის მეფობისას“.

მაგრამ, – განაგრძობს ავტორი, – ეს თითქმის 2000 წლის ისტორიის მქონე სახელმწიფო რუსეთის მორჩილებაში შესვლისას მთლიანად განადგურებული იყო

სპარსელებთან, ბერძნებთან, არაბებთან, თურქებთან, მონღოლებთან და სხვა დამპყრობლებთან საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარე ბრძოლებით და სამეფო გვირგვინის გამო ატეხილი შინაური კინკლაობებით. რუსეთთან შეერთების შემდეგ, ავტორის სიტყვით, „კვლავ გაჩნდა იმედი, რომ საქართველოს ახალი „ოქროს ხანა“ დაუდგებოდა, ისეთივე, როგორსაც კულტურული თვალსაზრისით ეს ქვეყანა ერთხელ უკვე მოესწრო თამარ მეფის (1184-1212) ეპოქაში“.

ცოტა ქვემოთ იგი მკითხველს 1795 წელს ალა-მაჰმად-ხანის ურდოების მიერ თბილისის სრული განადგურების შესახებაც აუწყებს: „დანგრევას მხოლოდ სიონის ტაძარი და მის მახლობლად მდგარი ერთი უბრალო სახლი გადაურჩა, თავად ბებუთოვისა, რომელშიც საქართველოს უკანასკნელის წინა მეფე ერეკლე მეორე ცხოვრობდა (გარდაიცვალა თელავში 1797 წელს)“.

დავით აღმაშენებელი ამ ნაშრომში ასეა მოხსენიებული: *David der Wiederhersteller* – რაც ქართულად დაახლოებით დავით *კვლავ აღმდგენელი* იქნება. ზემოთ უკვე ვთქვით, რომ კარლ ჰანი აღმაშენებელს *განმანახლებელად* (*Erneuerer*) თარგმნის. როგორც ვხედავთ, დავით მეფის წოდების ზუსტად თარგმნა სხვა ენებზე არც ისე ადვილი ყოფილა. ამჟამად გავრცელებული გერმანული *Erbauer* და რუსული *Строитель* ყველაზე სწორი ჩანს.

კავკასიელ გერმანელთათვის განკუთვნილ პერიოდულ ორგანოში ჩვენ მიერ განხილულ ნაშრომთა გამოქვეყნების მნიშვნელობა რომ სრულად გავისივრებოთ, ერთ გარემობასაც უნდა მივაქციოთ ყურადღება. გ. მანჯგალაძის გამოკვლევით, შინაგან საქმეთა სამინისტროს 1901 წელს შეუმოწმებია გერმანელ კოლონისტთა საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკების ფონდები, რის შედეგადაც დაუდგენიათ, რომ „ბიბლიოთეკებში... თითქმის არ იყო წიგნები რუსეთისა და ამიერკავკასიის ისტორიის, გეოგრაფიისა და ლიტერატურის შესახებ... ამ შემოწმების შემდეგ გერმანული კოლონიების ადმინისტრაციას მიუთითეს – შეეცნოთ ბიბლიოთეკების ფონდები წიგნებით, რომლებიც ასახავდნენ რუსეთისა და კავკასიის ისტორიას, გეოგრაფიას, ეთნოგრაფიას და სხვ.; მაგრამ მდგომარეობა უცვლელი დარჩა თვით პირველი მსოფლიო ომის დროსაც კი“ [26, 127-128].

ამ ვითარებაში კ. ჰანისა და უპირველეს ყოვლისა, ცხადია, ა. ლაისტის, ქართული თემატიკისადმი მიძღვნილი მასალების პუბლიკაცია „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო, ვინაიდან გერმანულენოვან მკითხველებში საქართველოს ისტორიისა და ქართული

მწერლობის პოპულარიზაციას ისახავდა მიზნად, რაც კეთილისმყოფელ ზეგავლენას ახდენდა ქართველობისა და აქაურ გერმანელთა ურთიერთდაახლოების პროცესზე.

ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ კარლ ფონ ჰანი თავისი „თბილისის ისტორიის“ ფინალში *უკანასკნელი წლების მძიმე კრიზისს* ახსენებს, რომელსაც თბილისის ვაჭრობისა და ხელოსნობისთვის ნაკლები ზარალი როდი მოუტანია, ვიდრე მტერთა შემოსევებმა მიაყენეს. „უკანასკნელი წლების მძიმე კრიზისში“, ცხადია, 1905-07 წლების რევოლუცია იგულისხმება.

ამ მოვლენებმაც პოვა ასახვა „კაუკაზიშე პოსტში“, თანაც მეტად საინტერესო ფორმით.

1907 წელს „კაუკაზიშე პოსტმა“ (№№ 14, 15, 16) დაბეჭდა ედუარდ იუონის (Eduard Juon) ვრცელი და მრავალმხრივ საგულისხმო მოგონებები „ერთი წელი ამბოხებულ გურიაში“ („Ein Jahr im aufständischen Gurien“). იგი რედაქციას გერმანული ჟურნალის „ვესტერმანს მონატსჰეფტეს“ („Westermans Monatshefte“) იმავე წლის აპრილის ნომრიდან გადმოუბეჭდავს.

ცნობილია, რა დიდი რეზონანსი და მნიშვნელობა ჰქონდა საერთაშორისო მასშტაბით ქართველ გლეხთა 1905 წლის გამოსვლებს. ქუთაისის გუბერნიის მაშინდელი გუბერნატორი და რევოლუციონერთა დიდი თანამგრძნობი ვლადიმერ სტაროსელსკი, რომელსაც, მის თანაშემწე ყიფშიძესთან ერთად (ყიფშიძე ალექსანდრე (1862-1916) – ისტორიკოსი, პუბლიცისტი (ფსევდონიმი „ფრონელი“), 1905 წელს დაინიშნა ქუთაისის გუბერნიის ვიცე-გუბერნატორად [55, 656]), სიმპათიითა და პატივისცემით იხსენიებს ედუარდ იუონი, თავის მოგონებებში წერს:

„ქუთაისის გუბერნიაში განმათავისუფლებელი მოძრაობა, აღმოცენებული ადგილობრივ წოდებრივ და ეკონომიურ მოუწყობლობის ნიადაგზე, რომელიც ძალიან მალე ჩამოშორდა განკერძოებულობას და პირველ რიგში დაიყენა საერთო, უკეთ, საერთო კაცობრიული იდეალები, – შეერია მსოფლიო მოძრაობას. ამაში არის მისი განსაკუთრებული სილამაზე“ [45, 19].

ედუარდ იუონი თადარიგის ოფიცერი ყოფილა და ვადიან სამხედრო სამსახურში გაუწვევით რუსეთის არმიის იმ ნაწილში, რომელიც თურქეთის საზღვართან, არარატის განშტოებებზე იდგა, როგორც თვითონ წერს, ზღვის დონიდან ორიათას მეტრ სიმაღლეზე. როცა გურიაში აჯანყება დაიწყო, ამ გარნიზონის ნაწილები გენერალ ალიხანოვის მრისხანე „რიონის კორპუსის“

შემადგენლობაში შეიყვანეს და სასწრაფოდ დაძრეს ამბოხებულებისკენ. ამით ე. იუნს საშუალება მიეცა ენახა საქართველო.

გერონტი ქიქოძე ერთგან წერს:

„დროგამოშვებით ჩვენში შორეულ ქვეყნებიდან უცხოელები მოდიოდნენ და სახტად რჩებოდნენ ჩვენი დიდებული ნაშთების წინაშე. ჩვენი ბედნიერი დღეები მათ არ ენახათ: არ იცოდნენ, რომ ერთს დროს დიდი თავისებური კულტურა გვქონდა, რომელიც სჩანთქა საშინელმა კატასტროფამ. ამიტომ ჩვენს მიწაწყალზე ყველაფერი სასწაულად ეჩვენებოდათ“ [56, 160].

ასე დაემართა ე. იუნსაც. ჯერ იყო და იგი იმ საოცარ განსხვავებას განუცვიფრებია, მათი ძველი ადგილსამყოფლისა და გურიის კლიმატურ პირობებს შორის რომ არსებობდა:

„1905 წლის თებერვალი იდგა და კონტრასტი აქაურსა და იმ ამინდს შორის, უკან რომ ჩამოვიტოვეთ, ჯადოსნურად მოქმედებდა. თუმცა ჩვენი გარნიზონი ბევრად უფრო სამხრეთით მდებარეობდა, იქ სასტიკი ზამთარი მძვინვარებდა... ხოლო აქ, ნატანების მშვენიერ ველზე, გაზაფხულს მთელი თავისი მომხიბვლელობა გამოეფინა: მინდორი მწვანედ აბიბინებულყო, ფილოდენდრონი ყვაოდა, აკაციებსა და მაგნოლიებსაც გამოელოთ ნაზი ყლორტები. ნოტიო, თბილი ჰაერი იების სურნელით იყო გაჟღენთილი. ამ დიდებულმა გარემომ გადაგვაგვიწყა ყველა გაჭირვება, რაც ყოველთვის ახლავს თან მოზრდილი სამხედრო ნაწილების გადაადგილებას. ჯარისკაცები ბავშვებივით იქცეოდნენ: ხარობდნენ, მღეროდნენ და კარვებს აყვავებული რტოებით რთავდნენ“.

მას შემდეგ, რაც ქართულმა ბუნებამ შეასრულა თავისი „დიპლომატიური მისია“, სამხედროებს გურულების დეპუტაცია ეწვია და დაარწმუნა ისინი, სიმშვიდეა, უფრო ღრმად შეჭრა საჭირო არ არის და საკმარისია ნატანებშივე შეჩერდეთ.

გურულებთან პირველი შეხვედრით მიღებული შთაბეჭდილება არ იყო იმაზე ნაკლები, ვიდრე ბუნებამ მოახდინა:

„...იქ დაგვატყვევა პირველად ყველანი იქაური ტიპების სილამაზემ... ესენი იყვნენ ნამდვილად ღირსეული ადამიანები, უმეტესობა ჭალარა იყო, გრძელი კარგად მოვლილი წვერი ამშვენებდათ, მდიდრულად იყვნენ გამოწყობილნი და კეთილშობილი, სერიოზული სახეები ჰქონდათ“.

ნატანებში კარვები გავშალეთ და თოთხმეტი დღის განმავლობაში თავს ისე ვგრძნობდით, როგორც ღმერთები საფრანგეთში.

შემდგომაც არაერთხელ უბრუნდება ქართული ბუნების და ქართველი ადამიანის სილამაზის აღწერას ელჟარდ იუნონი:

„გურია სამოთხისებური ქვეყანაა. (...) მზის ქვეყანაა და მზეგამჯდარი და გაღულუნებული ჩანს არამართო ველები და ტყეები, მსუბუქად ნაგები სახლები და ბალები იდილიურ სოფლებში, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ამ ქვეყნის მოსახლეობა. ყველაზე თვალში საცემი, განუმეორებელი, განსაკუთრებული, რითაც გურული გამოირჩევა, ეს გახლავთ მისი სილამაზე“.

ნატალია ორლოვსკაიას ზემოთ დამოწმებულ წიგნში („საქართველო XVII–XVIII საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ლიტერატურებში“) კვითხულობთ:

„უნდა აღინიშნოს, რომ [XVII–XVIII სს. ევროპაში] თითქმის არ არსებობს ისეთი ნაშრომი საქართველოზე, მოგზაურთა აღწერილობა ან სტატია ლექსიკონებსა და ნარკვევებში, სადაც ლაპარაკი არ იყოს ქართველი ქალების სილამაზის შესახებ“ [82, 43].

ე. იუნთან ამ მხრივ სიახლეა – მასზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მამაკაცებს მოუხდენიათ. მისი დაკვირვებით:

„გურული ქალები, უმეტესად, ტანმორჩილნი არიან, კლასიკური სახის ნაკვთები აქვთ, თუმცა ისინი, როგორც აღმოსავლეთის ქალთა უმრავლესობა, მხოლოდ სიყმაწვილეში არიან ნამდვილად ლამაზები; შემდეგ ჩქარა ჭკნებიან, კანი უღუნდებათ და უუფერულდებათ, ნაკვთები კარგავენ სიცხოველეს. გურული მამაკაცი კი სიცოცხლის ბოლომდე მომხიბლავი რჩება, და მე არ ვიცი, რა შეედრება ვერცხლისწვერიანი გურული მოხუცის გარეგნულ სიდიადეს. და რამდენადაც ლამაზია გურული, იმდენადვე ამაყია ის. მას ეამაყება თავისი სილამაზე, თავისი იარაღი, თავისი სამოსელი“.

ყურადღებით აკვირდება ეღუარდ იუნი გურულების ჩაცმულობას და ამჯერადაც საგულისხმო დაკვირვებას გვთავაზობს:

„...დიდებულია გურულის გარდერობი. ერთადერთი წმინდა ალაგი მის ჭერქვეშ, რომელსაც ის მზრუნველობას არ აკლებს, ტანსაცმლის ჩამოსაკიდებელი ადგილია. უდიდეს სიცხეშიც იგი რჩეულ, უხვად დანაოჭებულ სამოსს იცვამს, თავზე ოსტატურად აქვს წაკრული ყაბალახი. უცნაურია, რომ მხოლოდ მამაკაცები იცვამენ მთლიანად ეროვნულ ყაიდაზე, ხოლო ქალები, თითქმის უკლებლივ, ევროპულ ტანსაცმელს ამჯობინებენ; თვით კოხტა, მოქარგული ქუდიც კი მთლიანად განდევნა მოღურმა შლაპამ“.

კიდევ ერთი ციტატა ნატალია ორლოვსკაიას გამოკვლევიდან:

„საქართველოს ბუნება, მისი ლანდშაფტის მშვენიერება შედარებით ნაკლებად აისახა XVII–XVIII სს. ევროპულ ლიტერატურაში. საქართველოში ჩამოსული ადამიანები მეტიხმეტად დაკავებულნი იყვნენ თავიანთი საქმეებით და ვერ იცლიდნენ ბუნების მშვენიერებით დასატკობად (...). მოგზაურებს უფრო ის

ანტერესებდათ, რაც უშუალოდ ადამიანთა ცხოვრებასთან იყო დაკავშირებული: მათი საცხოვრებელი, ტანსაცმელი, გარეგნობა“ [82, 40].

ე. იუონს ჰქონდა დრო, საქართველოს ბუნების სურათებით ტკობას მისცემოდა და იგი თავის მემუარებში რამდენიმე უნიკალურ პეიზაჟს აფიქსირებს (ერთ მათგანს ზემოთ გავეცანით). ზღვასაც ძლიერი შთაბეჭდილება მოუხდენია მასზე:

„ზღვა ჩვენი ბანაკიდან ერთი კილომეტრით იყო დაცილებული და მე ნეტარებით ვატარებდი მის ნაპირზე დროს საათობით, აღტაცებული შევყურებდი მას, რომელიც მაშინ, მართლაც, შავი აბობოქრებული სტიქიონი იყო; ხშირი ქარიშხლებისაგან აწრიალებული, ჰორიზონტთან საავდრო დრუბლებში გახვეული, ის პირქუში და შიშის მომგვრელი ჩანდა. სულ სხვაგვარია იგი ზაფხულში! იქიდან არც ისე შორს მდებარეობს კურორტი ქობულეთი, სადაც კოლორიტული, მწვანე და ყვითელი ფერებით განთქმული, დაისით ტკობა შეიძლება“.

მაგრამ გურია მაინც ვერ იყო „ნამდვილი სამოთხე“. საქართველოს სხვა მხარეებთან შედარებით გლეხის ეკონომიკური მდგომარეობა იქ ყველაზე უარესი იყო, რაც ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი შეიქნა იმისა, რომ რევოლუციურმა ამბოხმა უმწვავესი ფორმა სწორედ ამ რეგიონში მიიღო. „ფართო, დიდებულ ველებს, – წერს ე. იუონი, – გვიძრა მოსდებია. არავინ ფიქრობს მიწას იმაზე მეტი წაართვას, ვიდრე დღიურ ულუფადაა საჭირო; ხვალისთვის დმერთი იზრუნებს. არაფერია იმაზე უბადრუკი, ვიდრე გურულის ყოველდღიური სუფრა: სიმინდის ფქვილი – მთავარი საკვები – გურულად მომზადებული მხოლოდ ცხელია გემრიელი და მაშინაც ძნელი მოსანელებელია; ველურად მოსული ყურძნის ღვინო მჟავაა. უხვი და მრავალფეროვანი ხილი მოუვლელით და მებაღეობის კულტურის სრული უქონლობის გამო გაუხეშებულია და მატლებისგანაა დაჭმული“.

პირველივე შთაბეჭდილებები ისეთი გამოდგა, რომ ე. იუონს სურვილი აღეძრა, უფრო ახლოს გასცნობოდა ქვეყანას, ხალხს, მის ისტორიას. იგი წერს, პირველად ნიკოლოზის კონცხზე მდებარე მეთევზეთა დასახლებაში ვცადე იმ ხალხთან დაახლოება, რომლის დასაშოშმინებლადაც ჩვენ იქ მივედითო. მაგრამ ეს არც ისე ადვილი აღმოჩნდა: ამბოხებულნი მტკიცედ ატარებდნენ სამხედროებთან ბოიკოტის პოლიტიკას. „ჩვეულებრივ გულდია და თავაზიანი ადამიანები ჩვენ წინაშე, ჩვენი ფორმის შემხედვარე, გულჩათხრობილნი და მიუკარებელნი ხდებოდნენო“, – გვაუწყებს იგი.

მაგრამ ე. იუონს ცდა არ დაუკლია მიზნის მისაღწევად. მას ამისთვის ცოტა ქართულიც უსწავლია: „მე დიდი წვალებით, ჟესტებით, მიმიკით და ამასობაში

ნასწავლი ორი ღერი ქართულით ავუსხენი მათ განსხვავება კადრისა და თადარიგის ოფიცრებს შორის, განვუმარტე, რომ ომი არ იყო ჩემი ხელობა და რომ იქიდან შორს, შორს, რამდენიმე ათასი კილომეტრის მოშორებით, მქონდა კერა და ოჯახი და იქ დაბრუნება ჩემი მგზნებარე სურვილი იყო“.

ვ. სტაროსელსკიც წერს, სათადარიგონი ძალიან უხალისოდ მონაწილეობდნენ სადამსჯელო ექსპედიციებში და დისციპლინას სრულიად მოკლებულ, სამხედრო სამსახურში გაწვევით უკმაყოფილო სათადარიგოთა გურიაში დატოვება სახიფათო იყო [45, 54 და 67].

ე. იუონის დაახლოებას გურიის ინტელიგენციასთან ხელი შეუწყო ერთმა შემთხვევამ, რომელმაც წარმოაჩინა მისი კეთილშობილება და აჯანყებულთა ნდობა მოუპოვა: იგი დაეხმარა საყოველთაო გაფიცვის გამო ნატანებში უძწეოდ ჩარჩენილ ქალებსა და ბავშვებს – ომნიბუსი იშოვა და ისინი ოზურგეთში ჩაიყვანა.

„ამრიგად, თუმცა გაფიცვა დავარღვიე, – ვკითხულობთ მოგონებებში, – მაგრამ გაითვალისწინეს, რომ ეს არც უფროსების გულის მოსაგებად ჩამიდენია და არც ეგოისტური ინტერების გამო, და არ ჩამითვალეს დანაშაულად, პირიქით: მე მოვასერხე (...) შესაბამისი წრეების ისეთი სიმპათიები და ნდობა მომეპოვებინა, რომ ერთხელ ნება დამრთეს, გადაცმული დავსწრებოდი ერთ საიდუმლო, თუმცა საკმაოდ უწყინარ მიტინგს“ („შესაბამისი წრეები“ – entsprechende Kreise – აქ ევფემისტური გამოთქმაა და „რევოლუციონერებს“ ნიშნავს. – ლ. ბ.).

საგულისხმოა, რომ ადამიანები, რომელთაც ე. იუონი დახმარებია, თურმე ცნობილ, რევოლუციური პარტიისთვისაც პატივსაცემ წრეებს ეკუთვნოდნენ. აქედან კარგად ჩანს, რა თანამიმდევრულად, მტკიცედ და უშელავათოდ ატარებდნენ გურული რევოლუციონერები გაფიცვას.

ე. იუონი სიამაყით აღნიშნავს: „ამ სტრიქონების ავტორი ერთ-ერთი იმ მცირეთაგანი იყო, ვინც მოახერხა ქალაქის (ოზურგეთის. – ლ. ბ.) ინტელიგენციასთან კონტაქტის დამყარება, და მათთან გატარებულ დროს ყოველთვის სიამოვნებით მოვიგონებო“.

ე. იუონი იმასაც გაუოცებია, რომ ქალი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა ოჯახში და არც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში იდგა მამაკაცზე უკან, თვით ყველაზე კონსერვატულ წრეებშიც კი. „ეს მით უფრო დასაფასებელია, რომ ეს ხალხი მუდამ მაჰმადიანებით გარშემორტყმული ცხოვრობდა და ახლაც მათი უშუალო მეზობელიაო“, – აცხადებს იგი.

ე. იუონის დაკვირვება მართებულია. ქართველი ქალების აქტიურ როლს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სხვებიც ამჩნევდნენ. ისევ ნატალია ორლოვსკაიას დავიმოწმებ:

„ევროპულ ლიტერატურაში ქართველი ქალები დახატულნი არიან არამარტო როგორც მშვენიერი ქმნილებანი, არამედ აგრეთვე როგორც აქტიურად მოქმედი პირნი, რომელთაც შესწევთ საკუთარი თავის გამოვლენის უნარი და ძალუბთ დაიცვან თავიანთი უფლებები. ტავერნიე საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ „სილამაზის გარდა ქართველ ქალებს კიდევ ერთი უპირატესობა აქვთ – მეტი თავისუფლებით სარგებლობენ, განსაკუთრებით თბილისში, ვიდრე აზიის ყველა სხვა ქვეყნის ქალები“ [82, 44].

ე. იუონს ისიც შეუნიშნავს, რომ გურიაში „სახალხო განათლება უფრო მაღალ დონეზეა, ვიდრე რუსეთის დიდ იმპერიაში, რისი გარეგნული გამოხატულება სოფლის სკოლათა მშვენიერი შენობებიც გახლავთ“.

არც ეს არის გადაჭარბებული შეფასება. მართალია, მთელ საქართველოზე ეს არ ითქმოდა, მაგრამ გურია ამ მხრივ ძალიან გამოირჩეოდა. 1917 წელს გამოცემულ საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოში („სამშობლოს აღწერა“) ვკითხულობთ: „სწავლა-განათლებას გურულები ყველა ქართველებზე მეტად ეტანებიან. სწორედ ამით აიხსნება, რომ საქართველოს არც ერთ კუთხეში არაა იმდენი შკოლა და ბიბლიოთეკა დაარსებული, რამდენიც გურიაში. აქ ერთ სოფელსაც ვერ შეხვდება კაცი, რომ ერთი შკოლა მაინც არ იყოს“ [43, 44].

საგულისხმოა ვ. სტაროსელსკის დაკვირვებაც:

„2-3 წლის განმავლობაში რევოლუციამ სასწაული მოახდინა: ამან აღამაღლა ხალხის საერთო დონე გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებისა ისეთ სიმაღლემდე, რომელიც მიუწვდომელი მიაჩნდათ 10 წლის მშვიდობიან, მისთვის საუკეთესო პირობებში მუშაობითაც კი“ [45, 18-19].

მაგრამ ე. იუონი სინანულით აღნიშნავს, „სამწუხაროდ, მოსწავლე ახალგაზრდობაც პოლიტიკურ და იდეურ ბრძოლაშია ჩათრეული“.

ეს შენიშვნა ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ე. იუონი რევოლუციის წინააღმდეგი იყოს. მართალია, იგრძნობა, რომ ეს მაინცდამაინც „მისი“ რევოლუცია არ არის, მაგრამ იგი საღად მოაზროვნე ადამიანია, თანაგრძნობით ეპყრობა აჯანყებულებს, იცის, რომ სიმართლე მათ მხარეზეა, თუმცა ჯერ კიდევ ვერ გაურკვევია, რა გამოვა აქედან, „ზოგადს, უმთავრესს ჯერჯერობით წვრილმანების ნიაღვარი ფარავსო“, – წერს, მაგრამ ამასაც დასძენს: „ისე კი საბოლოო სიტყვა, რა თქმა უნდა, ისტორიას ეკუთვნის“.

ამრიგად, ის არ გამორიცხავს რუსეთში რევოლუციური მოძრაობის წარმატებით დაგვირგვინებას, მაგრამ იცის, რომ ეს დიდ მსხვერპლს მოითხოვს და ფიქრობს, ისეთი მცირერიცხოვანი ხალხი, როგორც ქართველობაა, ამ მიზანს შეიძლება შეეწიროს კიდევ.

ე. იუონი საქართველოს ისტორიითაც ინტერესდება. მან იცის, რომ გურია ისტორიული მხარეა, ძველი საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი და ახალი წელთაღრიცხვის პირველი ათწლეულებიდანვე (ასე წერს!) ქრისტიანული კულტურის კერას (Pflanzstätte) წარმოადგენს. ერთ დროს ძლიერი სახელმწიფოს ნაწილი იყო, მაგრამ მას შემდეგ, რაც რამდენჯერმე მოექცა მონღოლთა (?) უღელქვეშ, მე-18 საუკუნის ბოლოს ნებაყოფლობით რუსეთს შეაფარა თავი და მე-19 საუკუნიდან რუსეთის პროვინციად იქცა.

გურულებს იგი „ცხოვრების ხელოვანთ“ (Lebenskünstler) უწოდებს (Lebenskünstler ასეა განმარტებული ვარიანტის ლექსიკონში: „ის, ვისაც უნარი აქვს, ცხოვრება საუკეთესოდ მოიწყოს, ვინც ახერხებს, წვრილმანი საგნებითაც კი გაიმშვენიეროს და გაიხალისოს ცხოვრება“ [108, 809]). იგი ამ გამოთქმით გურულების მოხერხებულობაზე, მახვილგონიერებასა და ტემპერამენტზე მიანიშნებს, რამაც თავისი გამოხატულება რევოლუციურ გამოსვლებშიც პოვა.

აი გურულ რევოლუციონერთა ხელოვნების ერთი მაგალითი, რომელსაც ელუარდ იუონი გადმოგვცემს:

როცა „რიონის კორპუსი“ ნატანებში იდგა, ოზურგეთში მოკლეს თავადი ნაკაშიძე, რომელსაც ხალხის საყოველთაო სიძულვილი დაუმსახურებია (თენგიზ ჟღენტის წიგნში „1905 წელი გურიაში“ ვკითხულობთ: „ტიფო ნაკაშიძე იყო მომრიგებელი შუამავალი („მიროვი პოსრედნიკი“) და მემამულე. გლეხებს ცუდად ეპყრობოდა, რის გამო ის წარმოუდგენლად ეჯავრებოდა გლეხებს. ტიფო ნაკაშიძე მოკლა ტერორისტმა ლუკაია ლლონტმა, მეტი სახელი „ჩორნა“ [36, 87]). გვამი სამ ღლეს ეგდო ქუჩაში, დამარხვის ნება არავის მისცეს. მხოლოდ მაშინ, როცა, სწორედ ამ ტერაქტის გამო, ჯარი ოზურგეთისკენ დაიდრა, დათმეს ცხედარი, მაგრამ იმ პირობით, თუ მას ჩუმად დამარხავდნენ ეკლესიის გაღავანს გარეთ. შემდეგ კი ჯარმა ოზურგეთი დაიკავა და სამხედროებმა ითავეს ნაკაშიძის გადასვენება საგვარეულო სამარხში (ვ. სტაროსელსკიც წერს: „საერობო ღარაჯთა უფროსი „ურიადნიკის“ და მომრიგებელ მოსამართლის თავადი ნაკაშიძის გვამები სამხედრო პირებმა დაასაფლავესო“ [45, 15]).

თავადის კუბოს მიჰყვებოდა ორი მოხუცი ნათესავი, სამხედრო ორკესტრი და გატენილი თოფებით შეიარაღებული სამასი გულგრილი ჯარისკაცი. არც ერთი

სული ქალაქის მოსახლეობიდან! ქუჩის ბავშვებიც კი სადღაც მიმალულიყვნენო, წერს ე. იუონი. ასეთ დროს საპროტესტო დემონსტრაციაზე თითქოს ფიქრიც კი ზედმეტია, მაგრამ: „ნაშუადღევს საზეიმოდ გამოწყობილი ხალხის უზარმაზარი მასა ჩვენი ქუჩის გავლით გავიდა ქალაქიდან. ვერც ერთმა ჩვენგანმა ვერ შეძლო ამ უცნაური გასეირნების მიზეზის გამოცნობა. რამდენიმე ხნის შემდეგ საპირისპირო მხრიდან სამგლოვიარო გალობა მოისმა და მთელი ეს ხალხი – დიდებული პროცესია – ქალაქში დაბრუნდა. მათ წინ უბრალო ურემი მოუძლოდა, რომელზეც შეუღებავი ხის კუბო იდგა. როგორც შევიტყვეთ, ის, ვისაც ასეთი პატივი მიაგეს, ორი დღის წინ გარდაცვლილი ყველასათვის უცნობი უბრალო სოფლელი გლეხი ყოფილა, რომელიც ახლა ქალაქის ეკლესიის ეზოში უნდა დაეკრძალათ. ეს იყო დემონსტრაცია, ემმაკურად მოფიქრებული, უწყინარი დემონსტრაცია (raffiniert einfache, harmlose Demonstration), ისეთი მშვიდობიანი, რომ თვით კაზაკებმაც ვერაფერი იღონეს მის წინააღმდეგ“.

ელუარდ იუონი სიყვარულით იგონებს ოზურგეთს. ყვება, რა დიდ სიამოვნებას ანიჭებდა ლიხაურში, ძველი სასახლის რომანტიკით გარემოცულ ნანგრევებს შორის ხეტიალი, სადაც სხვები სამხედრო დაცვის გარეშე ვერ ბედავდნენ გავლას. მოგვითხრობს აჯანყებისთვის დასჯილი ბათუმისა და დამარცხებული, მაგრამ გაუტეხელი ბათუმლების შესახებ: „როცა მე 1905 წლის დეკემბერში უკანასკნელად ვნახე ბათუმი, რუსეთის ჯარის მიერ მისი სრული დამოშმინების შემდეგ, იგი მეტად ნაღვლიანად გამოიყურებოდა. ქალაქში შიმშილი მძვინვარებდა. სახეგაფითრებულნი, მაგრამ ამაყად თავადერილნი მიმოდიოდნენ ქუჩებში გურულები (ე. იუონს ბათუმი გურიის ქალაქი ჰგონია; „ბათუმი გურიის უმნიშვნელოვანესი ქალაქიაო“, წერს ერთგან. – ლ. ბ.), თვით ისინიც, ვისაც მათი უკანასკნელი სიხარული – ტანსაცმელი – ტანზე ჰქონდა შემოფლეთილი“.

გუბერნატორ ვ. სტაროსელსკის დაჟინებული მოთხოვნით ბოლოს ჯარი მაინც გაიყვანეს გურიიდან. ამის შემდეგ მალე გამოცხადდა ე. წ. გურიის რესპუბლიკა, რომელიც მთავრობამ სისხლში ჩაახრჩო. ე. იუონმა სხვა ოფიცრებისაგან შეიტყო, რომ მთელი ჩოხატაური და ნახევარი ოზურგეთი გადაუწვავთ. ნაღვლიანად წერს: „რუსებს ქვემეხები აუტანიათ ქალაქის პირდაპირ მდებარე გორაკზე, სადაც ხის ძველი სამლოცველო იდგა, და ნახევარი ოზურგეთი მიწასთან გაუსწორებიათ. მრავალი კვირადღე გამიტარებია ამ მზიან გორაკზე, ბალახზე წამოწოლილი ვტკბებოდი მშვენიერი ხედებით, ხშირ სიმწვანეში მოელვარე ჭრელი სახურავების ცქერით. ზოგი ჩემი მეგობარი საველე სამხედრო ტრიბუნალის განაჩენით დაუხვრეტიათ, ბევრი მთებში გახიზნულა“.

ე. იუონი შესანიშნავი მთხრობელია. იგი ისე ოსტატურად გადმოგვცემს ნანახსა თუ გაგონილს, რომ მის მიერ აღწერილი ამბები ნათლად წარმოგვიდგება თვალწინ. „მოგონებებში“ ცხოვლად იგრძნობა ეპოქის სურნელი. ბევრი საგულისხმო ფაქტი, მრავლისმეტყველი კონკრეტული დეტალი შემოგვინახა იმ ქარცეცხლიანი დღეებიდან ელუარდ იუონმა. ეს მოგონებები მით უფრო საყურადღებოა, რომ აჯანყებულთა დამი დაუფარავი თანაგრძნობითაა დაწერილი, თანაც იმ ადამიანის მიერ, რომელსაც სამსახურებრივი მდგომარეობა მათდამი სრულიად საწინააღმდეგო მიდგომას ავალბდა.

საგულისხმოა, რომ ელუარდ იუონი არც ერთი რევოლუციონერის სახელს არ ახსენებს, რაც აჯანყებულთა დამი მისი კეთილგანწყობილების კიდევ ერთ დასტურად უნდა მივიჩნიოთ („გურიის რესპუბლიკის“ პრეზიდენტის ბენიამინ ჩნიკვიშვილის სახელი და გვარი „კაუკაზიშე პოსტში“ მხოლოდ 1908 წლის 44-ე ნომერში გამოჩნდა, წერილში – „გურიის „რესპუბლიკა“ და მისი აღსასრული“, რომელშიც იუწყებიან, რომ გაზეთ „გოლოს მოსკვის“ თანახმად, ამბოხების მეთაურთა და გურიის „რესპუბლიკის პრეზიდენტის“ საქმის განსახილავი სააპელაციო სასამართლო პროცესი, მოწმეთა უსაფრთხოების მიზნით, თბილისის ნაცვლად ოდესაში გაიმართებო).

საინტერესოა, რა პროფესიის, რა ეროვნების კაცია ელუარდ იუონი. აშკარაა, იგი რუსეთის მოქალაქეა, რაკი რუსულ არმიამია გაწვეული, მაგრამ რა გზით მოხვდა მისი მემუარები გერმანიაში გამომავალ ჟურნალ „ვესტერმანს მონატსჰეფტემი“? მოგონებებიდან ეს არ ჩანს. დამატებითი მასალების მიკვლევა ამ საინტერესო მემუარების ავტორის შესახებ ინტერნეტის მეოხებით შევძელი.

ელუარდ იუონის პაპა სიმონ იუონი შვეიცარიიდან (გრაუბიუნდენიდან) გადმოსახლებულა რუსეთის კუთვნილ ბალტიისპირეთში, ხოლო მამა თეოდორ (ფიოდორ) ფრიდრიხ იუონი მოსკოვში დასახლებულა და რუსული სადაზღვეო კომპანია შეუქმნია. ჩვენი მოგონებების ავტორს, ელუარდ იუონს, ციურისსა და მიუნხენში ქიმია და მეტალურგია შეუსწავლია. პირველი მსოფლიო ომის დაწყების წინ ურალის მეტალურგიის რეორგანიზატორი და ხელმძღვანელი ყოფილა. ბოლშევიკების გამარჯვების შემდეგ ყველაფერი დაუკარგავს და 1919 წელს ძლივს გაულწევია შვედეთში. 1921 წელს ისევ რუსეთში დაბრუნებულა, რომელიც შემდეგ კვლავ მიუტოვებია და შვეიცარიის მოქალაქეობა მიუღია.

საიდან ჩანს, რომ სწორედ ეს პიროვნებაა „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი მოგონებების ავტორი? ავტობიოგრაფიულ ჩანაწერში, რომელიც 1934 წელს გამოქვეყნებულა ჟურნალ „შვაიცერ ეხოში“ და საიდანაც ზემოთ მოყვანილი ცნობები ამოკვრიბეთ, „ინტერნეტის“ ელუარდ იუონი იმასაც გვაუწყებს, რომ

რუსეთის არმიის ოფიცერი იყო (რუსეთ-იაპონიის ომშიც ვმონაწილეობდით) და იმპერიის მრავალ რეგიონს შორის, სადაც ზოგჯერ წლობით უწევდა ყოფნა, ამიერკავკასიასაც ასახელებს. სხვა იუონები რუსეთში არ ჩანან. ცნობილი საბჭოთა ფერმწერი და გრაფიკოსი, სსრკ სახალხო მხატვარი, სტალინური პრემიის ლაურეატი (1943) კონსტანტინ ფიოდოროვიჩ იუნი (1875-1958) ელუარდის ძმა იყო. ელუარდ იუონი 1874 წლის 27 იანვარს დაბადებულია მოსკოვში. გურიაში ყოფნისას იგი 31-32 წლისა იქნებოდა.

7. გოეთე «კაუკაზიშე პოსტის» ფურცლებზე

„კაუკაზიშე პოსტის“ ნომრების ზერელედ გადათვალიერების დროსაც კი შენიშნავთ, რომ მის ფურცლებზე ძალიან ხშირად იხსენიება იოჰან ვოლფგანგ გოეთე. რა თემაზე დაწერილ სტატიაში არ შეიძლება წააწყდეთ ამ დიდი გერმანელი პოეტისა და მოაზროვნის სახელს ან ციტატებს მისი თხზულებებიდან!

გაზეთის პირველივე ნომერში გოეთესთან სამჯერ მოგვიწევს შეხვედრა. პირველად მოწინავე წერილში „ჩვენი მკითხველებისადმი“, რომელზეც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი და რომელშიც გაზეთის მიზანდასახულობას გვაცნობს რედაქცია. მთელ ამ მოწინავეში ერთადერთი ციტატაა და ეს გახლავთ გოეთეს აფორიზმი: „In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister“ – „შეზღუდულ ვითარებაში გამოავლენს თავს ოსტატი“.

ვნახოთ ის კონტექსტი, სადაც ეს აფორიზმი გვხვდება:

„ჩვენი სამუშაო მინდორი ვრცელი არ არის, მაგრამ რაკი იგი ყველა ჩვენს ინტერესს მოიცავს, მისი დამუშავება ადვილი არ გახლავთ, დიდ გონიერებასა და რუდუნებას მოითხოვს. „შეზღუდულ ვითარებაში გამოავლენს თავს ოსტატი“, – ამბობს გოეთე და დიდი გერმანელი მწერლის ეს ბრძნული სიტყვები უნდა გახდეს დევიზი ყველასათვის, ვინც სერიოზულად და პატიოსნად აპირებს ჩვენთან ერთად მუშაობას“. ეს აფორიზმი გოეთეს ერთ-ერთი უსათაურო სონეტის („Natur und Kunst, sie scheinen sich zu fliehen“) ბოლოსწინა სტრიქონია [94, 299]. იგი კიდევ რამდენჯერმე გამოჩნდება გაზეთის ფურცლებზე. მაგალითად, 1913 წელს „კაუკაზიშე პოსტმა“ ევროპაში მოგზაურობის შთაბეჭდილებები გამოაქვეყნა,

რომლის ავტორია A. F.-Tiflis (მასზე ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი). ერთგან იგი შორეული მოგზაურობის მოყვარულთ ხელმძღვანელობისკენ მოუწოდებს – სამოგზაურო ხარჯებს თვითშეზღუდვა (Selbstbeschränkung) დაუდეთ საფუძვლად, და აქ ისიც გოეთეს ზემოთ ციტირებულ აფორიზმს იშველიებს მეტი დამაჯერებლობისთვის.

თუ შევადარებთ ერთმანეთს იმ კონტექსტებს, რომლებშიც გოეთეს ეს აფორიზმი აღმოჩნდა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე, უმაღლეს შემადგენელ თვალში საცემ განსხვავებას მათ შორის: ერთგან მაღალ მიზნებზე, სერიოზულ პრობლემებზეა საუბარი, მეორეგან კი – ყოფითსა და შედარებით უმნიშვნელოზე. ორივე ვითარებაში გამოდგა გოეთეს ერთი და იგივე სტრიქონი, რაც ერთობ ნიშანდობლივია. ამ სტრიქონის ეს თავისებურება შესაძლოა მის ავტორზეც გავრცელდეს: „კაუკაზიშე პოსტის“ მესვეურთა და თანამშრომელთათვის გოეთეს ის შემოქმედია, რომელიც ყოველგვარ სიტუაციაში უწევს მათ სამსახურს, როგორც უსერიოზულეს საკითხებზე მსჯელობისას, ასევე საყოველღეო, მსუბუქ და საღალბო თემებზე წერის დროსაც. იგრძნობა, რომ აქ, ამ შორეულ ქვეყანაში შუაგული ევროპიდან გადმოხვეწილი, უცხო ხალხებით, უცხო ენებით, უცხო კულტურებით გარემოცული ამ ადამიანებისთვის გოეთეს ეროვნული იდენტურობის (თვითმყოფადობის) შენარჩუნების ერთ-ერთი უმთავრესი იმედია. ამ მხრივ კი (ეროვნული იდენტურობის შენარჩუნების თვალსაზრისით) თითქმის ასი წლის წინ კავკასიაში დასახლებულ კოლონისტებს, როგორც უკვე ვთქვით, თავმოსაწონებლად არ ჰქონდათ საქმე. მართალია, იმ დროისათვის მატერიალურად ისე აღარ უჭირდათ, მაგრამ კულტურულ-საგანმანათლებლო მიღწევებით დიდად ვერ დაიკვეხნიდნენ. ამის შესახებ ბევრი იწერებოდა გაზეთში. თვით ეს გაზეთიც ხომ, უპირველეს ყოვლისა, ამ პრობლემის მოსაგვარებლად დააარსეს.

როდესაც „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე გოეთეს კვალს მისდევთ, მთელი სისავსით გრძნობთ, რას ნიშნავს დიდი შემოქმედი და მოაზროვნე თავისი ხალხისთვის, მით უფრო ისეთი ფართო ინტერესების მქონე შემოქმედი და მოაზროვნე, როგორიც იოჰან ვოლფგანგ გოეთეს იყო.

თავისი ხალხის ცხოვრებაში ამგვარი როლის შემსრულებელ შემოქმედს ყველა სხვა სიკეთესთან ერთად ერთი გამორჩეული თვისებაც უნდა ახასიათებდეს, ერთი იშვიათი ნიჭითაც უნდა იყოს განგებისგან დაჯილდოებული და ეს ნიჭი აფორიზმებით მეტყველების უნარია, რაც გოეთესაც ისევე უხვად ჰქონდა მომადლებული, როგორც ჩვენს რუსთველს.

დიახ, რა თემაზე დაწერილ ნაშრომში არ შეხვდებით-მეთქი გოეთეს სახელს ან ციტატებს მისი თხზულებებიდან! იქნება ეს ფრიდრიხ შილერის, ფრიდრიხ ნიცშეს, ედუარდ მიორიკეს, თეოდორ კიორნერის, პაულ ჰაიზეს, ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი მიძღვნილი წერილები თუ ის სტატიები, რომლებიც განათლების საჭირობოტო, აქტუალურ პრობლემებს ეხება; იქნება ეს გამოკვლევა „ჰქონდათ თუ არა კულტურა გერმანელებს გაქრისტიანებამდე?“ თუ ფილოსოფიური ესეი, სათაურით „შემთხვევითობა“; ანდა თხზულება, რომელიც სამხრეთგერმანულ ფოლკლორს გვაცნობს, თუ თბილისელი სწავლულის კარლ ფონ ჰანის ნაშრომი, რომლის სახელწოდებაა „ანბანის წარმოშობა და განვითარება“; იმავე კ. ჰანის ჩინებული გამოკვლევა „პესიმიზმის (მსოფლიო სევდის) შესახებ“ თუ ჰალეის კომეტისადმი მიძღვნილი სტატია; რუსეთში ნაპოლეონის ლაშქრობის ამსახველი ნარკვევი თუ ის წერილი, რომელშიც შესტების ენაზეა საუბარი...

„კაუკაზიშე პოსტს“ იუმორის კუთხეც ჰქონდა – „Lustige Ecke“ („მხიარული კუთხე“) და „Bunte Ecke“ („ჭრელი კუთხე“) – და ამ რუბრიკებითაც გოეთესთან დაკავშირებული უამრავი მასალა გამოქვეყნდა: ანეკდოტური ამბები დიდი პოეტის ცხოვრებიდან, გოეთეს ოხუნჯობანი და მისთანანი.

1912-13 წლებში გამოსულ ნომრებს პირველ გვერდზე ლევიზად (Leitspruch) ამა თუ იმ გამოჩენილი მოაზროვნის რომელიმე გამონათქვამი უძღვის. მათი დიდი ნაწილი გოეთეს პოეტური და პროზაული თხზულებებიდან არის ამოკრებილი. 1912 წლის მე-12 ნომრის ეპიგრაფად კიდევ ერთხელ გამოჩნდა ამ თავის დასაწყისში განხილული გოეთეს აფორიზმი, ესოდენ პოპულარული „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე, ოღონდ მან ამჯერად არანაკლებ ბრძნული აზრის შემცველი წინა და მომდევნო სტრიქონებიც მოიყოლა თან:

Wer großes will, muß sich zusammenraffen;
In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.

ქართულად:

„ვისაც დიდი საქმეების ჩადენა სწადია,
მან თავი უნდა მოითოკოს;
შეზღუდულ ვითარებაში გამოავლენს თავს ოსტატი,
და მხოლოდ კანონი მოგვანიჭებს თავისუფლებას“.

იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ იყენებენ „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორები გოეთეს ავტორიტეტს აქტუალურ პრობლემებზე წერისას, ორ მაგალითზე შევჩედებით ცოტა უფრო დაწვრილებით, ორ პუბლიკაციაზე, რომელთაგან ერთი ქალთა საკითხს, ანუ, როგორც ახლა ამბობენ, ქალთა პოლიტიკას (სპეციალური ტერმინით – ფემინიზმს) ეხება, ხოლო მეორე – ეკოლოგიას. ორივე ეს პრობლემა, ესოდენ აქტუალური დღეს, იმ დროისათვის, მე-20 საუკუნის გარიჟრაჟზე, სრულიად ახალი ხილი იყო.

1907 წელს რედაქციას ვერ გამოუჩენია სათანადო სიფხიზლე და 43-ე ნომერში დაუბეჭდავს „ანონიმუსის“ ფსევდონიმით ხელმოწერილი მასალა „გულმაგიწვი ქალი“ („Die vergessliche Frau“), რომლის ავტორი მშვენიერი სქესის წარმომადგენელთ მოწესრიგებული, დისციპლინირებული აზროვნების უნარმოკლებულ არსებებად მიიჩნევს.

რამდენიმე ნომრის შემდეგ (№ 47) ერთდროულად ორი წერილი გამოქვეყნდა „ანონიმუსის“ ამ გამოხდომის წინააღმდეგ. ერთი მათგანი ასეა ხელმოწერილი: A. Dittrich (ტექსტიდან ჩანს, რომ ავტორი მამაკაცია). „ანონიმუსთან“ კამათისას იგი შილერისა და გოეთეს ავტორიტეტს იშველიებს: წერილს ეპიგრაფად ფრიდრიხ შილერის სტრიქონები აქვს წამძღვარებული, ხოლო პუბლიკაცია გოეთეს თხზულებიდან მოტანილი ციტატით მთავრდება.

ეპიგრაფად შილერის „ქალთა ღირსების“ დასაწყისია მოხმობილი:

Ehret die Frauen,
Sie flechten und weben
Himmliche Rosen
Ins irdische Leben! [105, 153]

ქართულად:

„პატივი ეცით ქალებს,
ისინი აწნავენ და აქსოვენ
ზეციურ ვარდებს
მიწიერ ცხოვრებაში“.

ავტორი მკაცრად უსაყვედურებს რედაქციას „ანონიმუსის“ წერილის დაბეჭდვის გამო (მაინც რამდენი ახალი ხელმომწერის შეძენის იმედი აქვს „კაუკაზიშე პოსტს“ ამგვარი პუბლიკაციებითო, – ირონიულად შენიშნავს იგი).

წერილის ბოლოს კი უცნობი ავტორის მისამართით აცხადებს: „მაგას უჯობს, გოეთეს ეს სიტყვები გაიხადოს სახელმძღვანელოდ: Und willst du wissen, was sich ziemt, so frage nur bei edlen Frauen an!“

ქართულად: „თუ გსურს იცოდე, რა ხამს (რა ეგების), კეთილშობილ ქალებს დაეკითხე“.

ეს გახლავთ ოდნავ სახეცვლილი ციტატა გოეთეს პიესიდან „ტორკვატო ტასო“ (გოეთესთან ასეა: „Willst du genau erfahren, was sich ziemt, so frage nur bei edlen Frauen an“ [95, 505]).

ამ ეპიზოდში ტორკვატო ტასო ხოტბას ასხამს „ოქროს ეპოქას“, მისი სიტყვით, იდეალურსა და უბედნიერესს კაცობრიობის ისტორიაში, როცა მოქმედებდა პრინციპი: „ნებადართულია ის, რაც მოგწონს“. ამ დევიზს პრინციპსა ლეონორე ცივილიზებული ყოფისთვის ნიშანდობლივ პრინციპს უპირისპირებს: „ნებადართულია ის, რაც ხამს“. ტორკვატო ტასოს შეკითხვას, ვინ უნდა გადაწყვიტოს, რა ხამს და რა არ ხამს, პრინციპსა იმ სიტყვებს შეაგებებს, რომლებიც „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორს აქვს დამოწმებული: „თუ გსურს იცოდე, რა ხამს, კეთილშობილ ქალებს დაეკითხე“.

1912 წელს (№ 17) გაზეთში დაიბეჭდა შტუტგარტიდან რედაქტორის სახელზე მოსული კორესპონდენცია, ხელმოწერილი ამგვარად: „თქვენი ერთგული დრ. R. Z.“.

კორესპონდენტი მოგვითხრობს იმ ხანებში შტუტგარტში გამართული ერთი საერთაშორისო ეკოლოგიური კონგრესის შესახებ. ეს გახლავთ დასავლეთ ევროპაში ეკოლოგიური მოძრაობის დასაწყისი. თვით ტერმინი „ეკოლოგია“ მაშინ დღევანდელი მნიშვნელობით, ეტყობა, არ იხმარებოდა. მის ნაცვლად კორესპონდენციის ავტორი იყენებს კომპოზიტს „Heimatschutz“ – „სამშობლოს დაცვა“. კორესპონდენციაში ვკითხულობთ:

„თქვენს იდილიურ კავკასიაში, საბედნიეროდ, წარმოდგენაც არ გექნებათ, რა არის „სამშობლოს დაცვა“. თქვენ ის ალბათ არ გესაჭიროებათ, რადგან, რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, მანდ ჯერ კიდევ არ განვითარებულა ინდუსტრია. სამშობლოს დასაცავი მოძრაობა უშუალო შედეგია ინდუსტრიის განვითარებისა, ინდუსტრიისა, რომელიც ყველაფერს ანადგურებს, რომლისთვისაც არაფერია წმიდათა წმიდა, არც ტყე, არც ტბა, არც მთა, არც ქალაქის გალავანი. ეს ინდუსტრია ყველგან ფაბრიკა-ქარხნებსა და ყაზარმული ტიპის საცხოვრებლებს აგებს. ჩვენ, დასავლეთევროპელებს, უამრავი მაგალითი გვაქვს თვალწინ იმისა, როგორ სპობს ადამიანთა უგუნურება მშვენიერ ბუნებას და მამა-

პაპათა ხელოვნებას. მაგრამ ახლა ამის წინააღმდეგ უკვე ყველგან დაიწყო მძლავრი საპროტესტო მოძრაობა...“

ამის შემდეგ შტუტგარტელი კორესპონდენტი გვაუწყებს კონგრესის ერთი ინგლისელი მონაწილის გამოსვლის შესახებ, რომელსაც თავყრილობისთვის მოუხსენებია, როგორ ნადგურდება ფრინველთა ძვირფასი სახეობები – ალბატროსი, სამოთხის ჩიტი, ყანჩა – იმის გამო, რომ უგუნური ადამიანები მათ ფრთებს შლაპების მოსართავად იყენებენ ინდიელების მსგავსად.

მერმე იგი დასძენს:

„ეს სისულელე ხომ ახალი არ არის. თქვენ, როგორც გოეთეს დიდებულ მცოდნეს (რედაქტორს მიმართავს. – ლ. ბ.), უთუოდ მოგეხსენებათ, რომ ამ მრავალტაჯულ ფრინველებს და, ამდენად, მათ დამცველებსაც, უკვე გოეთეს სახით ჰყავდათ დიდი ქომაგი“.

და აქ ციტირებულია სტროფი „ფაუსტიდან“ (II ნაწ., „კლასიკური ვალპურგის ღამე“, იბიკუსის წეროები), სადაც გაკიცხულია (გროტესკულად არიან წარმოსახულნი) ისინი, ვინც ყანჩებს ხოცავენ, რათა მათი ფრთებით ქულები შეიმკონ:

Mißgestaltete Begierde

Raubt des Reihers edle Zierde,

Weht sie doch schon auf dem Helme

Dieser Fettbauch-Krumbein-Schelme. [96, 427]

ქართულად: „მახინჯი სიხარბე იტაცებს ყანჩის კეთილშობილ სამკაულს, რომელიც [მერმე] ამ მუცელგასიებულ-ფეხმრუდ თაღლითთა მუზარაღზე ფრიალებს“.

ეს ორი მაგალითი ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ გოეთეს ქმნილებათა აქტუალობის ხარისხი კი არ კლებულობს, არამედ სულ უფრო და უფრო იზრდება. იგი ჩვენი თანამედროვეც არის.

8. ქართული სიტყვა «კაუკაზიშე პოსტის» ფურცლებზე

„კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორებისთვის „ადგილობრივი კოლორიტის“ შექმნის ერთ-ერთი საშუალება ქართული სიტყვებისა და გამოთქმების გამოყენებაც იყო. 1906 წლის მე-7 ნომერში გამოქვეყნდა ინფორმაცია მოსე ჯანაშვილის „საქართველოს ისტორიის“ პირველი ტომის გამოცემის თაობაზე. წიგნის სახელწოდება ქართული შრიფტითაც არის წარმოდგენილი. ეს „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე ქართული შრიფტის გამოყენების ერთადერთი შემთხვევაა. გოთური, ზოგჯერ ლათინური, შრიფტით აწყობილ ქართულ სიტყვებსა და გამოთქმებს კი ხშირად შეხვდებით „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ სტატიებში, კორესპონდენციებში, მხატვრულ თხზულებებში, უმთავრესად (მაგრამ არამარტო!) იმ მასალებში, რომლებიც ქართულ თემატიკას ეხება. ქართულ სიტყვებსა და გამოთქმებს ყველაზე უხვად არტურ ლაისტი იყენებს თავის მოთხრობებსა და ფელეტონებში.

გაზეთის პირველივე ნომერში გვხვდება ქართული გამოთქმა „უფალო შემიწყალე!“ („Upalo schemizkale!“) – იგი გაისმის ა. ლაისტის მოთხრობის („კატასტროფა“) პერსონაჟის თავად ლევან გერანელის პანაშვიდზე. ეს გამოთქმა ლათინური შრიფტით არის დაბეჭდილი და მკაფიოდ გამოიყოფა გოთური შრიფტით აწყობილი ტექსტიდან. იქვე ფრჩხილებში განმარტებულია მისი მნიშვნელობაც გერმანულად: „Herr, erbarme Dich!“.

აკაკი წერეთლის იუბილესადმი მიძღვნილ რეპორტაჟში (1908, № 25) გვხვდება „მრავალჟამიერი“: „...ein gemischter Chor das altgeorgische „Mrawal shamier“ (Wunsch langen Lebens) absang“. ქართულად: „...შერეულმა გუნდმა ძველქართული „მრავალჟამიერი“ (დიდხანს სიცოცხლის სურვება) იმღერა“.

ქართულ მიმართვებს, მისალმებებს, შორისდებულებს უხვად იყენებს ა. ლაისტი თავის მოთხრობებში: „გამარჯობა“, „გაგიმარჯოს“, „მშვიდობით“, „შენი ჭირიმე“, „ალავერდი“, „ბატონო“, „ვაიმე“ – ყველა ეს სიტყვა და გამოთქმა იქვე ფრჩხილებში გერმანულადაც აქვს ახსნილი. „გამარჯობა“ – „გაგიმარჯოს“ ასე უთარგმნია: „Sieg sei Dir gegeben“ – „Dir gleichfalls“; „მშვიდობით“ – „Friede sei mit Dir“; „შენი ჭირიმე“ – „Dein Gram sei der meine“ – სიტყვასიტყვით: „შენი წუხილი ჩემი იყოს“ – (ჰაინც ფენრიხი ამ გამოთქმას ასე თარგმნის: Dein Leid auf mich [91, 45]) და იმასაც აღნიშნავს,

ქართულში ეს „ჩვეულებრივი, ყოველგვარი თხოვნის თანმხლები გამოთქმა“ არისო; „ალავერდი“ – „Gott hat's gegeben“; „ბატონო“ – „Herr!“; „ვაიმე“ – „Weh mir!“ („ვარო“, 1908, №№ 41-52).

უცხოენოვანი მისაღმებებისა თუ მიმართვების გამოყენება ადგილობრივი კოლორიტის გადმოცემის მიზნით ჩვეულებრივი და ძალიან გავრცელებული მოვლენაა ლიტერატურაში და რა გასაკვირია, თუ გერმანელი ავტორიც მიმართავდა ამ ხერხს ქართველთა ცხოვრების ამსახველ ნაწარმოებებში. მაგრამ „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორები ქართული ლექსიკის გამოყენების მხრივ უფრო შორს მიდიან და არამარტო მიმართვები და მისაღმებები, არამედ სხვა ყაიდის ქართული სიტყვები და გამოთქმებიც უფრო თამამად და გაბელულად შეაქვთ თავიანთ ტექსტებში, ვიდრე ეს მოსალოდნელი იყო.

მაგალითად, 1906 წლის 21-ე ნომერში არტურ ლაისტი აქვეყნებს ფელეტონს სათაურით „ქართულ თეატრში“, სადაც იგი „ხანუმას“ წარმოდგენაზე გვესაუბრება, მოკლედ გადმოსცემს სპექტაკლის შინაარსს და საქორწილო დავიდარაბის აღწერისას ამბობს: „...ein „Didi Ambawi“ geht los“ (ქართულად: „დიდი ამბავი“ დატრიალდა“). გოთური შრიფტით აწყობილი და ბრჭალებში ჩასმული „დიდი ამბავი“ განუმარტავია, რაც, როგორც ჩანს, იმაზე მეტყველებს, რომ ეს იდიომატური გამოთქმა გერმანულ კოლონიზატებშიც იყო გავრცელებული.

ასევე უთარგმნელ-განუმარტავად გვხვდება ერთგან იმდროინდელ ქართულ სასაუბრო მეტყველებაში ხშირად ხმარებული სიტყვა „თამაშა“, რაც „სეირს“, „სასეირო სანახაობას“ ნიშნავს. კერძოდ, ჩანახატში „გოლოვინის პროსპექტი“ (1908, № 37) ვკითხულობთ: უსაქმურები გვიან გამოდიან გარეთ, რადგან იციან, რომ დღით ქუჩაში „noch keine „Tamascha“ gibt“ (ქართულად: „ჯერ კიდევ არავითარი „თამაშა“ არ არის“).

ქართულ არსებით სახელებს, როცა ისინი გერმანულენოვან გარემოში მოხვდებიან, ჩვენი ენისთვის უცნობი გრამატიკული კატეგორია – სქესი – უნდა გაუჩნდეთ – მამრობითი, მდედრობითი ან საშუალო (ყოველ შემთხვევაში, თუ განსაზღვრება დაუურთეთ, მაშინ – აუცილებლად). „თამაშა“ ზემოთ ციტირებულ ფრაზაში მდედრობითი სქესის სიტყვაა, ხოლო „ამბავი“ ან მამრობითია, ან საშუალო (განუსაზღვრელი არტიკლი ein ამის დაზუსტების საშუალებას არ იძლევა).

ა. ლაისტის მოთხრობაში „ვარო“ მდედრობითი სქესის სიტყვად არის მიჩნეული „ჩოხა“ (თანამედროვე გერმანელი ქართველოლოგის ჰაინც ფენრიხის თარგმნილ ქართულ ანდაზებშიც ჩოხა მდედრობითი სქესისაა [91, 67], ხოლო

უთარგმნელად დატოვებული ყველა სხვა ქართული სიტყვა – *ქვევრი, ჩანგური, თონე, ხაჭაპური, ძწვადი, მაწონი, ფანდური, ჭიანური, ლეკური* – მამრობითისა). *ჩოხის* მდებრობითობა ნათლად ჩანს ამ სიტყვას დართული განსაზღვრებებიდან: „Auch war ja *seine* Tschocha (langer Tscherkessenrock von verschiedener Farbe) schon abgetragen“. ქართულად: „მისი ჩოხაც (გრძელი ჩერქეზული სამოსი, სხვადასხვა ფერისა) უკვე გაცვეთილი იყო“; „Ich werde doch nicht wie ein Bettler in *meiner* abgetragenen Tschocha neben ihnen hergehen, während sie sich in neue kleiden!“. ქართულად: „მათ გვერდით მათხოვარვით ხომ არ ვივლი ჩემი გაცვეთილი ჩოხით, მაშინ, როცა ისინი ახლებში არიან გამოწყობილნი“ (1908, № 41ა, გვ. 6).

ძნელი სათქმელია, რა პრინციპით ხდება ქართული უსულო არსებითი სახელების ამა თუ იმ სქესისთვის მიკუთვნება. შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ აქ რუსული ენის ანალოგია მოქმედებს; თითქოს ამაზე მეტყველებს ზემოთ მოყვანილი მაგალითები: „თამაშა“ და „ჩოხა“ ორივე „ა“-ზე მთავრდება, ხოლო „ა“-ზე დამთავრებული სიტყვები რუსულში მდებრობითი სქესისაა. მაგრამ მაგალითი, რომელსაც ახლა ვნახავთ, ამ ვარაუდს არ ადასტურებს. მოთხრობაში „ვარო“ რამდენჯერმე გვხვდება სიტყვა „ტახტა“, რომელიც ასევე „ა“-ზე ბოლოვდება, მაგრამ მდებრობითი სქესის სიტყვად არ არის მიჩნეული, რაზეც მეტყველებს მისთვის დართული განსაზღვრელი არტიკლი: „*Ein* Tachta (breites, niedriges Sofa) mit zwei länglich runden Kissen...“ (1908, № 43, გვ. 12). ქართულად: „ერთი ტახტი (ფართო, დაბალი საწოლი) ორი მოგრძო მრგვალი ბალიშით...“ (ანუ მუთაქით). აქედან ნათელია, რომ ის მამრობითი ან საშუალო სქესის სიტყვად არის ჩათვლილი. დაზუსტება ხერხდება მომდევნო ფრაზებიდან:

1) „...und legte sich *auf das* Tachta nieder“ (1908, № 48, გვ. 13). ქართულად: „...და დაწვა ტახტზე“;

2) „...und sank verzweifelnd *auf das* Tachta nieder“ (1908, № 51). ქართულად: „...და სასოწარკვეთილი ჩაიკეცა ტახტზე“.

ასე რომ, *ტახტა* საშუალო სქესის სიტყვად მოგვევლინა.

როცა პირველად გვხვდება *ტახტა* მოთხრობაში, იგი ასეა განმარტებული: „breites, niedriges Sofa“ (ეს განმარტება ზემოთ უკვე დავიმოწმეთ). შეიძლება გვევარაუდა, რომ რაკი Sofa საშუალო სქესისაა, ამიტომ ჩათვალეს „ტახტაც“ საშუალო სქესის სიტყვად. მაგრამ არც ეს ვარაუდი ჩანს სწორი, ვინაიდან სხვა დროს ასე არ ხდება. მაგალითად, იმავე მოთხრობაში გვხვდება სიტყვა „ქეიფი“

(Kejf), რომელიც იქვე ფრჩხილებში საშუალო სქესის სიტყვით არის განმარტებული (Freudenfest), მაგრამ თვითონ მამრობითი სქესის სიტყვად არის მიჩნეული: „...trinken und singen wollen wir beide, daß uns die Nachbarn um *einen solchen* Keif (Freudenfest) beneiden werden!“ (1908, № 51). ქართულად: „...ორივეს დაღევა და სიმღერა გვინდა, რათა მეზობლებს ჩვენი ამნაირი ქეიფი შეშურდეთ!“

„სახლი“ მდებრობით სქესს არის მიკუთვნებული: „Doch jeden Morgen, wenn er hinaustrat vor seine Sachli...“ (1908, № 41ა, გვ. 6). ქართულად: „მაგრამ ყოველ დღით, როცა ის თავისი სახლის წინ გამოდიოდა...“. ფრჩხილებში იგი ორი სიტყვით არის განმარტებული: Haus, Hütte. პირველი საშუალო სქესის სიტყვაა, მეორე – მდებრობითისა.

საერთოდ, „გრამატიკული სქესი გადმონაშთურ, „პალეონტოლოგიურ“ კატეგორიად ითვლება, რომელსაც ფესვები ძველი მითოლოგიური აზროვნების თავისებურებებში აქვს გადგმული, ამიტომაც ისტორიული ეთნოლინგვისტიკის ინტერესის საგანს წარმოადგენს“ [79, 418].

და მართლაც, როდესაც ქართული უსულო არსებითი სახელებისთვის სქესის მინიჭების ამ ძალაუნებურ პროცესს „ვესწრებით“, ისეთი გრძნობა გვიჩნდება, თითქოს უხსოვარ წარსულში გადაგვტყორცნეს, იმ ეპოქაში, როცა საგანთა სახელდება იწყებოდა. მაშინდელი ანიმისტური და ანთროპომორფისტული წარმოდგენების თანახმად ყველა საგანს სული ედგა და მამასადაძე სქესიც ექნებოდა, ანუ საგანთათვის ამა თუ იმ გრამატიკული სქესის მინიჭება ალბათ ამ საგნებზე არსებულ მითოლოგიურ წარმოდგენებს ასახავდა (სხვადასხვას სხვადასხვა ეთნოფილოსოფიისთვის).

მაგრამ XIX–XX საუკუნეებში ქართული არსებითი სახელებისთვის გერმანელ ავტორთა მიერ რომელიმე სქესის მიკუთვნება ოდენ სუბიექტურ, მნიშვნელოვანწილად შემთხვევით გარემოებებზე დამოკიდებული ჩანს.

ამ ვარაუდს ისეთი არსებითი სახელის მოძებნა განამტკიცებდა, რომელიც სხვადასხვა ტექსტში სხვადასხვა სქესის სიტყვად იქნებოდა მიჩნეული. ასეთი შემთხვევაც გამოჩნდა. ზემოთ ჩვენ ვნახეთ, რომ „ტახტი“ (Tachta) ა. ლაისტის მოთხრობაში საშუალო სქესისაა. ეს სიტყვა სხვა ავტორის (კარლ ფონ ჰანის) თხზულებაშიც გვხვდება, ოლონდ -ე დაბოლოებით (Tachte), და იქ იგი მდებრობითი სქესისაა: „Eine lange Tachte...“, „In der Mitte der Tachte...“ (1909, № 13, გვ. 9). ქართულად: „ერთი გრძელი ტახტი...“, „ტახტის შუაში...“.

ა. ლაისტის მოთხრობაში „კარო“ გვხვდება აგრეთვე „თავადიშვილი“: „Du bist ein Tawadischwili (Fürstenson) und ich eine Bäuerin“ (1908, № 46, გვ. 13). ქართულად: „შენ თავადიშვილი ხარ და მე გლეხის ქალი“. ამ სიტყვის სქესის გარკვევა, ცხადია, არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს.

ამ მოთხრობაში უმთავრესი სატრფიალო მოტივია და ერთგან ამ გრძნობის გამომხატველი ქართული სიტყვაც გვხვდება ტექსტში: „Allerdings singt er viel von „Sikwaruli“ (Liebe)“ (1908, № 43, გვ. 12). ქართულად: „...ბევრს მღერის სიყვარულზე“. ამ ფრაზიდან ვერ გავიგებთ, რომელი სქესის სიტყვად არის ის მიჩნეული, რადგან არც არტიკლი ახლავს და არც განსაზღვრება.

რამდენჯერმე გვხვდება სიტყვა „ლომი“ კომპოზიტის შემადგენლობაში: „...an mit ihr einen Ghomibrei...“ (1908, № 43, გვ. 12). ქართულად: „...მასთან ერთად მიირთმევდა ღომს...“. რაკი კომპოზიტის ბოლო სიტყვა Brei (ფაფა) მამრობითი სქესისაა, ამიტომ, ბუნებრივია, Ghomibrei-ც მამრობითი სქესის სიტყვაა.

რა სიტყვები და გამოთქმებიც ზემოთ განვიხილეთ, ყველა ქართულ თემატიკაზე დაწერილ ნაწარმოებებში გვხვდება. კიდევ უფრო საინტერესოა ის შემთხვევები, როცა ქართული სიტყვები არაქართული თემებისადმი მიძღვნილი საგაზეთო მასალების ტექსტშია გამოყენებული. ელიზაბეტალიდან მიღებულ კორესპონდენციაში (1907, № 41), რომელშიც ამ გერმანული დასახლების ყოფაა აღწერილი, გვხვდება გამოთქმა „გიჟი-მარტი“ (წერია „გიში-მარტი“), ასეთ კონტექსტში:

„Wundervoll und angenehm war sein (des Frühligs. – ლ. ბ.) Einzug in diesem Jahr, und der Monat März, der wegen seines oft stürmischen, veränderlichen und unbeständigen Wetters von unseren Nachbarn, den Grusiniern, „Gischi-Marti“, d. h. verrückter März, genannt wird, verdient heuer diesen wenig schmeichelhaften Namen nicht. Still und klar waren die Tage des März bisher“.

ქართულად: „საოცარი და სასიამოვნო იყო გაზაფხულის შემოსვლა წელს, და მარტის თვე, რომელსაც მისი ცვალებადი, ჭინჭყლი, არასტაბილური ამინდის გამო ჩვენი მეზობელი ქართველები „გიჟ-მარტს“ ეძახიან, წელს ნამდვილად არ იმსახურებს ამ ნაკლებად სასიამოვნო სახელწოდებას. წყნარი და ნათელი იყო მარტის დღეები აქამდე“ (კორესპონდენცია 16 მარტით არის დათარიღებული და ხელმოწერილია ასე: E. Korr.).

აქ ქართული ხატოვანი გამოთქმა, გაპიროვნების მხატვრულ ხერხზე დაფუძნებული, გერმანელ ავტორს საშუალებას აძლევს სხარტად და შთამბეჭდავად დაახასიათოს სასიამოვნო მეტეოროლოგიური ანომალია.

„გიჟი მარტი“ 1909 წლის 36-ე ნომერშიც გამოჩნდა ისევ ელიზაბეტალიდან 20 თებერვალს გამოგზავნილ, ამჯერად ხელმოუწერელ, წერილში:

„Hoffen wir, daß die übrig gebliebenen Tage des Februars und der bevorstehende „Gischimarti“ (toller März) unsern Bauern nicht auch noch durch manche Unbill des Wetters bei der Arbeit hinderlich sein werden“.

ქართულად: „იმედი ვიქონიოთ, რომ თებერვლის დარჩენილი დღეები და დამდეგი „გიჟიმარტი“ (ახლა ასე ერთად წერია. – ლ. ბ) ჩვენს გლეხობას მუშაობაში უამინდობით არ დააბრკოლებს“.

ორი წლის წინანდელ კორესპონდენციაში „გიჟი მარტი“ გერმანულად ასე იყო თარგმნილი: verrückter März, შემდგომ კორესპონდენციაში კი არის toller März. პირველი თარგმანი უფრო ზუსტია, ვინაიდან toll *გიჟიც* არის, მაგრამ უპირველეს ყოვლისა *ცოფიანს* ნიშნავს, ხოლო ახალგაზრდულ ჟარგონზე – *ხოშიანსაც*. ასეთი მრავალმნიშვნელობის გამო *მარტის* განსაზღვრებად მისი გამოყენება გაუგებრობას გამოიწვევს.

1907 წლის მე-15 ნომერში დასტამბულია კვლავაც E. Korr.-ის მიერ ისევ ელიზაბეტალიდან გამოგზავნილი წერილი, სადაც გვხვდება ქართული სიტყვა „მაჭარი“: „...bereits seit zwei Wochen wird hier „Matschar“ (süßer Wein – Most) getrunken“. ქართულად: „...უკვე ორი კვირაა, აქ მაჭარი (ტკბილი ღვინო – მოსტი) ისმება“.

ეს ბოლო სამი მაგალითი, რომლებშიც ქართული სიტყვები არაქართული თემებისადმი მიძღვნილ მასალებშია გამოყენებული, და, მათთან ერთად, უფრო ადრე განხილული „დიდი ამბავისა“ და „თამაშას“ გერმანულ ტექსტებში განუმარტავად დატოვება იმისი ნიშანი უნდა იყოს, რომ ეს სიტყვები და გამოთქმები გერმანელ კოლონისტთათვისაც გასაგები ყოფილა და შეიძლება საუბარში თვითონაც იყენებდნენ მათ.

კავკასიელ გერმანელთა მეტყველებაზე, ბუნებრივია, ძლიერ ზეგავლენას ახდენდა რუსული ენა. გერმანულის ნაცვლად კოლონისტები სისტემატურად ხმარობდნენ იმ რუსულ სიტყვებსა და გამოთქმებს, რომლებიც ხშირად ესმოდათ. „კაუკაზიშე პოსტში“ რამდენიმე წერილი დაიბეჭდა, რომელთა ავტორები მძაფრად ილაშქრებენ ამ არასასურველი მოვლენის წინააღმდეგ (ამ საკითხზე

იხილეთ აგრეთვე რ. დოლიძის „რამდენიმე შენიშვნა საქართველოში გერმანელთა გადმოსახლებისა და მათს მეტყველებაში უცხო ენობრივი გარემოდან შესული ზოგიერთი სიტყვის ხმარების თავისებურებათა შესახებ“ [17]).

ცხადია, არა იმ ოდენობით, როგორც რუსული ლექსიკა, მაგრამ, ეტყობა, ქართული სიტყვები და გამოთქმებიც გაისმოდა კავკასიელ გერმანელთა მეტყველებაში.

9. იუმორი

„კაუკაზიშე პოსტს“ თითქმის ყოველ ნომერში ჰქონდა იუმორის კუთხე სადაც უცხოური ანეკდოტები და მახვილსიტყვაობები იბეჭდებოდა, მაგრამ რამდენჯერმე მათ შორის ადგილობრივი მახვილგონიერების ნიმუშიც გამოერია.

1910 წლის 14 მარტის ნომერში (№ 11) გამოქვეყნებული სამი ანეკდოტური სიუჟეტიდან ერთი თბილისურია. მისი სათაურია „გახარებული ქათმები“:

„ერთმა თბილისელმა ქალბატონმა კოჯორში აგარაკი შეიძინა და მებალის ცოლს მოელაპარაკა, კვერცხები, რომლებსაც ქათმები დადებდნენ, ქალაქში გამოეგზავნა მისთვის. მაგრამ, მისდა სამწუხაროდ, დაპირებული კვერცხები არსად ჩანდა – მებალის ცოლი ირწმუნებოდა, ქათმებს ჯერ კვერცხის დება არ დაუწყიათო.

ახლახან ქალბატონი თავის აგარაკს ეწვია და თავისდა გასაოცრად საქათმეში ბლომად აღმოაჩინა ახალი კვერცხი. მაშინვე მოიხმო მებალის ქალი და მკაცრად უთხრა: „თქვენ მიმტკიცებდით, ქათმები მაისამდე კვერცხის დებას არ დაიწყებენო, მაშ ეს რა არის?“

მებალის ცოლი არ დაიბნა და ყოჩაღად მიუგო: „მოწყალეო ქალბატონო, ეტყობა, თქვენი ჩამოსვლით გამოწვეულ სიხარულს დაუდებინებია მაგათთვის ეგ კვერცხები“.

გაჭრა თუ არა ამ ორიგინალურმა კომპლიმენტმა, ამაზე აღარაფერია ნათქვამი.

ახლა ელიზაბეტტალელი მამასახლისის ენამახვილობის ნიმუშს გავეცნოთ (1906 წლის 22-ე ნომერში „მხიარული კუთხის“ რუბრიკით გამოქვეყნებულ ოთხ ანეკდოტურ სიუჟეტს შორის ის რიგით მესამეა):

„პედაგოგთა კონფერენციაზე, რომელიც ამ ზაფხულს გაიმართა ელიზაბეტტალში, ერთ საღამოს, როცა მასწავლებლები და პასტორები სკოლის დარბაზში იხდნენ და მშვიდად საუბრობდნენ, ერთი ქართველი შემოვიდა,

დაკვირვებით მოავლო თვალი მთელ ამ საზოგადოებას, მერე მამასახლისს მიუბრუნდა და უთხრა, ხარი დამეკარგა და ვეძებო, რაზედაც მამასახლისმა მოსწრებულად მიუგო: „სხვაგან ეძებე, ამ საზოგადოებაში იმას ვერ იპოვი“.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ გერმანულ ენაში (ქართულისგან განსხვავებით) ხარი (Ochse) სალანძღავი სიტყვაა – ბოთესაც ნიშნავს (თუ ფუნქციურად ვთარგმნით, მაშინ გერმანული ტექსტის ხარი ქართულ თარგმანში ვირად უნდა გადმოვიტანოთ).

„კაუკაზიშე პოსტს“ ჰქონდა რუბრიკა „რედაქციის საფოსტო ყუთი“ („Briefkasten der Redaktion“), რომელიც „მხიარულ კუთხეს“ მოსდევდა. ერთხელაც, 1908 წლის მე-5 ნომერში, ეს რუბრიკა „მხიარული კუთხის“ ერთგვარ გაგრძელებად მოგვევლინა: იგი ვითომცდა თბილისიდან, ბაქოდან და ვენიდან მიღებულ მკითხველთა წერილებზე პასუხებს შეიცავს.

უპასუხებენ „ბაქოელ“ ვაინთრინქერს, რაც ვითომ გვარია, მაგრამ ქართულად ღვინისმსმელად ითარგმნება (ასე წერია: Weintrinker in Baku. ეს მეტყველი გვარი იმაზეც მეტყველებს, რომ ფსევდოშეკითხვასთან გვაქვს საქმე): „თქვენ გვეკითხებით, რამდენი წლით შეიძლება დაგაძველოთ კავკასიური ღვინო. არ ვიცით, ის ჩვენ ყოველთვის მალე გვითავდება“ („Das wissen wir nicht, denn bei uns ist er immer bald ‚alle““).

ასეთი მოხდენილი ფორმით გაუკეთებია რეკლამა „კაუკაზიშე პოსტს“ ჩვენებური ღვინისთვის!

ვენელ ა. კ-ს (Herrn A. K. in Wien) უპასუხებენ: „თქვენ იწერებით: „ქართველებში არის ასეთი ჩვეულება: პატარძალი ქორწილის შემდეგ ქმარს მანამ არ დაელაპარაკება, სანამ ახალშერთული მეუღლე საჩუქარს არ მიართმევს“. მართალი ბრძანდებით. ერთმა ხნიერმა ქართველმა გვიამბო: „როცა ჩემი მოხუცი შვირთე (ნეტა ის ახლაც ახალგაზრდა იყოს და მეტი არაფერი მინდა!), სამ ღლეს ხმა ვერ ამოვადებინე, მუნჯივით ღუმდა. მხოლოდ მას შემდეგ ალაპარაკდა, რაც ორმოცდაათი მანეთი ვაჩუქე. ღმერთო, რა ვქენი ეს! ოთხი კვირის შემდეგ დიდი სიამოვნებით ვაჩუქებდი ხუთას მანეთს, თუკი ისევ დამუნჯდებოდა“.

აი ასეთი იუმორი შეაგება კავკასიელ გერმანელთა გაზეთმა ევროპაში ქართველების შესახებ არსებულ ცრუ წარმოდგენას!

ეს ანეკდოტები და ხუმრობები ყოფითი იუმორის ნიმუშებია, სოციალურ-პოლიტიკური მომენტები თუ ქვეტექსტები მათში არ შეინიშნება. ცხადია, პოლიტიკური ანეკდოტი ჟურნალისტურ „ბირჟაზე“ უფრო ძვირად ფასობს,

ვიდრე ამგვარი უწყინარი ხუმრობები, მაგრამ მახვილგონიერებას თვითკმარი ღირებულება აქვს, იუმორის შუქით განათებული უბრალო მოვლენაც კი მნიშვნელოვნებას იძენს და დასამახსოვრებელი ხდება. იუმორი წვრილმან, არაფრით გამორჩეულ ყოფით მომენტებს სიცოცხლეს უხანგრძლივეებს, ამიტომ ეპოქის კოლორიტის და „სურნელის“ შენარჩუნებას ანეკდოტი ბევრ „სერიოზულ“ ჟანრზე უკეთ ახერხებს. ამავე დროს „ასეთი მასალების მიზანია მკითხველთა შექცევა... ისინი ხელს უწყობენ პერიოდული ორგანოს გავრცელებას“ [49, 70].

დ ა ს კ ვ ნ ა

გაზეთი „კაუკაზიშე პოსტი“ გერმანულ-ქართულ კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიის მნიშვნელოვანი ფურცელია. მისი მეშვეობით 1906-1914 წლებში გერმანულენოვან სამყაროს შესაძლებლობა ჰქონდა სისტემატურად, კვირაში ერთხელ, მიეღო ინფორმაციები საქართველოდან. საქართველოსა და კავკასიისადმი მიძღვნილი მასალების ავტორებად გვევლინებიან როგორც თბილისის მკვიდრი გერმანელები (არტურ ლაისტი, კარლ ფონ ჰანი, ალექსანდერ ფუფაევი), ასევე რუსეთის იმპერიის სხვა ადგილებში მცხოვრები გერმანულენოვანი მოღვაწენი (ედუარდ იუონი, ვოლდემარ ფონ იუქსკიული).

იგრძნობა „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორთა დიდი დაინტერესება და, რაც მთავარია, სიყვარული ქართველების, საქართველოს ბუნების, ისტორიის, მწერლობის, ქართული ენის და, საზოგადოდ, კავკასიის მიმართ.

არტურ ლაისტზე როგორც თავისი მეორე სამშობლოს – საქართველოს – კეთილდღეობისთვის მზრუნველ ლიტერატორზე სრულყოფილ წარმოდგენას ვერ შევიქმნით, თუ არ გავითვალისწინებთ აქამდე უცნობ მის პუბლიცისტურ მოღვაწეობას კავკასიელ გერმანელთათვის დაარსებულ ამ პერიოდულ ორგანოში.

„კაუკაზიშე პოსტში“ დაიბეჭდა ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი საყურადღებო წერილები მათი ლექსების არტურ ლაისტის მიერ შესრულებული თარგმანებითურთ. მასვე ეკუთვნის ამ გაზეთში გამოქვეყნებული ქართული მხატვრული პროზაული თხზულების პირველი გერმანული თარგმანი (ანდრია დეკანოზიშვილის ეტიუდი „პეპელა“).

არტურ ლაისტის მთარგმნელობითი მოღვაწეობის ანალიზმა ცხადყო, რომ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ შესრულებულ ქართული პოეზიის მისეულ თარგმანებს მარტო ისტორიული მნიშვნელობა როდი აქვთ, ბევრი მათგანი დღესაც სიამოვნებით იკითხება და საკმაოდ ნათელ წარმოდგენას უქმნის მკითხველს ორიგინალის მხატვრულ ღირსებებზე.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის ყურადღება, რასაც რედაქცია იჩენდა ქართული წიგნის გამოცემისა და, საზოგადოდ, ქართული პოლიგრაფიისადმი.

გაზეთს მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა გერმანულენოვან მკითხველთა შორის საქართველოს ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეში. გამოქვეყნდა თბილისელი პედაგოგისა და სწავლულის კარლ ფონ ჰანის მეცნიერულ-პოპულარული ნაშრომები თბილისის ისტორიისა და თამარ მეფის შესახებ, აგრეთვე 1905 წლის გურიის აჯანყების თვითმხილველის, ედუარდ იუონის, მოგონებები.

აღსანიშნავია საქართველოსა და კავკასიისადმი მიძღვნილი მასალების ჟანრობრივი მრავალფეროვნება. ქართულ-კავკასიური თემატიკის ამსახველი ინფორმაციული შენიშვნების გარდა, რაც ყოველ ნომერში ქვეყნდებოდა, ადგილობრივ ხალხთა საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების წარმოსაჩენად რედაქცია იყენებდა რეპორტაჟის (ილია ჭავჭავაძის დაკრძალვისა და აკაკი წერეთლის იუბილეს ამსახველი რეპორტაჟები), სტატიის (დავით სარაჯიშვილის სახლში ფერეიდნელი ქართველების პატივისცემად მოწყობილი შეხვედრისა და აზერბაიჯანულ ჟურნალ „მოლა ნასრედინისადმი“ მიძღვნილი სტატიები, აგრეთვე ილიასა და აკაკის შემოქმედების შესახებ გამოქვეყნებული ლიტერატურული სტატიები), ფელეტონის („თბილისური ლაყობის“ რუბრიკით დაბეჭდილი ფელეტონები) ჩანახატის („გოლოვინის პროსპექტი“) და ხუმრობა-ანეკდოტის ფორმებს.

ქართული, სომხური, ოსური, აზერბაიჯანული ლიტერატურისადმი მიძღვნილი პუბლიკაციები იმაზე მეტყველებს, რომ გაზეთის რედაქცია ზრუნავდა (ყოველ შემთხვევაში, არტურ ლაისტის რედაქტორობის პერიოდში) თავის უპირველეს ადრესატთა – თითქმის ერთი საუკუნის წინ კავკასიაში გადმოსახლებულ გერმანელ კოლონისტთა – ადგილობრივ, ძირძველი და თვითმყოფადი კულტურის მქონე ერებთან დაახლოებისთვის; გაზეთის მესვეურთ კარგად ესმოდათ, რომ ხალხთა ურთიერთგაგების და დამეგობრების გზა ერთმანეთის კულტურის შესწავლაზე გადის.

ამკარაა გაზეთში გამოქვეყნებული მასალების პროგრესულ-დემოკრატიული ხასიათი: დაბალი სოციალური ფენის ადამიანთა შეჭირვებული მდგომარეობის ამსახველ პუბლიკაციათა სიუხვე, აქტუალური პრობლემებისადმი მიძღვნილი ფელეტონების მეშვეობით საზოგადოებაში არსებულ ნაკლოვანებათა მძაფრი კრიტიკა, ქართველ პოეტთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოტივების შემცველი და ალექსანდრე ცატურიანის მძაფრი სოციალური სატკივართ გამსჭვალული ლექსების გამოქვეყნება, ამბოხებული გურული გლეხობისადმი დიდი სიმპათიით გამსჭვალული თხზულების – ედუარდ იუონის მოგონებების – და ცარისტული რუსეთის მიერ დაპყრობილ კავკასიის მთიელ ხალხთა დიდი ქომაგის, ვოლდემარ იუქსკიულის ნოველისა და მისი ავტორისადმი მიძღვნილი აღფრთოვანებული წერილის პუბლიკაცია, ხელისუფლების მიერ შერისხული აზერბაიჯანული სატირულ-იუმორისტული ჟურნალის „მოლა ნასრედინის“ უაღრესად დადებითი შეფასების გამომხატველი სტატიის გამოქვეყნება და მრავალი სხვა პუბლიკაცია „კაუკაზიშე პოსტის“ პროგრესული მიმართულების ნათელი დადასტურებაა.

„კაუკაზიშე პოსტის“ პუბლიკაციების გათვალისწინების შედეგად უნდა გადაისინჯოს გავრცელებული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით კავკასიელი გერმანელები თითქოსდა იზოლაციონიზმისკენ იყვნენ მიდრეკილი, გაურბოდნენ აბორიგენ ხალხებთან ურთიერთობას. მრავალი მასალა, გამოქვეყნებული „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე, საწინააღმდეგოს მეტყველებს.

ყოველივე ზემოთქმულის გამო „კაუკაზიშე პოსტს“ საქართველოს მრავალფეროვანი და მრავალენოვანი პერიოდიკის ისტორიაში გამორჩეული ადგილი უკავია. XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში ჩვენს დედაქალაქში გამოძვალ ფრანგულ და ინგლისურენოვან ჟურნალ-გაზეთებთან ერთად, „კაუკაზიშე პოსტის“ არსებობაც ჩვენი ქვეყნის ევროპულ ორიენტაციაზე მიგვანიშნებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. აბაშიძე კ., ეტიუდები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ, პროფ. დ. გამეზარდაშვილის რედაქციითა და შესავალი წერილით. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1970.
2. აბაშიძე კ., ცხოვრება და ხელოვნება, პროფ. დ. გამეზარდაშვილის რედაქციითა და შესავალი წერილით. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1971.
3. აბზიანიძე გ., აკაკი წერეთელი, წიგნში: ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. IV, გვ. 116-173. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1974 .
4. ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში. მოგონებანი. ნარკვევები. პარიზი, 1924 წ. თარგმანი. შალვა ელიავას წინასიტყვაობით. მთარგმნელის გამოცემა. ტფ., 1927.
5. ანდრონიკაშვილი ნ., ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1984.
6. ბარამიძე ა., შოთა რუსთველი და მისი პოემა. „მეცნიერება“, თბ., 1966.
7. ბაქრაძე გ. ი., ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია 1819-1945. მასალები ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიისათვის. წიგნის პალატის გამოცემა, თბ., 1947.
8. ბრეგაძე ს., გეოლოგის მოგონებანი, ჟურნ. „საგურამო“, 2003, № 5, გვ. 66-76.
9. გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, რვატომეული, ტ. VI. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1963.
10. გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, რვატომეული, ტ. VII. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1965.
11. გაჩეჩილაძე გ., მხატვრული თარგმანის თეორიის შესავალი. „განათლება“, თბ., 1966.
12. გაწერელია ა., რჩეული ნაწერები. „საბჭოთა მწერალი“, თბ., 1962.
13. გოზალიშვილი შ., ილია ჭავჭავაძე და ქართული კულტურის საზღვარგარეთელი მეგობრები. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1973.
14. გუგუშვილი პ., გერმანელი კოლონისტები და ადგილობრივი გლეხობა ამიერკავკასიაში. კრებულში: „ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომები“, ტ. I. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, გვ. 191-127. თბ., 1946.
15. გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX –XX სს. , ტ. I. სახელგამი, თბ., 1949.

16. გუგუშვილი პ., ქართული ჟურნალისტიკა. საზოგადოებრივი აზრის ისტორიისათვის. სახელგამი, თბ., 1941.
17. დოლიძე რ., რამდენიმე შენიშვნა საქართველოში გერმანელთა გადმოსახლებისა და მათს მეტყველებაში უცხო ენობრივი გარემოდან შესული ზოგიერთი სიტყვის ხმარების თავისებურებათა შესახებ. კრებულში: თბილისის უცხო ენათა პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 10, გვ. 111-119. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1969.
18. ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება. გამოცემა (მაშო სალარიძის დახმარებით) ბაქოს ქართველთა ამხანაგობის „კალამი“-სა, ტფ., 1907.
19. კავთიაშვილი ვ., ქართული ლიტერატურული თემატიკა „Kaukasische Post“-ის ფურცლებზე. ჟურნ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია. „მეცნიერება“, თბ., 1981, № 4, გვ. 171-177.
20. კაკაბაძე ნ., თომას მანი, I. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1967.
21. კალანდაძე ა., ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, II. „განათლება“, თბ., 1984.
22. კიკნაძე გ., ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1972.
23. ლაისტი ა., საქართველოს გული, წიგნი შეადგინა, ბოლოსიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო თეიმურაზ ფირალიშვილმა. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, თბ., 1963.
24. მანი თ., მოთხრობები. „საბჭოთა მწერალი“, თბ., 1966.
25. მანსვეტაშვილი ი., მოგონებანი. ლევან ასათიანის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით. „ფედერაცია“, ტფ., 1936.
26. მანჯგალაძე გ., გერმანელი კოლონისტები ამიერკავკასიაში. „მეცნიერება“, თბ., 1974.
27. მეგრელიძე ი., რუსთველოლოგები. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1970.
28. მელიქსეთ-ბეგი ლ., საიათნოვას ვინაობა. კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ეტიუდი. „ქართული წიგნი“, თბ., 1930.
29. მეტრეველი რ., დავით IV აღმაშენებელი. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1990.
30. მეტრეველი რ., მცირე გულანი. „საბჭოთა საქართველო“, ქუთაისი, 1979.
31. მოთხრობები. კრებული შეადგინა და შესავალი წერილები დაურთო ვლადიმერ წოწელიამ. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1965.
32. ნიკოლაძე ნ., თხზულებანი, ტ. 1, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1962.

33. ნიშნიანიძე გ., სიცილის არქივიდან. სატირა რევოლუციის სამსახურში. საქართველოს კპ ცკ-ის გამომცემლობა, თბ., 1971.
34. ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, II, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1971.
35. ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, III, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1974.
36. ჟღენტი თ., 1905 წელი გურიაში. საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ის გამომცემლობა, თბ., 1936.
37. რევიშვილი შ., გერმანულ-ქართული ეტიუდები. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1977.
38. რევიშვილი შ., ქართულ-გერმანული ლიტერატურული ურთიერთობებიდან. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1969.
39. რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1976.
40. საერო დღესასწაული თ. რაფ. ერისთავის იუბილეს გამო. გამოცემა ექვთიმე ივანეს-ძე ხელადისა. თბ., 1899.
41. საიათნოვა, ლექსები, სომხურიდან თარგმნა გივი შაჰნაზარმა, მეორე გამოცემა. „ნაკადული“, თბ., 1986.
42. საიათნოვა, სომხური ლექსები ქართულად, სომხურიდან თარგმნა, კომენტარები და სიტყვარი დაურთო ლეონ მელიქსეთ-ბეგმა. თსუ გამომცემლობა, ტფ., 1935.
43. სამშობლოს აღწერა. საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელო, შედგენილი და გამოცემული ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლის ს. რობაქიძისაგან. მესამე გამოცემა. ქუთაისი, 1917.
44. სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები. „ნაკადული“, თბ., 1969.
45. სტაროსელსკი ვ., გლეხთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში. სახელგამი, ტფ., 1928.
46. ტაბიძე გ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. 7. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1972.
47. ტაბიძე ნ., ილია ჭავჭავაძის „ივერია“. „განათლება“, თბ., 1977.
48. ტაბიძე ნ., ნარკვევები ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიიდან. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1968.
49. ტაბიძე ნ., პირველი ქართული გაზეთი. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1969.
50. ტაბიძე ტ., თხზულებანი სამ ტომად, ტ. II. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, თბ., 1966.

51. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. IV. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1955.
52. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 1. თბ., 1975.
53. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4. თბ., 1979.
54. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6. თბ., 1983.
55. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 10. თბ., 1986.
56. ქიქოძე გ., ეროვნული ენერგია. გრ. ცხაკაის გამოცემა, თბ., 1919.
57. ყავლაშვილი ვ., გაზეთ „Kaukasische Postis“-ის უცნობი ნომერი. ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, VI, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1978, გვ. 243-246.
58. შაყულაშვილი გ., ვაზეჰი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4. თბ., 1979.
59. წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. I. საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, თბ., 1950.
60. წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. II. საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, თბ., 1950.
61. წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XI. სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1960.
62. წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XII. სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1960.
63. წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XIV. სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1961.
64. ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 1, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, თბ., 1951.
65. ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 3, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, თბ., 1953.
66. ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 10, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, თბ., 1961.
67. ჭილაია ა., ჭილაია რ., ლიტერატურათმცოდნეობის ცნებები. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1984.

68. ჭიჭინაძე ზ., მრეწველობა, ვაჭრობა-ხელოსნობა საქართველოში. დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილი. ელექტრო-მბეჭდავი „შრომა“, თბ., 1911.
69. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II. „მეცნიერება“, თბ., 1983.
70. ჯანაშვილი მ., საქართველოს დედაქალაქი ტფილისი. ღამბაშიძის სტამბა, ქუთაისი, 1899.
71. Антология грузинской поэзии. Государственное издательство Художественной Литературы, М., 1958.
72. Джанашвили М., Царица Тамара. Типография М. Шарадзе и К^о, Тифлис, 1900.
73. Журбина Е. И., Теория и практика художественно-публицистических жанров. Очерк. Фельетон. «Мысль», М., 1969.
74. Известия Кавказского историко-археологического института, т. 4. Тифлис, 1926.
75. История человечества. Всемирная история, т. 3. Под общей редакцией д-ра Г. Гельмольта. Книгоиздательское Товарищество «Просвещение», С.-Петербург, 1904.
76. История человечества. Всемирная история, т. 5. Под общей редакцией д-ра Г. Гельмольта. Книгоиздательское Товарищество «Просвещение», С.-Петербург.
77. Краткая литературная энциклопедия, т. 6. «Советская Энциклопедия», М., 1971.
78. Краткая литературная энциклопедия, т. 7. «Советская Энциклопедия», М., 1972.
79. Лингвистический энциклопедический словарь. «Советская Энциклопедия», М., 1990.
80. Немецкие поэты в биографиях и образцах, под редакцией Н. В. Гербеля. Санктпетербург, 1877.
81. «Новое обозрение», 1897, № 4507.
82. Орловская Н., Грузия в литературах Западной Европы XVII-XVIII веков. Издательство ТГУ, Тб., 1965.

83. Поэзия Армении с древнейших времен до наших дней, под редакцией, со вступительным очерком и примечаниями Валерия Брюсова. Московский армянский комитет, М., 1916.
84. «Тифлисский Листок», 1911, № 80.
85. Хаханов А., Очерки по истории грузинской словесности. Литература XIX века. Вып. 4. Императорское общество истории и древностей российской при Московском университете, М. 1906.
86. Цатурян А., Стихотворения. Перевод с армянского. Государственное издательство Художественной Литературы, М., 1958.
87. Armenische Dichter, übersetzt von Arthur Leist. E. Pierson's Verlag, Dresden und Leipzig, 1898.
88. Bodenstedt F., Tausend und Ein Tag im Orient. Verlag der Deckersehen Geheimen Ober- Hofbuchdruckerei, Berlin, 1850.
89. Duden, Deutsches Universalwörterbuch, 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Dudenverlag, 1996.
90. Endler A., Versuch über die georgische Poesie. In: Sinn und Form, Beiträge zur Literatur. Herausgegeben von der Deutschen Akademie der Künste. Rütten & Loening, Berlin, 1970, 6. Heft, S. 1388-1429.
91. Fähnrich H., Ein Wort zur rechten Zeit. Georgische Sprichwörter. Verlag Shaker, Aachen, 1994.
92. Georgische Dichter, verdeutscht von Arthur Leist. Verlag von Wilhelm Friedrich, Leipzig, 1887.
93. Georgische Dichter, übersetzt von Arthur Leist. Neue, vielfach vermehrte Ausgabe. E. Pierson, Dresden-Leipzig, 1900.
94. Goethes Werke in zwölf Bänden, B. 1. Aufbau-Verlag. Berlin und Weimar, 1981.
95. Goethes Werke in zwölf Bänden, B. 3. Aufbau-Verlag. Berlin und Weimar, 1981.
96. Goethes Werke in zwölf Bänden, B. 4. Aufbau-Verlag. Berlin und Weimar, 1981.

97. Koch K., Reise in Grusien, am Kaspischen Meere und im Kaukasus. Druck und Verlag des Landes-Industrie-Compoirs, Weimar, 1847.

98. Leist A., Georgien. Natur, Sitten und Bewohner. Verlag Friedrich, Leipzig.

99. Leist A., Literarische Skizzen. Verlag von Wilhelm Friedrich, Leipzig.

100. Leist A., Tagebuch eines Wanderers. E. Pierson's Verlag, Dresden, 1909.

101. Lexikon deutschsprachiger Schriftsteller, B. 1. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1974.

102. Mann Th., Romane und Erzählungen, B. 9. Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1975.

103. Mann Th., Romane und Erzählungen, B. 10. Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1975.

104. Reisen im Kaukasus. Berichte aus dem 19. Jahrhundert. Herausgegeben und mit einem Vorwort versehen von Jürgen Breuste und Burkhard Malich. Koehler & Amelang, Leipzig, 1987.

105. Schiller F., Dedichte. Verlag Philip Reclam jun., Leipzig, 1986.

106. Silman T. I., Stilanalysen. Пособие по стилистическому анализу немецкой художественной литературы (на немецком языке). «Просвещение», Ленинград, 1969.

107. Uxkull W., Kaukasische Novellen. Erwin Runge Verlag, Berlin-Lichterfelde, 1912.

108. Wahrig, Deutsches Wörterbuch. Wissen Media Verlag GmbH, Gütersloh / München, 2002.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

საკითხის შესწავლის ისტორიისათვის.

შესავალი.

1. „კაუკაზიშე პოსტის“ მიზნები და ამოცანები.

2. ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე.

3. არტურ ლაისტის მხატვრული და პუბლიცისტური შემოქმედება.

4. კავკასიის ხალხთა ლიტერატურა.

ა) ქართული ლიტერატურა.

ბ) სომხური ლიტერატურა და თეატრი.

გ) ოსური ლიტერატურა.

დ) აზერბაიჯანული ლიტერატურა.

5. კავკასიის მომღერალი.

6. საქართველოს ისტორია.

7. გოეთე „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე.

8. ქართული სიტყვა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე.

9. იუმორი.

დასკვნა.

დამოწმებული ლიტერატურა.